

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

КОЛЕСНИК Вікторія Юрївна

УДК 341.174

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Спеціальність: 12.00.11 – Міжнародне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ / В. Ю. Колесник /

Науковий керівник:

АНДРЕЙЧЕНКО Світлана Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Колесник В. Ю. Правові основи освітньої політики ЄС. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право» (Юридичні науки). – Національний університет «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України, Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню генези, доктринальних основ, юридичної природи та особливих правових характеристик освітньої політики ЄС. У роботі висвітлено еволюцію правового регулювання сфери освіти із виділенням основних етапів її становлення, визначено межі її правового регулювання та сучасні тенденції розвитку сфери освіти в межах ЄС.

Простежено динамічний розвиток освітньої політики ЄС, яка розпочавши власне формування із створенням перших Співтовариств, продовжує розвиватися, реагуючи на зміни в суспільстві та, не будучи основою для формування Співтовариства, на даний момент стає ядром для економічної стабільності країн ЄС. Втім, не зважаючи на важливість освітньої політики для майбутнього розвитку Союзу, в установчих актах ЄС прослідковується відмова від уніфікації освітніх політик країн-членів – за законодавством ЄС організація і зміст освіти є їхньою власною прерогативою.

Запропоновано виокремлення шести етапів розвитку та становлення правових основ освітньої політики ЄС та компетенції ЄС у галузі освіти: етап «напівприхованої політики» Співтовариства у сфері освіти (через призму професійного навчання та перепідготовки в контексті функціонування внутрішнього ринку) (1951–1969 рр.); етап оформлення концепції політики Співтовариства в галузі освіти (1969–1974 рр.); етап започаткування програмного підходу до регулювання освітньої політики Співтовариства та інституціалізація цієї сфери (1974–1992 рр.); етап юридизації сфери освіти – окремої політики ЄС (1992–2000 рр.); етап стратегізації освітньої політики в межах допоміжної

компетенції ЄС в сфері освіти (2000–2010 рр.); етап «Європа 2020» (2010 р. і далі).

Встановлено, що ЄС здійснює правове регулювання освітньої політики ЄС через її стратегізацію з постановкою мети, яку необхідно досягнути, при цьому вибір засобів і способів її досягнення залишається за державами-членами. Так, основними викликами, які стоять перед Співтовариством, є зокрема продовження впровадження центрального принципу освітньої політики ЄС – «навчання протягом життя» (*lifelong learning*), що здійснюватиметься на всіх рівнях освіти, починаючи з початкової до вищої освіти, професійної підготовки й освіти дорослих, і включатиме формальну, неформальну та інформальну освіту.

Звернено увагу на особливу «сенситивність» (чутливість) сфери освіти для держав, що є причиною її віднесення до доповнюючої компетенції, із якої з якої витікає, що ЄС має право лише допомагати державам-членам шляхом підтримки та координації їх дій через заохочувальні заходи і рекомендації, котрі виключають можливість гармонізації чи уніфікації освітнього законодавства. Втім, тісний зв'язок освітньої політики з іншими політиками ЄС, зокрема тими, що належать до спільної компетенції Спільноти (вільне пересування громадян ЄС і членів їх родини, свобода руху послуг, у т. ч. освітніх в аспекті функціонування внутрішнього ринку та заборони дискримінації) надає можливість ЄС розширювати власні повноваження в означеній сфері. Таким чином, спостерігається подвійний характер компетенції ЄС у сфері освіти із включенням освітньої політики ЄС до економічної (в частині функціонування внутрішнього ринку) та неекономічної (власне сфера освіти) сфер компетенції ЄС, що призводить до можливості прийняття юридично-обов'язкових приписів для держав.

Із урахуванням цього авторкою визначено джерела правового регулювання, а саме: міжнародні угоди, включаючи установчі договори ЄС, вторинне законодавство ЄС – директиви, регламенти, «м'яке право» – документи органів ЄС, що містять декларативні норми, включаючи акти *sui generis*; та рішення Суду ЄС. Констатовано, що з-поміж цього переліку основним правовим інструментом

регулювання освітньої політики залишаються акти рекомендаційного характеру, що слідує із компетенції ЄС.

Встановлено, що основними методами правового впливу ЄС на освітні політики держав-членів є «комунітарний» метод та «відкритий метод координації». При цьому перший застосовується обмежено щодо питань освіти, а останній є базовим у сферах – доповнюючої компетенції ЄС. Так як, характеризується гнучкістю, адаптивністю, проникністю, рефлексивністю та можливістю переосмислення обраного вектора розвитку.

Пропонується авторське визначення «відкритого методу координації», в якості основного методу впливу ЄС на інтеграційні процеси у сферах обмеженої компетенції ЄС, в т.ч. у сфері освіти, із застосуванням інструментів політичного та правового впливу, які з однієї сторони, використовуються державами-членами для захисту національної політики у певних сферах, зокрема і освіти, та, тим самим, сприяють збереженню її незалежності від загальноєвропейської, з іншої сторони, ЄС, в особі власних інститутів, використовує його інструменти, в т.ч. і м'якого права, для впливу на національну політику держав-членів ЄС, шляхом визначення загального вектору розвитку освіти, що в подальшому призводить до наближення національних систем освіти та їх правових основ.

Розглянуто питання складу та повноважень інституцій, що виконують функції щодо формування та реалізації освітньої політики ЄС. Встановлено, що інституційна структура проведення політики ЄС у сфері освіти представлена як керівними органами (інститутами) ЄС, так і іншими органами та установами ЄС, включаючи експертні мережі. При цьому, саме інститути ЄС визначають загальний вектор освітньої політики та створюють відповідну їй нормативну основу. Інші органи та установи, натомість, сприяють впровадженню в життя освітньої політики та доповнюють діяльність інститутів ЄС, консультують їх та здійснюють статистичний аналіз досягнень держав-членів щодо реалізації спільної освітньої політики.

Охарактеризовано особливості реалізації та правове регулювання зовнішньої компетенції ЄС у сфері освіти, яка, перш за все, полягає у

міжнародно-правовій співпраці у вирішенні спільних освітніх проблем, та включає кооперацію із міжнародними організаціями, як універсального так і регіонального рівня, та державами. Із урахуванням цього пропонується виокремити рівні правової співпраці ЄС у питаннях освіти, а саме: 1) універсальний або глобальний рівень, до якого віднесено, перш за все, кооперацію із ООН та її спеціалізованими установами; 2) регіональний рівень, що включає співпрацю із регіональними міжнародними організаціями та підтримку цілого ряду освітніх процесів, зокрема Болонського та Копенгагенського і освітніх програм мобільності; та 3) партикулярний (державний) рівень, що характеризується підтримкою реформ систем освіти як індивідуально, так і в межах певних географічних регіонів, при цьому, інтенсивність та обсяг співпраці залежатиме від подальших євроінтеграційних намірів держав.

У дисертації проаналізовано правові засади усіх вищевказаних рівнів та зроблено висновок, що правове забезпечення зовнішнього співробітництва ЄС у сфері освіти здійснюється за допомогою міжнародних договорів укладених ЄС із іншими суб'єктами міжнародного права, при цьому вони можуть мати різний правовий статус, найменування та призначення.

Простежено, що найбільш розвиненою, при цьому, є співпраця із країнами Європи, в тому числі Україною, що сприяє формуванню Європейського простору освіти, який забезпечить можливість усій молоді здобувати найкращу освіту та підготовку із подальшим працевлаштуванням у будь-якому куточку Європи. Водночас в межах власної компетенції правовими основами формування Європейського простору освіти виступають в основному акти незобов'язального характеру інститутів ЄС, на відміну від Європейського простору вищої освіти (так зв. Болонського процесу).

Зауважено, що особливістю Болонського процесу є те, що хоч він і виходить за рамки ЄС та був сформований в якості окремого міжурядового процесу, зараз він є невід'ємним компонентом його освітньої політики. Водночас відмічено, що Європейський простір освіти буде спиратися саме на досягнення Болонського процесу, що надасть змогу державам-членам ЄС максимізувати та активізувати

зусилля у перетворенні своїх освітніх систем на кращі, більш конкурентоспроможні і всеохоплюючі, надихаючи, при цьому, країни, які не є членами ЄС.

Констатовано, що процеси формування Європейського простору освіти та Європейського простору вищої освіти є взаємозумовленими та взаємопроникаючими із спільними цілями та завданнями. З-поміж визначених завдань особливу увагу звернуто на освітні програми мобільності ЄС, основне призначення яких перш за все полягає у поглибленні європейської інтеграції та створенні можливостей для ЄС, в умовах обмеженості компетенції, виступати правовим механізмом впливу на освітню політику як держав-членів так і третіх держав. Для повної участі в цих програмах держави повинні приймати певні внутрішні заходи, в тому числі вносити зміни у національне законодавство.

У роботі акцентовано увагу на тому, що формування правових засад співпраці між Україною та ЄС у питаннях освіти виступає невід'ємною складовою процесу європейської інтеграції України, а її динаміка зумовлена як загальними інтеграційними процесами, так і економічними та політичними факторами. Угодою про асоціацію – базовим документом освітньої кооперації ЄС та України передбачена можливість в Союзу лише підтримувати освітні реформи нашої держави, надаючи необхідну допомогу, консультуючи та приймаючи відповідні рекомендації, які сприятимуть інтеграції України у Європейський простір освіти.

Зауважено, що пріоритетними напрямками співпраці є підвищення якості вищої освіти, поглиблення співробітництва між закладами освіти, що сприятиме поширенню міжнародної мобільності та спрощення доступу до освітніх послуг; створення умов для отримання поряд із формальною освітою, неформальної та інформальної, і тим самим, зменшуючи конкуренцію між цими секторами освіти та забезпечуючи рух до зближення та взаємодоповнення.

Втім, саме від ефективності імплементації Угоди про асоціацію, залежить наскільки якісно та повно Україна використовуватиме ті перспективи в галузі освіти, які надаються кооперацією із ЄС.

Ключові слова: освітня політика ЄС, компетенція ЄС у сфері освіти, інституційне забезпечення та правове регулювання освітньої політики ЄС, відкритий метод координації, м'яке право ЄС, міжнародно-правове співробітництво ЄС в освітній сфері, освітні програми мобільності ЄС, Угода про асоціацію.

ANNOTATION

Kolesnyk V. Y. Legal basis of the EU Policy on Education. – The qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining the degree of Candidate of Legal Sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.11 «International Law» (Law). – National University «Odessa Law Academy» of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2020.

The thesis presents a research of genesis, doctrinal foundations, legal nature and specific legal characteristics of EU education policy. This scientific work highlights the evolution of legal regulation of education with pointing out the main stages of its formation, identifies the boundaries of its legal regulation and current trends in the development of education within the EU.

The dynamic development of EU policy on education, which started its own formation from the creation of the first Communities, continues to develop in response to changes in society and, without being the basis for the formation of the Union, now becomes the core for economic stability are as well studied within this thesis. Despite the importance of educational policy for the future development of the Union, the EU's founding treaties continue to maintain the refusal position of unifying the educational policies of member states – under EU law, the organization and content of education is their own prerogative.

It is proposed to distinguish the six stages of development and formation of the legal basis of EU education policy and EU competence in the field of education: stage of "semi-hidden policy" of the Community in the field of education (through the prism of vocational training and retraining in the context of the internal market) (1951-1969);

stage of establishment of the concept of Community policy in the field of education (1969-1974); the stage of initiating a programmatic approach to the regulation of Community educational policy and the institutionalization of this sphere (1974-1992); stage of legalization of education - a separate EU policy (1992-2000); the stage of strategizing educational policy within the auxiliary competence of the EU in the field of education (2000-2010); stage "Europe 2020" (2010 and beyond).

It is established that the EU carries out the legal regulation of the EU's educational policy through its strategizing with the setting of the goal to be achieved, while the choice of means and methods to achieve it is left to the Member States. The main challenges facing the Union are: continuing to implement the central principle of EU education policy - "lifelong learning", improving the quality and effectiveness of education and training; access to education; and stimulating creativity and innovation at all levels of education and training.

Attention is drawn to the special "sensitivity" of the field of education for states, which is the reason for assigning this sphere to the complementary competence, which implies that the EU has the right only to assist member states by supporting and coordinating their actions through incentive measures and recommendations that exclude the possibility of harmonization or unification of educational legislation.

However, it is noted that the close connection of educational policy with other EU policies, in particular those belonging to the common competence of the Community (free movement of EU citizens and their families, freedom of movement of services, including education in terms of the internal market and prohibition of discrimination) enables the EU to expand its powers in this sphere. Thus, there is a dual nature of EU competence in the field of education with the inclusion of EU education policy in the economic (in terms of the functioning of the internal market) and non-economic (education) areas of EU competence, which leads to the possibility of adopting legally binding regulations for states.

Accordingly to this the author identifies the sources of legal regulation, such as: international agreements, including the founding treaties of the EU; secondary EU legislation – directives, regulations; “Soft law” – documents of EU bodies containing

declarative norms, including sui generis acts; and the judgments of the Court of Justice. It is stated that among this list, the main legal instrument for regulating educational policy are recommendatory acts, which is conditioned by the competence of the EU.

It is stated that the main methods of EU legal influence on the educational policies of the member states are the "community" method and the "open method of coordination". At the same time, the community method is applied to a limited extent in education, and the open method of coordination is basic in the spheres of the EU complementary competence due to its flexibility, adaptability, pervasiveness, reflexivity and the revisability of the chosen vector of development.

Author proposes definition of the "open method of coordination" as the main method of EU influence on integration processes in the spheres of limited competence of the EU, including the field of education, by using instruments of political and legal influence, which on the one hand are used by Member States to protect national policies in certain spheres, such as education, and thus help to preserve its independence from the European, on the other hand, the EU, represented by its own institutions, uses its tools, including soft law, to influence the national policies of the EU member states, by defining the general vector of education development, which further leads to the approximation of national education systems and their legal bases.

The author considers the structure and legal powers of the institutions which are carrying the functions of formation and exercising the EU educational policy. It is established that the institutional framework of the EU education policy consists both of the governing bodies (institutions) of the EU and other bodies and organisations of the EU, including expert networks. At the same time, it is the EU institutions that determine the general vector of educational policy and create their appropriate regulatory framework. Other bodies and organisations, on the other hand, promote the implementation of education policy and complement the activities of EU institutions, advise them and carry out a statistical analysis of Member States' achievements in implementing the common education policy.

The peculiarities of implementation and legal regulation of the EU's external competence in the field of education are also studied. It is stated that this competence

includes an international legal cooperation in solving common educational problems, and collaboration with international organizations, both global and regional, and states. Accordingly to this, it is proposed to distinguish the levels of EU legal cooperation in education into following: 1) the universal or global level, which includes, first of all, cooperation with the UN and its specialized agencies; 2) the regional level, which includes cooperation with regional international organizations and support for a considerable amount of educational processes, in particular, the Bologna and Copenhagen and educational mobility programs; and 3) the particular (state) level, which is characterized by support for the reform of education systems both individually and within certain geographical regions. The intensity and scope of cooperation will depend on the further European integration intentions of states.

The legal basis of the above levels is also analyzed in the thesis. The author made a conclusion that the legal support of EU external cooperation in education is carried out through international treaties which are concluded by the EU with other subjects of international law, and which may have different legal status, name and purpose.

At the same time, cooperation with European countries is the most developed, including Ukraine, which contributes to the formation of the European Education Area, an area, which will provide an opportunity for all young people to obtain the best education and training with further employment in any part of Europe. Meanwhile, within its own competence, the legal basis for the formation of the European Education Area is mainly non-binding acts of EU institutions, in contrast to the European Higher Education Area (the so-called Bologna Process).

It is noted that the peculiarity of the Bologna Process is that despite being broadened beyond the EU and being formed as a separate intergovernmental process, nowadays it is integrated into EU educational policy. At the same time, it is emphasized that the European Education Area will rely on the achievements of Bologna Process, which will enable EU Member States to maximize and intensify their efforts to make their education systems better, more competitive and inclusive. That will inspire non-EU countries too.

It is stated that the processes of formation of the European Education Area and the European Higher Education Area are interdependent and interpenetrating processes, which are built on common goals and objectives. Among the identified tasks, special attention is paid to the EU educational programs of mobility, the main purpose of which is primarily to deepen European integration and create opportunities for the EU, in limited competence, to act as a legal mechanism for influencing the educational policy of both Member States and third countries. To participate fully in these programs, states must take certain internal measures, including amending national legislation.

It is emphasized within this thesis that the formation of the legal framework for cooperation between Ukraine and the EU in education is an integral part of the process of European integration of Ukraine, and its dynamics is due to both general integration processes and economic and political factors. The Association Agreement, the basic document of the EU-Ukraine educational cooperation, provides for the possibility in the Union only to support educational reforms in our country, providing the necessary assistance, consulting and adopting appropriate recommendations that will promote Ukraine's integration into the European Education Area.

It is noted that the priority areas of cooperation are improvement of the quality of higher education, deepening cooperation between educational institutions, which will promote international mobility and facilitate access to educational services; creating the conditions for formal, non-formal and informal education, and thus reducing competition between these sectors of education and ensuring the movement towards convergence and complementarity.

However, it is the effectiveness of the implementation of the Association Agreement that determines how well and to which extent Ukraine will use the prospects in the field of education provided by cooperation with the EU.

Key words: EU policy on education, EU competence in the field of education, institutional support and legal regulation of EU education policy, open method of coordination, EU soft law, EU international legal cooperation in education, EU's educational programs of mobility, Association Agreement.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ

Наукові праці, в яких відображено основні наукові результати дисертації:

1. Колесник В. Ю. Загальна характеристика джерел правового регулювання сфери освіти Європейського Союзу. *Visegrad Journal on human rights*. 2016. № 2. Part 2. P. 133–139.
2. Колесник В. Ю. Освітні програми нового покоління Європейського союзу як правовий механізм впливу на євроінтеграційні процеси у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : збірник наукових статей. Чернівці, 2015. № 2. С. 7–17.
3. Колесник В. Ю. Основи правового регулювання сфери освіти Європейським Союзом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2016. Вип. 6. Том 3. С. 154–158.
4. Колесник В. Ю. Основні напрями співробітництва у сфері освіти між Україною та Європейським Союзом відповідно до положень Угоди про асоціацію. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 354–356. URL: http://www.pap.in.ua/6_2015/106.pdf.
5. Колесник В. Ю. Партикулярний рівень міжнародної кооперації Європейського Союзу у сфері освіти: правові засади та напрями. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : збірник наукових статей. Чернівці, 2019. № 3. С. 189–207.
6. Колесник В. Ю. Правові основи кооперації Європейського Союзу та ЮНЕСКО в освітній сфері. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 2. С. 195–198.
7. Колесник В. Ю. Пріоритетні напрями розвитку сфери освіти в рамках Європейського Союзу відповідно до положень інноваційної стратегії розвитку «Європа 2020». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7/8. С. 197–200. URL: http://www.pap.in.ua/7_2014/58.pdf.

8. Колесник В. Роль Европейской Комиссии в формировании концептуальных и правовых основ образовательной политики Европейского Союза. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 4. С.194–197.
9. Колесник В. Ю. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія*. Чернівці, 2014. № 1. С. 232–250.
10. Kolesnyk V. Y. Legal instruments of the influence of the European Union on European integration processes in Education. *East European Scientific Journal*. 2016. № 14. Part 3. P. 105–109.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

11. Колесник В. Ю. Відкритий метод координації як інструмент впливу на інтеграційні процеси у сфері освіти в рамках Європейського Союзу. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). У 2 т. Т. 2 / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса : Юридична література, 2014. С. 256–259.
12. Колесник В. Ю. До питання про імплементацію положень угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у сфері освіти. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 379–382.
13. Колесник В. Ю. До питання про правову природу меморандумів про взаєморозуміння як нормативної основи співпраці Європейського Союзу із міжнародними організаціями щодо освіти. *Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та Європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.

Київ, 18 грудня 2018 р.) / Таврійський національний університету імені В. І. Вернадського. Київ, 2018. С. 190–193.

14. Колесник В. Ю. Інноваційна стратегія розвитку «Європа 2020» у галузі освіти – новий виклик для Європейського Союзу. *Правові реформи у пострадянських країнах: досягнення та проблеми* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кишинів, 28–29 березня 2014 р.) / орг. ком. В. В. Бужор. Кишинів : Iulian, 2014. С. 343–345.

15. Колесник В. Ю. Компетенція Європейського Союзу у сфері освіти. *Міжнародні читання по міжнародному праву пам'яті П. Є. Казанського* : матер. IV Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс. 2013. С. 491–494.

16. Колесник В. Ю. Комунітарний метод як метод впливу ЄС на освітню політику держав-членів: правові аспекти застосування. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 липня 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 96–100.

17. Колесник В. Ю. Освіта як новий пріоритетний напрямок співробітництва в рамках Європейського Союзу на період до 2020 року. *Právna veda a prax v treťom tisícročí: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Košice, 27–28 február 2015) / Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice, 2015. S. 59–61.

18. Колесник В. Ю. Особливості нормативно-правових актів Європейського Союзу. *Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 листопада 2012 р.). У 3-х томах. Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 2. С. 21–23.

19. Колесник В. Ю. Основні ініціативи у сфері міжнародної мобільності, передбачені освітньою програмою нового покоління «Горизонт 2020», та можливість участі в них України. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза* : материалы

Международной научно-практической конференции (г. Кишинев, 27–28 марта 2015 г.) / орг. ком.: В. Бужор. Кишинев : Тірогр "Cetatea de Sus", 2015. Ч. 2. С. 152–155.

20. Колесник В. Ю. Співробітництво Європейського Союзу та Міжнародної організації праці у сфері освіти: правові засади. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 квітня 2019 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; редкол.: М. М. Поплавський, І. О. Костиря та ін. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2019. С. 204–209.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОСВІТИ (ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС).....	15
1.1. Методологічні основи дослідження правових основ політики ЄС у сфері освіти.....	15
1.2. Становлення та розвиток компетенції ЄС у сфері освіти та правових основ освітньої політики ЄС.....	23
1.3. Пріоритетні напрями розвитку сфери освіти в ЄС у контексті визначення меж правового регулювання	45
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОСВІТИ	65
2.1. Компетенція ЄС у сфері освіти: поняття та межі реалізації	65
2.2. Інституційний механізм формування та реалізації освітньої політики ЄС: правові аспекти	81
2.3. Джерела правового регулювання освітньої політики ЄС.....	100
2.4. Методи правового впливу ЄС на інтеграційні процеси у сфері освіти	118
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ФОРМИ ЗОВНІШНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОСВІТИ	134
3.1. Правове забезпечення зовнішнього співробітництва ЄС у сфері освіти на універсальному, регіональному та партикулярному рівнях.....	134
3.2. Правове регулювання кооперації ЄС та держав Європи щодо побудови Європейського простору освіти	161
3.3. Освітні програми обміну ЄС як засіб поглиблення європейської співпраці у сфері освіти.....	177
3.4. Правові засади співробітництва ЄС та України з питань освіти	185
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ.....	257

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БП – Болонський процес;

ВМК – Відкритий метод координації (*Open method of coordination*);

ДЄС – Договір про Європейський Союз;

ДзЄЕС – Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 року;

ДФЄС – Договір про функціонування Європейського Союзу;

ЄК – Європейська Комісія;

ЄП – Європейський Парламент;

ЄР – Європейська Рада;

ЄС – Європейський Союз;

ЄПО – Європейський простір освіти;

ЄПВО – Європейський простір вищої освіти;

ЗВО – заклад вищої освіти;

КМУ - Кабінет Міністрів України;

КП – Копенгагенський процес;

Лісабонський договір – Лісабонський договір про внесення змін в Договір про Європейський Союз й Договір про заснування Європейського Союзу від 13 грудня 2007 року;

МОН – Міністерство освіти і науки України;

МОП – Міжнародна організація праці;

МПВ – Меморандум про взаєморозуміння;

ОБСЄ – Організація із безпеки та співробітництва у Європі;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

План заходів – План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони;

Угода про асоціацію між Україною та ЄС – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року;

УПС – Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року;

ЦРТ ООН – Цілі розвитку тисячоліття, прийняті на Саміті тисячоліття Організації Об'єднаних Націй від 8 березня 2000 року;

ЦСР ООН – Цілі сталого розвитку, прийняті на Саміті сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року;

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури;

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй;

DG DEVCO – Directorate General for International Cooperation and Development (*Генеральний директорат Європейської Комісії із питань міжнародної кооперації та розвитку*);

DG EAC – Directorate General for Education and Culture (*Генеральний директорат Європейської Комісії з питань освіти та культури*);

EACEA – The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (*Виконавча агенція ЄК з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури*);

EIB – European Investment Bank (*Європейський інвестиційний банк*);

EFA – Education for All (*Освіта для всіх*);

ETF – European Training Foundation (*Європейський фонд освіти*);

EUA – The European University Association (*Асоціація європейських університетів*);

EURASHE – The European Association of Institutions in Higher Education (*Європейська асоціація установ вищої освіти*);

Eurydice – European Education Information Network (*Європейська освітня інформаційна мережа*);

GPE – The Global Partnership for Education (*Глобальне партнерство заради освіти*);

ICM – International Credit Mobility (*Міжнародна кредитна мобільність*).

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глобальні інтеграційні процеси стали невід'ємним елементом сучасного суспільного життя, і якщо раніше вони зазвичай поширювались тільки на політичні й економічні відносини, то сьогодні – охоплюють суспільне виробництво, культуру, освітню та наукову сфери. Більше того, з огляду на постійно зростаючу конкуренцію між державами, саме знання та інтелект стають запорукою їх прогресивного розвитку. Своєю чергою процеси глобалізації зумовлюють об'єктивну необхідність міждержавної кооперації у сфері освіти з метою обміну позитивним досвідом, що сприятиме розвитку економічного, соціального, культурного та інтелектуального потенціалу держав.

З іншого боку, криза глобалізації та існуючих міжнародних інститутів сприяє тенденції регіоналізації як нового формату взаємодії країн для спільного формулювання і відстоювання своїх інтересів на глобальній арені. Яскравим результатом цих процесів став Європейський Союз (далі – ЄС), який об'єднує держави Європи навколо спільних цінностей, де безумовна важливість освіти й освітньої співпраці у розвитку та укріпленні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною та підтверджується як первинна. У цих умовах вивчення особливостей становлення й розвитку освітньої політики ЄС та особливостей її правового регулювання виступає необхідною складовою побудови й ефективної внутрішньої організації інтеграційних об'єднань і їх взаємодії. Саме через призму освіти й освітньої галузі якнайкраще можна продемонструвати зміну парадигми євроінтеграції. Адже не будучи окремим напрямом співпраці на початку формування ЄС, освіта стала центральною сферою його майбутнього.

При цьому правові та інституційні основи освітньої політики ЄС знаходяться у постійній динаміці, реагуючи на зміни у пріоритетах і загрози, що виникають як на глобальному рівні, так і в межах держав Європи, та впливають на загальну логіку процесів європейської інтеграції. Крім того, заходи щодо впровадження освітньої політики ЄС мають тенденцію до поширення і за межі Союзу, впливаючи на законодавство, економіку та політику сусідніх держав, в

тому числі на міжнародне освітнє право. Особливе значення досвід правового забезпечення політики ЄС у сфері освіти має для України, де останніми роками відбувається переосмислення ролі й значення освіти, в тому числі й вищої. На сьогоднішній день у освітній системі відбуваються кардинальні зміни, обумовлені інтеграцією України в світову спільноту і переходом до європейських цінностей та стандартів якості. А підписання Угоди про асоціацію із ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами вимагає злагоджених дій щодо імплементації європейських освітніх стандартів у національне законодавство. Вищенаведені фактори підтверджують актуальність теми дисертації та її значущість для розвитку науки й практики міжнародного права.

Попри актуальність теми дисертації, ступінь її наукової розробки в міжнародно-правовій доктрині є незадовільним, комплексних досліджень ані вітчизняною, ані іноземною наукою досі не проведено. Існуючі праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені освітній політиці ЄС та особливостям її реалізації, а саме – Н. Алексайду (N. Alexiadou), Д. Апезової, Б. Блітца (B. Blitz), К. Боян (С. Воjan), Ф. Г. Ващук, Н. Ю. Вільчинської, А. Горнітцької (A. Gornitzka), Р. Драченберга (R. Drachenberg), Х. Ертля (H. Ertl), Р. Кілінг (R. Keeling), О. А. Краєвської, О. С. Ковальчука, М. В. Ларіонової, Б. Ленджі (B. Lange), О. І. Локшини, І. С. Ломакіної, Р. Маніскалка (R. Maniscalco), В. О. Пашкова, Л. Пепіна (L. Perin), А. А. Сбруєвої, Дж. Філда (J. Field), Д. Фінк-Хафнера (D. Fink-Hafner), – зводяться здебільшого до політологічних, педагогічних та історичних досліджень, оминаючи при цьому правові аспекти. Наявні праці таких вчених, як С. Ю. Кашкін, А. В. Кондратюк, Дж. МакМехон (J. McMahon), А. А. Сабітова, О. О. Четверіков та інших, присвячені міжнародно-правовому співробітництву в освітній сфері, частково заповнюють дану прогалину, однак вони не деталізують саме питання особливостей правового регулювання освітньої політики ЄС як важливого напрямку його діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках планових наукових досліджень кафедри міжнародного та

європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» у межах теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (державний реєстраційний номер 011U0006H) та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формулювання теоретично та практично обґрунтованих висновків щодо особливостей правового регулювання освітньої політики ЄС, її змісту і тенденцій розвитку. Відповідно до мети дослідження в дисертації зосереджено увагу на виконанні таких основних завдань:

на підставі історико-правового аналізу становлення освітньої політики ЄС запропонувати періодизацію формування її правових основ і визначити особливості кожного етапу;

висвітлити методологічні засади дослідження питань у сфері освіти в праві Європейського Союзу;

виявити основні напрями реалізації сучасної освітньої політики ЄС та їх вплив на правову регламентацію;

охарактеризувати компетенцію Європейського Союзу з питань правового регулювання у сфері освіти;

визначити склад і повноваження інституцій, що виконують функції формування та реалізації політики ЄС у сфері освіти, їх вплив на стан правового забезпечення освітньої політики;

розкрити особливості формування та зміст джерельної бази правового регулювання освітньої політики ЄС;

розглянути основні методи правового впливу ЄС на освітню політику держав-членів;

дослідити правове забезпечення освітнього співробітництва ЄС із іншими суб'єктами міжнародного права, в тому числі на європейському рівні;

охарактеризувати роль і значення освітніх програм ЄС у євроінтеграційних процесах у галузі освіти;

визначити та проаналізувати правові основи і перспективи освітнього співробітництва України та ЄС.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини та інтеграційні правовідносини, що виникають між державами-членами, інститутами Європейського Союзу, а також між ними та іншими державами, міжнародними організаціями в процесі реалізації політики ЄС у галузі освіти.

Предметом дослідження виступають правові основи освітньої політики ЄС, в тому числі її нормативне та інституційне забезпечення.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система філософських, загальнонаукових, міжгалузевих і галузевих наукових методів і підходів, принципів пізнання нормотворення й застосування міжнародного права, які застосовуються в сучасній науці міжнародного публічного права та права Європейського Союзу.

В ході дослідження широко використано діалектичний метод пізнання, що зокрема дало змогу розглядати освітню політику ЄС та її правові основи у їх взаємозв'язку з іншими явищами та процесами (політиками) в межах ЄС (пп. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). Герменевтичний метод сприяв тлумаченню та інтерпретації джерел правового регулювання освітньої політики ЄС (пп. 1.2, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). За допомогою історико-правового методу було досліджено генезу становлення та розвитку освітньої політики ЄС, її нормативне врегулювання (пп. 1.2). Інституціональний та структурно-функціональний методи були застосовані при аналізі інституційних основ освітньої політики ЄС (п. 2.2). Статистичний метод і метод прогнозування використовувались при дослідженні основних ініціатив ЄС щодо освіти та ходу їх виконання (п. 1.3). Порівняльно-правовий метод, своєю чергою, дозволив співставити положення міжнародно-правових актів про співробітництво у сфері освіти, укладених ЄС із третіми державами та міжнародними організаціями (пп. 3.1, 3.2). Серед загальнонаукових методів пізнання важливе значення мало використання формально-логічних

методів і прийомів обробки інформації: аналізу, синтезу, аналогії, індукції, дедукції тощо.

Загалом ключову роль у дослідженні відіграли методи порівняльного аналізу та прогнозування.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці фахівців у галузі міжнародного права, зокрема права Європейського Союзу та правового регулювання відносин у сфері освіти: М. Р. Аракеляна, Л. Барані (L. Barani), Д. О'Браєна (J. O'Brien), О. К. Вишнякова, О. М. Гладенка, Т. Л. Гладкової, О. М. Дерябіної, В. О. Жбанкова, Х. Бехруза, С. Ю. Кашкіна, Т. В. Комарової, Т. Р. Короткого, Д. МакМехона (J. McMahon), М. М. Микієвича, В. І. Муравйова, А. Оста (A. Aust), Р. А. Петрова, Д. Скотт (J. Scott), К. В. Смирнової, Ф. Снайдера (F. Snyder), Д. Трубека (D. Trubek), М. Шоу (M. Shaw), І. В. Яковюка та інших.

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять акти міжнародного права та права ЄС у освітній сфері, рішення Суду ЄС, законодавство України з питань освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що пропонована праця є першим у вітчизняній правовій науці комплексним і системним дослідженням правових основ освітньої політики Європейського Союзу, в тому числі актуальних проблем і новітніх тенденцій розвитку правового регулювання сфери освіти в ЄС та їх впливу на правове регулювання освіти в Україні. У рамках дослідження отримано такі результати, що мають наукову новизну:

уперше:

з урахуванням ключових стадій формування правових основ для повноважень ЄС у сфері освіти та обсягу таких повноважень запропоновано періодизацію становлення правових основ і компетенції ЄС у сфері освіти, яка охоплює такі періоди: етап «напівприхованої політики» Співтовариства у сфері освіти (через призму професійного навчання та перепідготовки в контексті функціонування внутрішнього ринку) (1951–1969 рр.); етап оформлення концепції політики Співтовариства в галузі освіти (1969–1974 рр.); етап започаткування програмного підходу до регулювання освітньої політики Співтовариства та

інституціоналізація цієї сфери (1974–1992 рр.); етап юридизації сфери освіти – окремої політики ЄС (1992–2000 рр.); етап стратегізації освітньої політики в межах допоміжної компетенції ЄС у сфері освіти (2000–2010 рр.); етап «Європа 2020» (2010 р. і далі);

запропоновано авторське визначення поняття «компетенція ЄС у сфері освіти», яке необхідно розглядати як сукупність повноважень Союзу, що зводяться до прийняття рекомендацій і запровадження заохочувальних заходів (*incentive measures*) щодо освіти і заходів (*measures*) у сфері професійного навчання та перепідготовки, спрямованих на стимулювання і підтримку співробітництва держав-членів задля побудови якісного Європейського простору освіти, відкритого як для громадян ЄС, так і для громадян третіх держав;

встановлено, що правове регулювання освітньої політики в рамках ЄС здійснюється такими методами, як комунітарний і відкритий метод координації, при цьому, враховуючи обмеженість компетенції, на практиці превалює останній, який запропоновано визначати як основний метод впливу ЄС на інтеграційні процеси у сферах обмеженої компетенції ЄС, у т. ч. у сфері освіти, із застосуванням інструментів політичного та правового впливу, які, з однієї сторони, використовуються державами-членами ЄС для захисту національної політики у певних сферах, зокрема й освіти, тим самим сприяючи збереженню її незалежності від загальноєвропейської, а з іншої сторони – ЄС в особі власних інститутів використовує його інструменти, в т. ч. й м'якого права, для впливу на національну політику держав-членів ЄС шляхом визначення загального вектору розвитку освіти, що в подальшому призводить до наближення національних систем освіти та їх правових основ;

виявлено та охарактеризовано джерела правового регулювання освітньої політики в рамках ЄС, до яких доцільно включати: міжнародні акти, в т. ч. акти конституційного характеру – установчі договори ЄС, та угоди, укладені Союзом і його державами-членами з міжнародними організаціями та державами з питань співробітництва у сфері освіти; акти вторинного законодавства, створюваного інститутами ЄС; акти м'якого права, в тому числі акти *sui generis* органів ЄС –

нетипові для установчих договорів, і рішення Суду ЄС. При цьому встановлено, що з-поміж даного переліку основним правовим інструментом регулювання освітньої політики залишаються акти рекомендаційного характеру, що витікає із компетенції Союзу;

запропоновано класифікацію міжнародних актів, укладених ЄС щодо питань освіти за наступними параметрами: за суб'єктним складом; залежно від характеру відносин, що складаються між третьою країною та ЄС; залежно від сфери правового регулювання та за складниками освіти;

досліджено та виокремлено рівні правової співпраці ЄС у питаннях освіти:

- 1) універсальний або глобальний рівень, до якого віднесено, перш за все, кооперацію з ООН та її спеціалізованими установами;
- 2) регіональний рівень, що включає співпрацю з регіональними міжнародними організаціями та підтримку цілого ряду освітніх процесів, зокрема Болонського та Копенгагенського і освітніх програм мобільності;
- 3) партикулярний (державний) рівень, що характеризується підтримкою реформ систем освіти як індивідуально, так і в межах певних географічних регіонів, при цьому інтенсивність та обсяг співпраці залежатиме від подальших євроінтеграційних намірів держав;

удосконалено:

підходи при аналізі стратегій розвитку ЄС (Лісабонської стратегії 2010 р. і стратегії «Європа 2020») та інших нормативних документів з питань освіти, які дають підстави твердити про унікальну роль, що відводиться освіті у майбутньому розвитку та процвітанні Союзу, також встановлено необхідність подальшої консолідації зусиль держав-членів у досягненні бажаних результатів;

обґрунтування «умовності» поділу компетенції ЄС (згідно структурованості Лісабонської угоди на внутрішню та зовнішню) на прикладі освітньої політики, яка текстуально належить до його внутрішньополітичної компетенції, при цьому маючи чітко виражений зовнішній вимір;

погляди на структуру та розподіл ролей і функцій системи інституцій, що формують і реалізують освітню політику ЄС та її правові основи;

підходи при аналізі правового забезпечення освітнього співробітництва ЄС із міжнародними організаціями, в ході якого встановлено, що основними нормативними документами виступають Меморандуми про взаєморозуміння, які за своїм статусом є політичними зобов'язаннями без юридичних наслідків;

погляди на концепцію Європейського простору освіти – території з відкритим доступом до якісної освіти на усіх її рівнях як для громадян ЄС, так і для іноземців;

розуміння освітніх програм ЄС не лише як засобів поширення міжнародної мобільності, а й правового інструменту впливу на національну політику у сфері освіти;

підходи при аналізі положень Угоди про асоціацію щодо освіти із встановленням ступеня її імплементації Україною.

набули подальшого розвитку:

погляди на концепцію «м'якого» права ЄС як основного джерела регулювання його внутрішньої освітньої політики – стандартів відкритого типу, гнучких та таких, що піддаються перегляду рекомендацій і інших форм права, які надають великий діапазон можливостей для інтерпретації, проб і помилок без обмежень єдиними правилами або загроз санкціями;

перелік і характеристика ознак відкритого методу координації як правового методу впливу ЄС на інтеграційні процеси у сфері освіти. До переліку ознак останнього віднесено: гнучкість (*flexibility*), адаптивність (*adaptability*), рефлексивність (*reflexivity*), проникність (*pervasiveness*) та можливість переосмислення (*revisability*) обраного вектору освітньої політики;

характеристика європейських інтеграційних освітніх процесів щодо вищої освіти та професійного навчання із визначенням відповідних правових засад регулювання;

узагальнення засобів і цілей правового регулювання взаємодії ЄС та України в освітній сфері.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, результати і висновки

можуть бути використані: у *науково-дослідній сфері* – як основа для проведення подальших наукових досліджень особливостей правового регулювання освітньої політики в рамках ЄС; у *правотворчості* – для розробки нормативно-правових актів і вдосконалення законодавства України у зв'язку з імплементацією міжнародно-правових норм та його адаптацією до законодавства Європейського Союзу у сфері освіти; у *правозастосуванні* – для вдосконалення діяльності органів влади України у сфері зовнішньої політики, зокрема участі у Болонському та Туринському процесах, в освітніх програмах обміну ЄС; у *навчальному процесі* – під час викладання курсів «Міжнародне право», «Міжнародне освітнє право», «Право Європейського Союзу», а також для підготовки підручників і навчально-методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана здобувачкою особисто, всі результати цієї роботи, сформульовані в ній висновки, положення та рекомендації обґрунтовано на основі особистих досліджень авторки і мають повністю самостійний характер. Для аргументації окремих положень роботи використовувались праці інших вчених, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення і висновки дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», а також були представлені на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «*Правові реформи у пострадянських країнах: досягнення та проблеми*» (м. Кишинів, 28–29 березня 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена ювілею академіка С. В. Ківалова «*Правове життя сучасної України*» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.), Міжнародна наукова конференція «*Юридична наука і практика у третьому тисячолітті*» (м. Кошице, 27–29 лютого 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція «*Особливості адаптації законодавства Молдови та України до законодавства Європейського Союзу*» (м.

Кишинів, 27–28 березня 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція *«Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України»* (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція *«Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та Європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми»* (м. Київ, 18 грудня 2018 р.) та ін.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи було висвітлено у 20-ти публікаціях, серед яких: 7 наукових статей опубліковано у фахових періодичних виданнях, що входять до затвердженого переліку Міністерства освіти і науки України, 3 статті опубліковано в наукових виданнях інших країн (Молдова, Польща, Словаччина), а також 10 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Структура дослідження зумовлена його проблематикою, метою, предметом і завданнями. Обрано структуру дисертації, яка містить список скорочень, вступ, три розділи, що об'єднують одинадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел (502 найменування) та додатки. Загальний обсяг роботи становить 262 сторінки, з яких основний текст – 199 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОСВІТИ (ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС)

1.1. Методологічні основи дослідження правових основ політики ЄС у сфері освіти

Складовою європейської інтеграції є кооперація держав-членів у різних сферах суспільного життя, які у ЄС прийнято іменувати спільними політиками. Спільною політикою, своєю чергою, є набір рішень, правил, заходів і кодексів поведінки, ухвалених інституціями, котрі були засновані групою держав та впроваджуються ними спільно. Головним у спільній політиці є визначення колективного інтересу в завданнях, які ставить перед собою Спільнота, і заходах, які для цього застосовуються [98, с. 12-13]. Однією із таких спільних політик ЄС є політика у сфері освіти, яка із моменту закладення фундаменту майбутньої євроінтеграції із периферії вийшла в центр євроінтеграційної стратегії та стала ключовою сферою для ЄС та його держав-учасниць. Водночас комплексних досліджень особливостей правового регулювання освітньої політики в рамках ЄС ані вітчизняними, ані зарубіжними науковцями проведено не було, що вказує на необхідність повноти, всебічності і ґрунтовності дослідження правового регулювання освітньої політики Союзу, що врешті дозволить сформувати цілісне бачення особливостей правового регулювання освітньої політики ЄС як важливого напрямку його діяльності.

Зважаючи на необхідність дослідження правових основ освітньої політики Союзу, зокрема наукових підходів, принципів, способів та засобів, першочергового аналізу потребує предмет дослідження. Освітня політика ЄС та її правові основи є складним, багатоаспектним предметом дослідження, що, перш за все, пов'язано із унікальною природою самого ЄС та його правової системи, яка, за Т. Р. Коротким, є правовою системою нового виду – «інтеграційною» та деякою мірою гібридною [68, с. 440]. Отож основною нормативною та емпіричною базою дослідження будуть установчі документи Європейського

Союзу, рішення Суду ЄС, акти вторинного права, зокрема ті, якими визначаються напрями розвитку освітньої сфери та звіти, підготовлені інституціями ЄС, щодо результативності досягнення мети освітньої політики ЄС. Важливість формування і розвитку освітньої політики, компетенції та права Союзу в означеній сфері дає підставу говорити про накопичений позитивний досвід у сфері освіти. Освітні програми ЄС та процеси щодо побудови Європейського простору освіти (далі – ЄПО) із якісною освітою, доступною для усіх, стонвлять неабиякий інтерес для сусідніх держав, включно з Україною, яка вкрай зацікавлена в розвитку і вдосконаленні свого національного освітнього законодавства та повноцінної інтеграції у освітній простір Європи.

У зв'язку із цим успішність здійснення наукової розвідки правових основ освітньої політики ЄС великою мірою залежатиме від методологічних основ, адже будь-який процес дослідження потребує правильного шляху, що дозволить досягти визначеної мети та отримати достовірні результати. Це приводить до необхідності вивчення правових основ освітньої політики ЄС у системі координат, що задаються різними рівнями методології науки. У цьому випадку не можна не погодитись із Ю. М. Оборотовим, який виділяє два рівні методології наукового дослідження: концептуальний, для якого характерні концептуальні ідеї, концепти, концепції, концептуальні підходи і методологічні принципи; та інструментальний, що передбачає використання різноманітних методів: філософських, загальнотеоретичних, приватно-наукових і спеціальних [100, с. 79]. Основною концептуальною ідеєю цього дослідження є концепція освітньої політики ЄС із її відповідним нормативним та інституційним забезпеченням, всебічне та об'єктивне висвітлення якої необхідно здійснювати із урахуванням взаємодоповнюваності методів і методологічного плюралізму.

Безпосередньо поняття «методологія» походить від грецьких слів «*methodos*» – шлях до будь-чого [148, с. 329] та «*logos*» – слово, думка, розум, закон [148, с. 295] та наразі неоднозначно трактується в сучасній науці. Так, одні науковці ототожнюють методологію із філософією чи визначають її як загальнофілософську категорію, інші роблять спроби обґрунтувати методологію

як самостійну науку із власним предметом та методом [34, с. 4], треті розглядають її дуже вузько, як сукупність методів, прийомів, процедур наукового пізнання та практичної діяльності [149, с. 188].

Відштовхуючись від визначення об'єкта, предмета та завдань дослідження правових основ освітньої політики ЄС та беручи за основу трактування поняття «методології юридичної науки» М. С. Кельмана [35, с. 34], під поняттям методології розуміємо вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності використовувані дослідником у процесі пізнання права ЄС, зокрема тих норм, що врегульовують сферу освіти. Системоутворюючим елементом методології пізнання при цьому є метод, тобто інструмент (сукупність прийомів і операцій) пізнання [69, с. 5] предмета дослідження. При цьому лише теорія, озброєна адекватними методами дослідження, може виконати поставлені перед нею завдання та функції.

Методи, використані під час наукових досліджень, – багатоманітні. Загалом їх прийнято поділяти на кілька груп: філософські, загальнонаукові, міжгалузеві та галузеві [156, с. 38]. Саме за допомогою таких методів у їх системі можна дослідити об'єкт та предмет дослідження. Існування різних методів привело до виокремлення різних видів методології – філософської, загальнонаукової, конкретно наукової [156, с. 39]. Водночас слід наголосити, що ми цілком розділяємо позицію М. В. Костицького щодо відмови у вертикальному структуруванні видів методології, натомість за допомогою плюралістичного підходу методології необхідно розташовувати по горизонталі із можливістю використання та конструювання останніх на власний розсуд [70, с. 12]. Інша ситуація складається із методами дослідження, які, на нашу думку, хоч і потрібно використовувати на основі принципу взаємодоповнюваності, однак при цьому необхідно зберігати певний порядок застосування, рухаючись від загальних методів (філософські, загальнонаукові) до спеціальних (міжгалузеві та галузеві).

Будучи загальною категорією всіх наук, що охоплює вивчення всіх об'єктів навколишньої дійсності, єдиної системи понять, принципів, законів і категорій,

філософія є світоглядною основою знання всіх явищ природи і суспільства. Вона становить собою своєрідний ключ до дослідження, в тому числі й держави та права. Тільки використовуючи такі діалектичні категорії, як сутність і явище, зміст і форма, причина і наслідок, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, можна правильно і глибоко осмислити і проаналізувати природу багатьох державно-правових явищ [107, с. 37]. Не винятком у цьому випадку є і ЄС та його унікальна правова природа.

Серед найбільш загальних та універсальних філософських методів необхідно виділити діалектичний та герменевтичний методи, які широко використовуватимуться в процесі наукового дослідження правових основ політики ЄС у сфері освіти.

Так, діалектичний метод є одним із провідних методів філософії. Предметом діалектики є взаємодія та зміни (усі види та ступені взаємодії, усі зміни). Діалектичний метод пізнання розглядає усі явища та процеси у взаємозв'язку, у розвитку та взаємозумовленості із урахуванням усього людського досвіду [87, с. 48]. Розглядаючи діалектику в контексті методів наукового пізнання, розуміємо передусім метод мислення, вивчення, дослідження. Діалектика як метод є не формальною сукупністю певних принципів, а їхньою системою, поданою у формі моментів живого руху мислення, серед яких основними є початок, поступальність, остаточний результат [78, с. 20]. Однак головним є те, що в процесі пізнання цей метод дозволяє розкрити «закони руху людського мислення до істини» [78, с. 23]. Основними законами, що їх використовує діалектика, є закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін на якісні і навпаки, закон заперечення – заперечення, які в сукупності дозволяють дослідити трансформації сутності та змісту, структури та прихованих механізмів розвитку освітньої політики ЄС та її правових основ. Так, перший закон діалектики (закон єдності та боротьби протилежностей) відіграє найважливіше значення у розкритті місця освітньої політики в діяльності ЄС та ролі освіти в подальшому розвитку та процвітанні Союзу і його держав-членів, за одночасної

відмови країн-учасниць від повної комунітаризації цієї сфери. Так, справді, і ЄС, і держави-члени визнають ключове значення освіти для майбутнього розквіту, в тому числі економічного та соціального, й усвідомлюють необхідність злагоджених спільних дій у досягненні прогресу. Водночас держави-члени, відстоюючи власну унікальність, залишають ключове право нормотворення у галузі освіти за собою.

У процесі дослідження правових основ освітньої політики ЄС не менш важливу роль відіграє другий закон діалектики – закон переходу кількісних змін у якісні і навпаки. З позиції діалектики кількісні і якісні трансформації відображають увесь спектр процесів, що відбуваються в освітній політиці ЄС, ідентифікуючи їхні сутнісні та змістовні аспекти. З погляду якості освітньої політики ЄС визначається за певними ознаками – сутність та зміст, напрями та тенденції розвитку, місце та роль, яку вона відіграє в євроінтеграційних процесах, та її правове та інституційне забезпечення при цьому. Оцінити якість освіти, трансформації та перспективи освітньої політики та її правового регулювання можна тільки на основі глибокого розуміння закономірностей її розвитку, які мають тісний взаємозв'язок та взаємозалежність із її кількісними характеристиками. Адже, визначаючи головні вектори розвитку освітньої політики, ЄС, в особі власних інституцій, встановлює й індикатори (кількісні характеристики) їх досягнення, коригуючи їх за необхідності.

Не менш важливе значення для розуміння діалектики освітньої політики ЄС та її правових основ має закон заперечення, який відображає спрямованість і остаточний результат процесу розвитку. Сутність заперечення полягає у тому, що в процесі розвитку відбувається заміна старої якості новою, перехід від попереднього якісного стану до нового. Тобто в процесі поступального та безперервного розвитку самого ЄС його освітня політика набуває нової якості і із периферії виходить на передові позиції.

Таким чином, універсальний діалектичний метод в контексті теми дисертаційної роботи та окресленого предмета дослідження дає змогу охарактеризувати освіту як складне й багатогранне соціокультурне явище, що

потребує об'єктивного та всебічного дослідження, а також вказати на взаємодію і взаємозалежність освіти (освітньої політики) з іншими явищами та процесами (політиками) в межах ЄС; з'ясувати особливості зародження, становлення і розвитку освітньої політики в рамках Європейського Союзу, що відбувались під впливом євроінтеграційних процесів; проаналізувати процес формування правових та інституційних засад освітньої політики ЄС та визначити основні напрями реалізації сучасної політики ЄС у сфері освіти та правові інструменти, які при цьому використовуються.

На усіх етапах дослідження теми також використовуватиметься герменевтичний метод, який, як справедливо зауважує В. В. Дудченко, наразі проходить процес юридизації – трансформації з позиції права у метод юридичної науки [25, с. 59]. Герменевтичне тлумачення норми права є саме тим інструментом, за допомогою якого можна вирішити проблему подвійного сенсу, адже герменевтика, крім дешифрування буквального змісту тексту, що здійснюється за допомогою лінгвістичного тлумачення, дозволяє розкрити зміст правового контексту. Максимальний ефект досягається за допомогою задіявання таких дій, як розуміння (лат. *subtilitas intelligendi*), тлумачення (лат. *subtilitas explicandi*) і застосування (лат. *subtilitas applicandi*) [72, с. 155-156]. Як слушно зауважує І. І. Онищук, герменевтичний метод опирається на тлумачення та інтерпретацію юридичних текстів, а останні можуть мати форму як нормативно-правових, так і інших правових документів, а також наукових монографій та інших письмових праць [103, с. 38].

Отож використання герменевтичного методу під час дослідження сприяє тлумаченню та інтерпретації міжнародних актів, в тому числі установчих актів ЄС, актів вторинного права інститутів ЄС, в тому числі м'якого права, нормативно-правових актів України, аналізу поглядів зарубіжних та вітчизняних науковців щодо особливостей правового регулювання відносин в рамках ЄС, зокрема й у сфері освіти.

Загальнонаукові методи, зі свого боку, це ті, які використовуються в усіх або в багатьох галузях науки і поширюються на всі сфери, розділи відповідної

науки та дозволяють розглянути предмет дослідження різносторонньо. Серед них зазвичай виділяють такі методи: логічний, історичний, системно-структурний, порівняльний та ін. Логічний метод заснований на використанні під час вивчення державно-правових явищ логіки – науки про закони і форми мислення. У процесі наукового дослідження застосовуються, наприклад, такі логічні прийоми, як аналіз та синтез, які становлять уявне розчленування досліджуваного явища на складові частини та дослідження кожної з них окремо або навпаки. Так, аналіз та синтез ми використовуємо, коли досліджуємо межі правового регулювання сфери освіти ЄС. Для цього ми вивчаємо компетенцію щодо освіти, надану ЄС державами-членами, її межі та правові засоби її реалізації. Поряд із аналізом та синтезом використовуватимуться такі логічні операції, як індукція та дедукція, що сприятимуть формуванню висновків конкретного характеру.

Важливим є також історичний підхід, який у науці виокремлюється у такий загальнонауковий метод пізнання, як історичний або історико-аналітичний, що в юриспруденції відомий як історико-правовий. За допомогою цього методу державно-правові явища розглядаються у своєму розвитку та історичному взаємозв'язку, а не тільки з погляду сучасного стану. Вкрай важливим є питання щодо причин і умов виникнення правових явищ, основних факторів їх становлення та розвитку. Зазначений метод відіграє важливу роль і в пізнанні правових основ освітньої політики ЄС, оскільки поза історичним контекстом, що пов'язує явища та процеси сучасності з тими процесами й явищами, які їм передували, та тими, що виникнуть на їх основі в перспективі, неможливо пізнати сучасність. Значення історико-правового методу проявляється у дослідженні становлення правових основ освітньої політики ЄС як в цілому, так окремих компонентів: правових основ для шкільної, вищої, професійної та освіти дорослих, концепції «навчання протягом життя» тощо. Окрім того, цей метод дозволить простежити розвиток міжнародно-правового співробітництва ЄС із питань освіти, в тому числі і з Україною.

Водночас, як слушно підмітила Г. М. Грабовська, особливу увагу слід звернути на використання в історико-правових дослідженнях такого

загальнонаукового методу, як діахронний (періодизації) [22, с. 43]. Саме періодизація надасть можливість з'ясувати послідовність розвитку євроінтеграційних процесів у сфері освіти, схарактеризувати процеси формування нормативного забезпечення для врегулювання освітніх питань і створення системи управління цією сферою на кожному з етапів формування ЄС.

Не менш актуальним для повноти дослідження теми є і системний метод, який дозволить показати взаємозв'язок освіти із іншими галузями та сферами життєдіяльності, зокрема із економічною та соціальною політикою. Що вбачається важливим, оскільки освітня політика ЄС, яка тривалий час не знаходила свого відображення у первинному законодавстві і тим самим де-юре не входила до предметів відання ЄС, повинна досліджуватися у взаємозв'язку з інтеграцією в інших сферах. Адже, як слушно зазначає Т. А. Грабович, поява нових напрямів спільних політик ЄС зумовлена самою суттю та змістом євроінтеграційних процесів. Цей феномен отримав назву «переливання» і, на думку Е. Хааса, полягає в тому, що «співпраця між державами в одній сфері політики призведе до тиску співпраці в інших сферах політики» [21, с. 14]. Наприклад, на необхідність формування правових основ політики ЄС щодо професійної освіти та освіти дітей працівників-мігрантів суттєво вплинули заходи зі створення внутрішнього ринку ЄС.

Міжгалузеві та галузеві методи становлять собою методи, розроблені конкретними науками, які можуть використовуватись в одній або декількох із них одночасно. У контексті теми дисертаційного дослідження серед цієї групи методів слід виокремити інституціональний та структурно-функціональний методи, статистичний та метод прогнозування і метод порівняльного аналізу.

Інституціональний та структурно-функціональний методи можуть бути ефективно застосовані при аналізі правового регулювання процесів формування та діяльності конкретних органів ЄС, що регламентують сферу освіти. Такі інституції як Європейська Рада (далі – ЄР), Європейський Парламент (далі – ЄП), Рада ЄС, Європейська Комісія (далі – ЄК), Суд ЄС та інші органи і установи ЄС потребують ретельного аналізу нормативного регулювання.

Статистичний метод полягає в аналізі кількісних характеристик різних показників у державно-правовій дійсності та обробці отриманої інформації з метою її використання з науковою та практичною метою. Такі статистичні вимірювання дають широкі можливості визначати тенденції трансформації тих чи інших явищ [143, с. 29]. Саме цей метод допоможе визначити хід досягнення стратегічних цілей щодо освіти відповідно до стратегії «Європа-2020». А метод прогнозування, натомість, передбачити успішність чи, навпаки, невдачу в досягненні встановлених цілей.

Метод порівняльного аналізу сприятиме дослідженню за ходом виконання планів ЄС із перетворення Союзу на «конкурентоспроможну економіку, засновану на знаннях», осередком якої є освіта, у державах-членах. Окрім того, завдяки цьому методу уможлиблюється порівняння змін концепції розвитку освітньої політики ЄС та її правових основ в умовах глобалізації. Порівняльно-правовий метод дозволить зіставити положення міжнародно-правових актів про співпрацю у сфері освіти укладених ЄС із третіми державами та міжнародними організаціями.

Отже, усі наведені методи дослідження не допустимо використовувати відокремлено, адже в такому разі результати дослідження можуть виявитись неповними чи навіть хибними. Саме сукупно наукові методи становитимуть методологічну основу дисертації, що дозволить розглянути об'єкт та предмет дослідження крізь призму кожного з наведених методів і тим самим отримати якісний і суспільно корисний результат.

1.2. Становлення та розвиток компетенції ЄС у сфері освіти та правових основ освітньої політики ЄС

Становлення сучасної освітньої політики ЄС розпочалося ще після Другої світової війни із вкоріненням ідеї серед європейських лідерів у необхідності єднання та просування співробітництва заради збереження миру та стабільності в Європі. Саме із такою метою було розпочато євроінтеграційні процеси, які привели до формування ЄС із виділенням однієї із політик діяльності – сфери

освіти. Водночас неоднорідність та поступовість інтеграції, переосмислення формату співпраці прямо впливали на формування концепції освітньої політики ЄС та засобів її правового регулювання, що, своєю чергою, зумовило появу різноманітних наукових позицій із приводу етапів становлення освітньої політики Союзу із застосуванням різних критеріїв.

Так, Х'юберт Ертль (*Hubert Ertl*) здійснює періодизацію із урахуванням обсягу компетенції ЄС у сфері освіти і виділяє чотири етапи її становлення: етап ініціації, що розпочинається у 1951 році із прийняттям Паризького та Римського договорів; базовий етап, відлік якого береться із 1963 року із моменту визначення десяти основних принципів професійного навчання; етап розширення, що розпочинається 1976 року із представлення першої програми дій у сфері освіти та концепцією європейського виміру в освіті, та етап консолідації, в рамках якого новою правовою основою дій ЄС у сфері освіти став Маастрихтський договір 1992 року [296, р. 13-32]. Згодом, розглядаючи особливості шкільної освіти ЄС у своєму монографічному дослідженні, О. І. Локшина доповнила цю періодизацію ще двома етапами: етапом становлення, що розпочинається із 1992 року та характеризується прагненням ЄС здійснювати гармонізацію діяльності держав-членів у сфері шкільної освіти із застосуванням базового принципу – субсидіарності; та етапом інтенсифікації – із 2000 року, що ознаменовується формуванням стратегічних ініціатив ЄС у сфері шкільної освіти як невід'ємного компонента загальної стратегії Спільноти щодо забезпечення безперервної освіти [80, с. 56].

Ж. І. Чернякова натомість розглядає процес формування європейського виміру освіти, де одним із ключових акторів є ЄС, через призму «інтернаціоналізації» освіти у Європі та виділяє три етапи її становлення: початковий (1980–1990 рр.) – інтернаціоналізацію визначено як пріоритетний напрям розвитку освіти у Європі; етап поглиблення співробітництва (1990–2000 рр.) – процес становлення та визначення пріоритетів європейської політики інтернаціоналізації та етап багаторівневої координації та інтеграції (2000–2010

рр.) – побудова європейських стандартів в освіті та формування основних підходів до визначення її якості [153, с. 126-127].

Льюс Пепін (*Luce Peprin*) поділяє процес становлення освітньої політики ЄС на чотири етапи: 1957–1971 рр. – «передісторія», професійне навчання визначено в якості сфери співробітництва на відміну від сфери освіти, яка окремо не згадується; 1971–1992 рр. – період формування співробітництва щодо освіти, до визнання її окремою сферою політики ЄС у Маастрихтському договорі; 1992–2000 рр. – поява концепції безперервної освіти і заснованого на знаннях суспільства; 2000–2006 рр. – Лісабонська стратегія на 2010 рік та навчання протягом життя – від риторики до дій [414, р. 121-132].

Досить цікавим є поділ, запропонований вітчизняною дослідницею Н. Ю. Вільчинською, яка значно деталізує етапи та поряд із внутрішнім вектором розвитку освітньої політики ЄС торкається питання й зовнішнього, виділяючи при цьому сім етапів. Так, на думку науковиці, перший етап розпочинається у 1957 році із прийняття Римських договорів та згадування в них професійного навчання; з 1971 року триває другий етап, в рамках якого відбувається початок співпраці на рівні міністрів освіти, який згодом втілюється у відповідній програмі дій, із прийняттям якої 1976 року розпочинається наступний етап становлення освітньої політики ЄС. Відлік четвертого етапу дослідниця веде із 1987 року та початком дії освітньої програми мобільності Еразмус. Із прийняттям Маастрихтського договору 1992 року – розпочинається п'ятий етап. Шостий етап, авторка вже пов'язує із започаткуванням процесів кооперації у сфері вищої освіти прийняттям Сорбонської декларації 1998 року. І сьомий етап розпочинає відлік із 2010 року із завершенням Лісабонської стратегії [11, с. 57-69].

Також слід зазначити, що окремі науковці розглядають еволюцію становлення політики ЄС у сфері освіти через призму формування правового фундаменту для забезпечення можливості реалізації ініціатив в галузі освіти на європейському рівні. Саме на основі цього критерію І. С. Ломакіна виділяє такі етапи: початковий етап, який бере початок з 1951 року з підписання Договорів в Парижі та Римі; етап становлення, який починається з 1963 року, коли вперше

зустрілися міністри, відповідальні за професійну підготовку в країнах-членах, і сформулювали десять загальних принципів для професійної освіти; етап побудови співпраці (1971–1992 рр.) – опирається на програми Спільноти в галузі освіти і професійної підготовки; етап введення освітньої галузі в компетенцію ЄС (1992–1999 рр.) і узгодження освітньої політики з іншими політиками Співтовариства; та початок 2000 рр., що ознаменував новий етап розвитку освітньої політики – побудову європейської зони освіти із урахуванням нового методу управління – відкритого методу координації [83, с. 50-51].

Слід звернути увагу на те, що попри численні напрацювання, присвячені становленню освітньої політики ЄС, на наше глибоке переконання це питання не є вичерпаним та потребує деталізації й уточнення із урахуванням двох важливих складових: формування правових основ для повноважень ЄС у сфері освіти та обсягом цих повноважень, тобто обсягом та характером компетенції ЄС, визначеної державами-членами у цій сфері.

Проаналізувавши ці аспекти, ми вважаємо, що перший етап становлення правових основ та компетенції ЄС у сфері освіти бере відлік із початком явно виражених євроінтеграційних процесів та підписанням перших договорів, якими сформовано Європейські Співтовариства, і хоча в цих договорах не міститься прямої згадки про сферу освіти та компетенцію Співтовариств щодо неї, ми розділяємо твердження Антоніо Новоа (*Antonio Novoa*), що освіта стала предметом «напівприхованої політики» [403, р. 8-9], адже розглядалася через призму професійного навчання в контексті функціонування внутрішнього ринку.

Так, справді, положення першого установчого акту ЄС, підписаного 1951 року, яким створено Європейське Співтовариство вугілля і сталі [480], взагалі не містили згадки про співпрацю у сфері освіти, адже першочергово сприяли підвищенню рівня життя та подальшому зміцненню миру серед держав.

Наступні установчі акти – Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства [481] (далі – ДзЄЕС) та Договір про створення Співтовариства атомної енергії [479], підписані у Римі 1957 року, також не

вносили сферу освіти до переліку напрямів діяльності Співтовариств, оскільки перший був націлений на економічну інтеграцію та спільну сільськогосподарську політику, натомість другий об'єктом регулювання мав енергетичну сферу. Примітно, що, незважаючи на великі сподівання щодо співробітництва задля примирення народів Європи, висловлені європейськими лідерами після Другої світової війни на Гаазькому конгресі 1948 року, було обрано такий прагматичний та обмежений підхід, де культурне та освітнє співробітництво були передані до Ради Європи, міжнародної інституції більш прийнятної для забезпечення кооперації у таких політично чутливих сферах [414, р. 122]. Однак із професійним навчанням ситуація складалась дещо інакше. У ст. 118 ДзЄЕС передбачалось, що основною метою ЄК, що забезпечить досягнення усіх цілей вищезазначеної угоди, є поглиблення співпраці між державами-членами у сфері професійного навчання та перепідготовки. Статтею 125 ДзЄЕС, своєю чергою, була передбачена можливість фінансування витрат на перепідготовку робітників з коштів Європейського соціального фонду. Більше того, згідно зі статтею 128 ДзЄЕС, «Рада, діючи відповідно до пропозиції Комісії та після консультацій з Економічним та соціальним комітетом, сформулює загальні принципи реалізації спільної політики в сфері професійної підготовки, здатної сприяти гармонійному розвитку як національних економік так, і спільного ринку» [481].

Після аналізу положень цих статей, очевидно, що кооперація держав у сфері професійного навчання була покликана сприяти в першу чергу створенню спільного ринку, однією із свобод якого є вільний рух осіб, в тому числі із метою працевлаштування. Тривалий час вважалось, що відсутність явної згадки про освіту як напрям співпраці у Римському договорі означала, що повноваження Співтовариства були обмежені в цьому плані. Проте вчені-юристи і, зокрема, судді Суду ЄС інтерпретували мовчання ДзЄЕС в цьому відношенні протилежно [403, р. 35]. Авжеж, як можна було б створити «більш тісний союз між народами Європи» (преамбула до ДзЄЕС), «сприяти поліпшенню умов праці і рівню життя» (ст. 117 ДзЄЕС), гарантувати свободу пересування, недискримінації і «взаємне

визнання дипломів, сертифікатів та інших свідоцтв» (ст. 57 ДзЄЕС), цілковито ігноруючи роль освіти?

У зв'язку із цим Рішення Ради ЄС від 2 квітня 1963 року, що встановлює загальні принципи проведення єдиної політики професійної підготовки кадрів, вже торкнулося теми взаємозв'язку між професійною підготовкою та загальною освітою. Так, серед цілей загальної політики професійного навчання, визначено «розширювати свою професійну освіту на базі загальної освіти, щоб стимулювати гармонійний розвиток особистості і для задоволення вимог, що випливають з технічного прогресу, нових методів виробництва і соціально-економічного розвитку» та «уникати будь-яких переривань або між завершенням загальної освіти і початком професійної підготовки або під час здійснення останньої» [235]. Окрім того, як слушно зауважує М. В. Ларіонова, це рішення, заклало правову основу та встановило значення спільної політики у сфері професійної освіти, сформулювало принципи (всього десять основних) та механізми її реалізації, створило та визначило роль учасників процесу [77, с. 33-35] (так, було створено Консультативний комітет при ЄК та встановлено провідну роль останньої щодо досягнення державами-членами поставлених цілей та забезпечення їх постійною підтримкою).

Тож питання освіти у перших установчих актах ЄС оминається, оскільки «освіта залишається предметом табу в коридорах Європейської Співдружності» і згадується лише у відношенні до професійної освіти та підготовки [128]. Ситуація поступово змінюється до кінця 1960-х років. У 1969 році в рамках Гаазького саміту було порушено тему освіти, хоча і боязко, і без посилання на розробку окремої політики. У п. 4 заключного комюніке цього саміту є думка про те, що «... зближення між усіма народами і, в першу чергу, в межах всього європейського континенту є необхідним, якщо рушійною силою цього зближення стане розвиток, прогрес, культура, світова рівновага та мир» [334].

Визнаючи, що Гаазьке комюніке може бути широко інтерпретоване таким чином, ідеалісти в рамках Ради міністрів з питань освіти вхопилися за це гуманістичне повідомлення як за привід введення освіти в офіційні резолюції.

Остаточне комюніке саміту в Гаазі було використане як прецедент для подальшої розробки актів щодо співпраці у сфері освіти та сьогодні цитується в преамбулі цих актів [184, р. 200]. Тому його проголошення, на нашу думку, започаткувало наступний етап становлення освітньої політики та її правових основ.

Тодішній міністр освіти Франції Олів'є Гишар (*Olivier Guichard*) зробив чіткий заклик до співробітництва між міністрами на рівні Співтовариства та запропонував створення європейського центру з розвитку освіти. Однак це ні до чого не привело, оскільки не було єдиної позиції щодо формату майбутньої співпраці – у вигляді міжурядової кооперації на рівні Співтовариства (як це було запропоновано міністром Гишаром) або співпраці, цілком інтегрованої у Спільноту. Перший підхід дозволив би заспокоїти найбільш чутливих держав-членів, але ризикував бути неефективним. Останній же мав великий потенціал для майбутнього, оскільки пропонував через кооперацію в освіті продовжувати розвиток Союзу та наблизити його тим самим до власних громадян [471, р. 23], проте позбавляв держав-членів необхідної компетенції у цій сфері. Отже, завдання зводилось до пошуку нової моделі співпраці на рівні Співтовариства, яка б зважала на чутливість цієї сфери для держав-членів та необхідність продовження розвитку самої організації.

Знадобилося чотири роки для розробки відповідної моделі, починаючи з першої зустрічі міністрів освіти в листопаді 1971 року, якою було створено окрему внутрішню адміністративну структуру – групу «навчання та освіта», підпорядковану відповідному єврокомісару та покликану розробити відповідну модель [471, р. 24]. У 1972 році група звернулася по допомогу до професора Анрі Янне (*Henri Janne*), ексміністра освіти Бельгії, у визначенні основних принципів освітньої політики Співтовариства, який, своєю чергою, запросив інших експертів у сфері освіти приєднатись до нього [333, р. 30] (всього було залучено 35 експертів). Результати їхньої співпраці були висвітлені у доповіді 1973 року «До питання про політику Співтовариства в галузі освіти» (англ. *For a Community policy on education*), якою встановлено, що освітня політика тісно пов'язана із вже сучасними політиками Співтовариства, такими, як професійна підготовка,

культура та наука, та закладені правові основи в цих сферах, також слугують правовим підґрунтям і для сфери освіти; окрім того, експерти наполягали на неможливості розгляду сфери освіти «фрагментарно», тобто окремо професійне навчання, питання визнання дипломів та ступенів освіти, а необхідності розробки загальної концепції розвитку освіти із урахуванням економічної політики, наукової та культурної політик Співтовариства та національних структур і традицій у сфері освіти; при цьому Союз буде доповнювати національну політику держав у цій сфері та заохочуватиме співробітництво із державами, що не входять до Співтовариства тощо. [337].

На основі цієї доповіді у березні 1974 року було розроблено відповідний проект майбутньої співпраці та в червні того ж року прийнято Резолюцію міністрів освіти Співтовариства, якою визначено майбутні сфери кооперації і, перш за все, принципи, які повинні стати її основою: визначення основних цілей із урахуванням різноманітності форм національних освітніх політик та систем без здійснення гармонізації цієї сфери [471, р. 24]. Окрім того, наголошувалось на необхідності інституціоналізації європейського співробітництва у сфері освіти [76, с. 85]. Так, ЄК було створено Комітет із питань освіти, який забезпечував представництво усіх країн-членів на рівні міністрів освіти та покликаний був розробити основні цілі освітнього співробітництва.

Перша зустріч Комітету відбулася у жовтні 1974 року. У грудні 1975 році відбулася перша зустріч міністрів освіти Ради ЄС, але не в рамках міжурядової співпраці, а вже в рамках Співтовариства в цілому. У ході цієї зустрічі було розглянуто підготовлену Комітетом з освіти Першу програму дій ЄС в галузі освіти [471, р. 24]. Цього ж року було створено Європейський центр розвитку професійної підготовки (англ. *European Centre for the Development of Vocational Training – Cedefop*) як агенції ЄК [439]. Програма ж була прийнята Радою наступного року шляхом видання відповідної резолюції [449], яка не є юридично-обов'язковим актом, однак яка стала вираженням політичної волі до співпраці. Загалом програма була розрахована на три роки та згодом продовжена ще на три.

Таким чином, Резолюція заклала основи співпраці Спільноти щодо освіти та визначила шість пріоритетних сфер діяльності: освіту дітей працівників-мігрантів; поглиблення зв'язків між системами освіти в Європі; систематизацію документаційного забезпечення та збір статистичних даних; вищу освіту; викладання іноземних мов; рівні можливості в освіті. Для практичної реалізації положень цієї програми до співпраці було залучено орган збору даних Євростат (*Eurostat*), що і надалі забезпечує аналітичний супровід освітньої політики ЄС.

У 1980 році на виконання Резолюції 1976 року розпочинає роботу Європейська освітня інформаційна мережа (англ. *European Education Information Network – Eurydice*), перетворивши з цього часу порівняння статистичних даних та успішних практик на невід'ємний компонент розробки політики в галузі освіти та професійного навчання на теренах Спільноти [80, с. 41]. Ця діяльність розвивалася у декількох напрямках, починаючи від посилення наукової співпраці закладів вищої освіти (далі – ЗВО), наукових центрів, започаткування спільної документації та збору статистики до вироблення спільних механізмів освітньої політики ЄС [79].

Отож прослідковується поступове формування як нормативних, так і інституційних основ співпраці держав ЄС у сфері освіти. Однак відсутність відповідних положень в установчих договорах викликала низку проблем, зокрема щодо наявності відповідних повноважень у ЄК поглиблювати міждержавне співробітництво за допомогою впровадження освітніх програм. Вирішити цю проблему зміг Суд ЄС через широку інтерпретацію у своїх рішеннях відповідних положень установчих договорів. Так, у справі Касагранде (англ. *Casagrande*) [372] Суд встановив, що Співтовариство має можливість розширювати власні повноваження задля досягнення бажаних результатів, навіть якщо ці повноваження прямо не передбачені Договорами. У подальших рішеннях [Див., наприклад: 368; 369; 370; 373] це твердження підкріплювалось, що дало право ЄК та Раді приймати нормативні акти у сфері освіти та, окрім того, на їх базі стало

можливим здійснювати розмежування повноважень у галузі освіти поміж інститутів Співтовариства.

Ще однією важливою подією для розвитку компетенції Союзу у сфері освіти стала Перша доповідь *ad hoc* Комітету з концепції «Європа народів», представлена на засіданні Європейської Ради в березні 1985 року, де відкрито підкреслювалася значущість людських ресурсів, необхідність посилення компетенції і підвищення ролі Співтовариства в галузі освіти як факторів, що забезпечують подальшу, більш глибоку інтеграцію в економічній і соціальній сферах та підвищують конкурентоспроможність національних економік [111, с. 503].

Посилена інтеграція в економічній сфері була також передбачена Єдиним європейським актом 1986 року [455], який прагнув сформувати спільний ринок без внутрішніх кордонів із вільним рухом товарів, осіб, послуг та капіталів. І хоча документ не передбачав нововведень щодо освіти, реалізація мети створення спільного ринку до 1992 року вимагала подальшої координації та консолідації зусиль у цій сфері [77, с. 46-47]. Підсумком цього стало поширення процесів інтенсифікації діяльності в галузі освіти в кінці 1980-х рр. шляхом впровадження різноманітних освітніх програм, створених із метою залучення до навчання більшої кількості молоді, які бажають отримати освітній досвід в європейському середовищі [37], шляхом обміну учнями, студентами та викладачами і тим самим сприяння кооперації між вузами. Першою такою програмою стала програма Комет (англ. *Comett*) 1986 року – співробітництво університетів та підприємств у сфері технологій [237], за нею послідували програми Еразмус (англ. *Erasmus*) 1987 року – співробітництво університетів та мобільність студентів [238]; Петра (англ. *Petra*) 1987 року – поширення професійного навчання серед молоді та підготовка їх до дорослого життя та роботи [244]; Молодь для Європи (англ. *Youth for Europe*) 1988 року – сприяння розвитку обмінів серед молоді [239]; Лінгва (англ. *Lingua*) 1989 року – сприяння вивченню іноземних мов [240]; Євротехнет (англ. *Eurotecnet*) 1989 року – сприяння інноваціям у сфері професійної освіти в

результаті технологічних змін в Європейському співтоваристві [241]; Форс (англ. *Force*) 1990 року – спрямована на розвиток безперервного професійного навчання [243] та Темпус (англ. *Tempus*) 1990 року – створення умов для транс'європейської мобільності студентів [242]. Однак повноцінна реалізація цих програм була ускладнена відсутністю достатньо чіткої та ясної правової бази. Оскільки усі ініціативи Співтовариства носили рекомендаційний характер, реалізовувались вони на добровільній основі, дуже часто у форматі двосторонніх контактів між державами [80, с. 45]. На думку Джозефа МакМехона (*Joseph McMahon*), правовою основою усіх ініціатив у сфері освіти того часу були: ст. 128 Римського договору; загальні принципи проведення єдиної політики професійної підготовки кадрів, затверджені Рішенням Ради 1963 року, та Угода про співробітництво у сфері освіти за результатами першої зустрічі міністрів освіти ЄС 1974 року [390, р. 17]. Цілком погоджуючись із цим переліком, вважаємо за необхідне його доповнити ще Першою програмою дій ЄС у сфері освіти, затвердженою Резолюцією Ради 1976 року, яка визначила основні напрями майбутньої кооперації та шляхи їх досягнення, окрім того, заклала основи для прийняття подальших програм ЄС, зокрема і щодо міжнародної мобільності.

Переломним у розвитку правових основ освітньої політики ЄС став 1992 рік, який ознаменувався прийняттям нового установчого акту та створенням власне ЄС і розпочав нову віху освітньої політики ЄС. Саме Договір про Європейський Союз [483], або, як його іменують, Маастрихтський договір, заклав правовий фундамент для співробітництва у сфері освіти, внісши цю сферу до переліку політик ЄС, і тим самим визначив цей сектор предметом його компетенції. Питанню освіти присвячена глава 3 «Освіта, професійне навчання та молодь» Розділу 8, а саме ст. ст. 126-127 Договору ЄС, за якими діяльність Союзу обмежується підтримкою та доповненням дій держав-членів в окремих сферах відповідно до принципу «субсидіарності», при цьому відповідальність за зміст та реалізацію освітньої політики залишається за державами. Дії Союзу, своєю чергою, спрямовуються на розвиток європейського виміру освіти, зокрема через

взаємовивчення і поширення мов держав-членів; заохочення мобільності студентів та викладачів за допомогою взаємного визнання дипломів та ступенів навчання; сприяння посиленню співпраці між вузами; розвиток обміну досвідом та інформацією із спільних питань для освітніх систем країн ЄС; заохочення розвитку дистанційної освіти.

У цьому акті було проголошено, що Союз повинен здійснити вклад у розвиток якісної освіти, заохочуючи співпрацю між державами і, за необхідності, підтримуючи й розширюючи їхні дії. Розвиток європейського освітнього простору був проголошений новою ціллю освітньої політики ЄС за умови повної поваги відповідальності держав-членів за зміст навчання та структурну організацію систем освіти [106, с. 140], їх культурну та мовну різноманітність.

Важливість цих положень неможливо заперечити, адже якщо раніше заходи Співтовариства у сфері освіти мали «сумнівну» легітимність у зв'язку із браком відповідної компетенції, після їх введення сектор освіти також став предметом повноважень не лише держав-членів, а і ЄС в цілому. Більше того, було припинено період певної «невизначеності» встановленням меж розмежування компетенції держав та Союзу в зазначеній сфері.

Водночас умови Договору суттєво не змінили той формат співробітництва, який використовувався до 1992 року, із відмовою від уніфікації та гармонізації правових основ політики держав-членів у сфері освіти, залишаючи інститутам ЄС такі інструменти впливу, як «рекомендації» та «висновки». Окрім того, поширення принципу «субсидіарності» допомогло розвіяти будь-які припущення про те, що ЄК має намір ввести загальну політику в галузі освіти та повноваження наднаціонального інституту консолідації освітніх програм і таким чином, підвищити значущість освіти в рамках Співтовариства [184, р. 209]. Тобто ЄС відводилась другорядна роль у врегулюванні співпраці у сфері освіти, адже, відповідно до вищезазначеного принципу, він (ЄС) міг вчиняти певні дії у випадку неможливості досягнення запланованого результату державами-членами та можливості отримання більш суттєвого ефекту Союзом. Таким чином, відповідно до Пола Марквардта (*Paul Marquardt*) основна ідея цього принципу –

надання гарантій непохитності національного суверенітету держав-членів та забезпечення процесу прийняття рішень якомога ближче до громадян [389, р. 617]. Водночас автор звертає увагу на неможливості її досягнення, що пов'язано із гнучкістю трактування самого принципу і специфікою його застосування на практиці та можливої його ефективності у короткостроковій перспективі і недосягненням бажаних результатів у довгостроковій [389, р. 639]. Варто також додати, що основні труднощі під час застосування принципу субсидіарності полягають в тому, що вкрай складно однозначно встановити, який рівень (європейський, національний або субнаціональний) може домогтися найбільш ефективного застосування тієї чи іншої міри або проведення передбаченого заходу для отримання запланованого результату.

На широку інтерпретацію принципу субсидіарності також звертає увагу І. С. Ломакіна. Більше того, науковиця зазначає, що, замість чіткого розмежування повноважень між ЄС та державами-членами, цей принцип, навпаки, все більше заплутав [83, с. 53-54]. Це твердження може бути підкріплене інтенсифікацією співробітництва у сфері освіти, що спостерігається після прийняття Маастрихтського договору, зокрема, публікується ціла низка Зелених та Білих книг. Як відомо, Зелена книга є документом ЄК, що має на меті ініціювати відкрите обговорення за участю громадськості та розпочати процес консультацій з певної тематики на європейському рівні. Результатом таких обговорень можуть стати Білі книги, в яких узагальнюються висновки та формуються конкретні пропозиції ЄК [342, р. 134, 219].

У 1993 році виходить в світ Біла книга Жака Делора (*Jacques Delors*) «Зростання, конкурентоспроможність та зайнятість. Проблеми та шляхи просування вперед у 21-му столітті» (англ. *Growth, Competitiveness and Employment. The challenges and ways forward into the 21st century*) [493], в якій достатню увагу приділено питанню освіти та професійного навчання, зокрема наголошено, що спільною метою усіх держав-членів ЄС повинно стати впровадження ідеї «навчання протягом життя» (англ. *Lifelong Education/Learning*).

Першою ж книгою, загалом присвяченою питанню освіти, була Зелена книга теж 1993 року «Про європейський вимір в освіті» (англ. *European Dimension of Education*) [347], яка заохочує держави визначити майбутні напрями співпраці щодо освіти відповідно до положень Маастрихтського договору та враховує взаємозв'язок освітньої політики ЄС із національними політиками в цій сфері [73, с. 57]. За результатами обговорень цієї книги у листопаді 1995 року опубліковано Білу книгу «Викладання і навчання – назустріч суспільству, що навчається» (англ. *Teaching and Learning – Towards the Learning Society*), яка відіграла суттєву роль у розвитку політики Союзу у сфері освіти. Її положення спрямовані на поширення принципу «навчання протягом життя» (базового принципу освіти ЄС), що відповідатиме факторам інтернаціоналізації, науково-технічного прогресу та інформаційного суспільства. Окрім того, в документі серед переліку завдань, що ставить перед собою Спільнота було проголошено «заохочення отриманню громадянами нових знань» [494]. Також, як слушно зауважує експерт у сфері європейського освітнього співробітництва Льюс Пепін (*Luce Pepin*), вищезазначена Біла книга стала першим програмним документом, який припинив традиційний поділ між освітою та професійним навчанням [414, р. 126]. На виконання положень цієї книги 1996 рік було проголошено «Європейським роком навчання протягом життя» [262].

У 1996 році виходить ще одна Зелена книга ЄК «Освіта – Навчання – Дослідження. Перешкоди на шляху транснаціональної мобільності» (англ. *Education – Training – Research. The obstacles to transnational mobility*), в якій ЄК підтвердила, що скасування перешкод на шляху вільного пересування осіб є однією із головних ідей об'єднаної Європи, а поширення міжнародної мобільності є відповіддю на поточні економічні зміни. Одночасно із цим ЄК звертає увагу на наявність деяких труднощів, а саме: перешкод для транснаціонального навчання безробітних у практичному втіленні ідей в життя, територіальне обмеження дії студентських грантів тощо. [346].

Проблеми, висвітлені в цій книзі, викликали подальшу дискусію, результати якої були втілені ще в двох важливих документах – повідомленнях ЄК: 1996 року «Навчання в інформаційному суспільстві – план дій Європейської освітньої ініціативи, 1996–1998» (англ. *Learning in the Information Society: Action Plan for a European Education Initiative, 1996–1998*), яким ЄК наголошує на важливості освіти як засобу впоратись із тими глибокими змінами, що виникають у суспільстві на тлі процесів глобалізації у сфері торгівлі, технологічних інновацій та економічних зрушень [203]; та 1997 року «На шляху до Європи знань» (англ. *Towards a Europe of knowledge*), що присвячене визначенню керівних принципів майбутньої співпраці у сфері освіти на період 2000–2006 рр., що, на думку ЄК, відкриватимуть шлях для формування відповідних правових інструментів [211].

Упродовж прийняття вищеперелічених актів продовжують зміцнюватись та модернізовуватись освітні програми співробітництва. Оскільки термін дії усіх програм закінчувався у 1994 році, Спільнота стикнулася із проблемою вирішення їх подальшої долі. Було прийнято рішення, в рамках якого шість програм у дії (окрім програм Темпус та «Молодь для Європи») було об'єднано у дві потужні програми: Сократ (англ. *Socrates*) для освіти та Леонардо Да Вінчі (англ. *Leonardo Da Vinci*) для професійної підготовки молоді. По суті, об'єднання відбувалось у два етапи. У період 1994–1995 рр. були сформовані нові програми [264] терміном дії до 1999 року з більш кількісними ніж якісними змінами, що не сприяло налагодженню тісніших зв'язків між такими двома сферами, як освіта та професійне навчання [471, р. 29]. Ситуація покращилась із оновленням цих програм у 1998-1999 рр. [263] на період 2000-2006 рр. Дві роздільні програми були збережені, проте вони не виключали можливість розробки спільних заходів для підтримки імплементації принципів «навчання протягом життя» та «Європи, заснованої на знаннях [414, р. 126]. Однак такий прогрес не цілком відповідав амбітним цілям ЄК у концепції «На шляху до Європи знань». Зважаючи на це, ЄК втілила нові механізми кооперації лише у наступному поколінні програм 2007–2013 рр.

Наступним актом, який вплинув на подальший розвиток правових основ освітньої політики ЄС став Амстердамський договір, що включає в себе Договір про Європейський Союз та Договір про заснування Європейського Співтовариства, підписаний у 1997 році [482], який актуалізував питання реформування інститутів ЄС на всіх рівнях задля досягнення спільної мети. Також він має дотичне значення і до освітньої політики Союзу, а саме зосередження уваги та ресурсів на зайнятості громадян, а також забезпечення їх прав як громадян ЄС [10, с. 576]. Окрім того, у преамбулі Договору про заснування Європейського Співтовариства міститься положення, що держави-члени повинні «рішуче сприяти розвитку максимально можливого рівня знань для своїх народів за допомогою широкого доступу до освіти і через її постійне оновлення». У такий спосіб визнається важливість освіти у євроінтеграційних процесах. Власне, питанням освіти присвячені ст.ст. 149-150, які за своїм змістом загалом не відрізняються від ст.ст. 126-127 Маастрихтського договору, тобто ті завдання, які поставила перед собою Спільнота у 1992 році, зберігались.

Кінець десятиліття був позначений ще однією визначальною подією. У результаті прийняття у 1997 році під егідою Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй із питань освіти, науки та культури (далі – ЮНЕСКО) Конвенції «Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні» [63] (Лісабонська конвенція) чотирма країнами ЄС було ініційовано процес інтеграції систем вищої освіти, який розпочався у 1998 році із прийняттям Спільної декларації «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти», відомої як Сорбонська декларація [365]. Ці наміри були підкріплені ще однією декларацією «Європейський простір у сфері вищої освіти», підписаною у Болоньї 1999 року [135] (Болонська декларація). Таким чином, було започатковано процес інтеграції систем вищої освіти, відомий сьогодні як Болонський процес (далі – БП), основна ідея якого полягає у побудові двоступеневої системи вищої освіти (ступінь бакалавра та ступінь магістра) та використання системи кредитів (ECTS) [36, с. 56], що сприятиме наближенню

європейських систем вищої освіти. Це, беззаперечно, стало визначною подією в історії європейської кооперації у сфері вищої освіти, що поклало основу конвергенції освітніх систем та розгорнуло нові горизонти для формування більш ефективної та відкритої для студентів зони вищої освіти.

Болонський процес носив міжурядовий характер (оскільки був зініційований чотирма міністрами освіти) та не був розпочатий власне в рамках ЄС. Однак сьогодні є беззаперечним факт, що він перебував у тісному зв'язку та наразі продовжує таким бути із політикою ЄС у сфері вищої освіти. По-перше, його основою стали освітні програми ЄС, зокрема Еразмус, та посилення співпраці держав-членів та навчальних закладів у сфері вищої освіти. По-друге, оскільки, мета БП (формування та впровадження ECTS, контроль за якістю освіти та ін.) перепліталась із цілями освітньої політики ЄС, до цього процесу було залучено Європейську Комісію. Це стало дуже важливим кроком для уникнення паралельних процесів та гарантування стійкості та ефективності Болонського процесу. У зв'язку із цим БП став новим видом співробітництва як держав-членів, так і третіх держав, основою якого стала нова модель вищої освіти [414, р. 127], яка сьогодні є невід'ємним елементом політики ЄС у сфері освіти. Зважаючи на вищевикладене та участь України в БП, вважаємо за доцільне присвятити посилену увагу цьому процесу (зокрема його розвитку та сучасному стану) в окремому підрозділі дисертаційного дослідження.

Що ж до загальної освітньої політики ЄС, то на початку нового тисячоліття, одночасно із яким розпочався п'ятий етап побудови правових основ та компетенції ЄС у сфері освіти, 23-24 березня 2000 року на засіданні ЄР у Лісабоні за участю глав держав або урядів країн ЄС було прийнято нову економічну, соціальну та екологічну стратегію для ЄС на період до 2010, відому, як Лісабонська стратегія 2010 [387], в якій освіта та професійне навчання повинні сприяти перетворенню Союзу до 2010 року на «конкурентоспроможне та соціально інтегроване європейське суспільство знань шляхом формування найбільш динамічної знанневоорієнтованої економіки у світі, спроможної до сталого розвитку зі зростанням кількості робочих місць» [80, с. 46]. Для

досягнення цієї мети ЄР закликала держави-члени прийняти певні заходи на національному рівні, зокрема й у сфері освіти, а саме: значно збільшити річне інвестування в людський капітал; до 2010 року вдвічі знизити кількість осіб у віці 18-24 років, які здобули середню освіту та не продовжують навчання; перетворити школи та центри підготовки на багатоцільові місцеві навчальні центри, доступні для всіх; встановити Європейську рамку базових навичок, необхідних для навчання протягом життя, зокрема знання іноземних мов, технологічна культура, соціальні навички та навички у сфері підприємництва; поширення мобільності студентів, викладачів та інших осіб, пов'язаних із сферою освіти через відповідні освітні програми, забезпечуючи більшу прозорість у визнанні кваліфікацій та періодів навчання та підготовки та ліквідацією перешкод на шляху до мобільності; створення спільного формату резюме – CV (*Curriculum vitae*), що використовуватиметься на добровільній основі та сприятиме мобільності та спрощенню оцінки отриманих знань [77, с. 70-71].

Очевидним стало те, що намічені заходи не можуть бути виконані кожною державою відокремлено, необхідним є європейське згуртування. Більше того, «принцип субсидіарності» в цьому випадку не сприятиме всеохопному досягненню поставленої мети, адже він першочергово характеризувався автономністю національних систем освіти. Тому в нових умовах Союз презентував новий інструмент – «відкритий метод координації» (англ. *open method of coordination*) (далі – ВМК), який діятиме на усіх рівнях та передбачатиме постановку головної мети, визначення індикаторів на шляху до її досягнення та перевірку досягнутих показників.

На зустрічі Ради міністрів освіти, що відбулася у липні 2000 року [502], було підтверджено вищезазначене положення та, більше того, вкотре наголошено, що основним інструментом досягнення цілей, проголошених у Лісабоні, є обмін передовим досвідом, що забезпечуватиме апроксимацію (наближення), однак виключатиме повну гармонізацію систем освіти.

Після цього розпочалася практична імплементація проголошених намірів. Так, у жовтні 2000 року ЄК підготувала Меморандум щодо навчання протягом

життя (англ. *A Memorandum on Lifelong Learning*) [171], відповідно до якого, безперервне навчання є не лише одним із аспектів сфери освіти, а виступає ключовим принципом, реалізація якого здатна перетворити ЄС на конкурентну, засновану на знаннях економіку світу.

У 2001 році ЄК підготувала наступний документ – доповідь «Про конкретні майбутні завдання для освіти та професійної підготовки у Європі» 2001 року (англ. *Report on the concrete future objectives of education and training systems*) [445], якою ставила перед собою чіткі цілі, а саме: підвищення рівня навчання в Європі шляхом якісного покращення викладацького складу; забезпечення відкритого доступу до усіх форм освіти, тим самим сприяючи реалізації принципу «навчання протягом життя»; оновлення рамки базових навичок для «суспільства знань»; посилення відкритості систем освіти та підготовки для Європи та усього світу, через вивчення іноземних мов та ін.; та забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів шляхом запровадження контролю якості освіти. Загалом передбачено три базові стратегічні цілі та тринадцять тактичних цілей, однією із фундаментальних при цьому визначено забезпечення можливості навчання протягом життя. Додатково цю мету було підтверджено Повідомленням ЄК «Перетворення європейського простору безперервного навчання у реальність» (англ. *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*) 2001 року [204].

ЄР, схваливши доповідь про майбутні цілі у сфері освіти, попросила ЄК розробити робочу програму щодо практичного втілення її у життя. Відповідна програма (англ. *Education and Training 2010*) [268] була прийнята спільно Комісією та Радою ЄС у лютому 2002 року, а вже в березні схвалена і в рамках Європейської Ради. Програмою було визначено 42 ключові напрямки діяльності та встановлено основні індикатори, що будуть використовуватись для оцінки прогресу досягнення передових цілей, порівнюючи при цьому здобутки як в межах Європи, так і у світі загалом. Як і в попередніх нормативних документах, ВМК залишається передовим засобом досягнення цілей, використовуючи диференційований підхід до кожної із них із поєднанням кількісних та якісних показників.

Частиною імплементаційного процесу вищезазначеної програми стало запровадження так званого Копенгагенського процесу (далі – КП), спрямованого на розширення співробітництва у сфері професійної освіти та навчання у Європі, що розпочався із підписанням Декларації європейських міністрів професійної освіти і навчання та ЄК у Копенгагені 29-30 листопада 2002 року [265], відомої сьогодні, як Копенгагенська декларація. Вбачалося, що саме кооперація у сфері професійного навчання та освіти сприятиме швидкому впровадженню концепції «навчання протягом життя», шляхом прийняття заходів для забезпечення прозорості дипломів та кваліфікацій, аналогічних Болонському процесу, однак адаптованих до професійної освіти. Більше того, одразу наголошувалось на співробітництві, що не обмежуватиметься лише країнами ЄС, а також охоплюватиме треті країни. Прогрес досягнення намічених цілей оцінюватиметься кожні два роки (так, само як і в рамках БП) на відповідних зустрічах, результати яких відображатимуться у відповідних «комюніке» (повідомленнях). За цим же принципом оцінюватиметься і загальний прогрес виконання завдань, передбачених програмою розвитку освіти в рамках ЄС до 2010 року.

Так, у 2004 році Радою міністрів спільно із ЄК було представлено першу доповідь за проміжними результатами Лісабонської стратегії 2010 щодо освіти [367]. Інституціями ЄС наголошувалось на деяких успіхах впровадження стратегії, зокрема щодо оновлених освітніх програм «Еразмус мундус» (англ. *Erasmus Mundus*) та «Електронне навчання» (англ. *eLearning*) і поглиблення співробітництва у сфері професійної підготовки та вищої освіти. Водночас зауважувалася повільність темпів досягнення цілей та низький рівень інвестування у сферу освіти як із державного сектору, так і з приватного.

У 2006 році було представлено нову доповідь, відповідно до якої, поряд із певним прогресом у досягненні показників, знову поставали деякі проблеми, зокрема ключовою із них була повільність впровадження реформ. Так, наголошувалось, що лише близько 11% становить частка тієї частини населення ЄС, яке працює, (у віці 25-64 років), хто навчається протягом життя, тоді як

остаточним показником повинно бути 12,5%; майже 16% молоді в ЄС досі залишають школу рано і тому не отримують середню освіту, відображаючи лише незначний прогрес в напрямку ідеалу 2010 – 10%; майже 20% 15-річних продовжують мати серйозні труднощі у навичках грамотності, що не відображає жодного прогресу з 2000 року проти контрольного показника ЄС – 15,5%; 77% 18-24-річних осіб, що здобули середню освіту, як і раніше, далекий від ідеалу ЄС у 85%, незважаючи на значний прогрес у деяких країнах [497].

У 2008 році було опубліковано ще одну доповідь [498] та у 2010 році – заключну [499]. На жаль, обидві доповіді стали невтішними, адже підтвердили не досягнення намічених цілей країнами ЄС. Однак найбільшим розчаруванням стало те, що ЄС не зміг стати «найбільш конкурентоспроможною економікою, заснованою на знаннях». Серед основних причин «провалу» Лісабонської стратегії виділяють: глобальне розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. із 15 до 27 країн із приєднанням країн, що не можуть похизуватись стійкою економікою та високим рівнем освіти; повільне збільшення інвестицій та інновацій, зокрема у сферу досліджень [380]; послаблення темпів економічного зростання як у європейському, так і у глобальному вимірах і, як наслідок, криза 2008 року, коли реальний європейський ВВП скоротився більш ніж на 4% у 2009 році, що і стало найбільш різким скороченням в історії ЄС [37]; слабкість та неефективність обраної структури управління – ВМК, який є «м'яким» методом, тобто без чітких зобов'язань з боку держав-членів [227, р. 234-235]; нестабільний характер поставлених цілей [227, р. 233] тощо.

Однак виділяють і деякі позитивні моменти втілення Лісабонської стратегії, а саме: посилення процесів зближення освітніх систем та управління ними у державах-членах ЄС та досягнення деякими державами-членами намічених цілей. Із урахуванням таких результатів було прийнято рішення про необхідність продовження стратегічного управління ЄС, основою якого повинна стати сфера освіти і після 2010 року.

Першим кроком для досягнення окресленої мети стало включення відповідних положень до нового установчого договору ЄС 2007 року – Лісабонського, яким вносились зміни до попередніх договорів та який, по суті, є їх консолідованою версією із двома частинами: Договором про Європейський Союз (далі – ДЄС) і Договором про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС) [220]. Саме у 2007 році вперше зніційовано визначення освітньої політики як загальноєвропейського інтересу, який виходить за рамки національних кордонів.

Також цими договорами було розділено рівні компетенції у різних сферах політики між державами-членами та ЄС за трьома категоріями: виключна, спільна та координуюча (допоміжна). Саме у рамках допоміжної компетенції ЄС може здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку, координацію та доповнення дій держав-членів [97, с. 56]. Сферу освіти було віднесено до цього виду компетенції.

Вважається, що Лісабонський договір визначив потребу в продовженні реформування освітньої політики разом із економічною кризою, яка спіткала Європу, в тому числі країни ЄС протягом останніх років, відвертим розчаруванням Лісабонською стратегією, що діяла у період із 2000 до 2010 рр. та яка повинна була перетворити ЄС на «найбільш конкурентноздатну та динамічну, засновану на знаннях, економіку світу», спонукало євроспільноту до перегляду пріоритетів європейської політики на наступне десятиліття та посилило впевненість європейських державотворців у необхідності виділення ключової сфери, яка і повинна стати головною метою розвитку суспільства на період після 2010 року. Такою сферою стала освіта, адже усі погоджуються із тим, що вона є основою нашого економічного, соціального та людського розвитку і реальні інвестиції в освіту в кризовий час дають шанс розвинути економіці до передових світових позицій [54, с. 242].

У зв'язку із цим у наступному стратегічному плані розбудови ЄС, який був ухвалений у 2010 році та отримав назву «Європа 2020» (англ. *Europe 2020*) і, за словами колишнього президента ЄК Жозе Мануеля Баррозу (*Jose Manuel Barroso*), є «новим початком» для Європи та, на нашу думку, шостим етапом

становлення та розвитку правових основ освітньої політики, ЄС поставив освіту в центр цієї стратегії, спрямованої на підтримку європейських країн щодо виходу із кризи та підйому економіки, шляхом сприяння зростанню та створенню робочих місць упродовж наступного десятиліття.

1.3. Пріоритетні напрями розвитку сфери освіти в ЄС у контексті визначення меж правового регулювання

Напередодні прийняття нової стратегії розвитку ЄС на наступне десятиліття Радою ЄС у березні 2009 року було запроваджено стратегічні основи європейської співпраці у сфері освіти та навчання на період до 2020 року (англ. *Education and Training 2020*), які повинні були стати продовженням Програми дій у сфері освіти 2010 із окресленням все ще не виконаних завдань. Новим документом наголошується на позитивних напрацюваннях Копенгагенського та Болонського процесів і ефективності застосування ВМК як основного методу впливу ЄС на інтеграційні процеси у сфері освіти. Більше того, освіту визначено як основний засіб подолання соціально-економічних, екологічних, демографічних та технологічних проблем сучасної Європи та Європи майбутнього і передбачено необхідність продовження капіталовкладень у цю сферу. Основною метою при цьому встановлено продовження розвитку та перетворення національних систем освіти держав-членів, що сприятиме зростанню особистісного та професійного потенціалу громадян ЄС та, тим самим, їхніх кращих можливостей у працевлаштуванні.

Визначальним принципом кооперації зафіксовано «навчання протягом життя», що здійснюватиметься на усіх рівнях освіти, починаючи із початкової до вищої освіти, професійної підготовки та освіти дорослих, і передбачатиме формальну, неформальну та інформальну освіту*. Відповідно, першою

---

* Європейський Союз офіційно визнає три форми освіти: формальну (formal), неформальну (non-formal) та інформальну (informal), при цьому під формальною освітою розуміють процес навчання, що здійснюється відповідними освітніми закладами та є структурованим (з точки зору цілей навчання, часу навчання та навчальної підтримки) та підтверджується видачею відповідного документа – свідоцтва. Неформальна освіта включає процес навчання, що не здійснюється освітніми або навчальними закладами і, як правило, не призводить до видачі відповідного документа. Це структурований (з точки зору цілей навчання, часу навчання або навчальної підтримки) процес навчання, який є цілком свідомим. Інформальна освіта передбачає процес навчання в результаті

стратегічною ціллю передбачено створення всіх умов для того, щоб безперервне навчання та міжнародна мобільність стали реальністю [229]. Під безперервним навчанням ЄС розуміє усю цілеспрямовану навчальну діяльність, що провадиться на постійній основі та має за мету покращення знань, навичок та професійних компетентностей [171]. Досягнення цього можливе за рахунок впровадження національних рамок кваліфікацій із урахуванням Європейської рамки кваліфікацій, що сприятиме формуванню гнучких переходів між рівнями освіти та спонукатиме до неформального та інформального навчання. Також передбачено, що невід'ємним елементом безперервної освіти є міжнародна мобільність, яка не обмежуватиметься лише кордонами Європи.

Наступною стратегічною ціллю є підвищення якості та ефективності освіти і професійної підготовки як передумови успіху Європи та побудови конкурентоздатної економіки. Наголошується на необхідності отримання ключових компетентностей усіма громадянами ЄС за допомогою рівневої освіти. Для досягнення цієї мети посилену увагу необхідно приділяти базовим навикам людини, зокрема грамотності та математичним здібностям. Водночас осторонь не залишено рівень якісної підготовки вчителів, підвищення їх кваліфікації та посилення привабливості професійної кар'єри у сфері освіти.

Третє стратегічне завдання – забезпечення справедливості, соціальної згуртованості та активної громадянської позиції. Освіта повинна стати загальнодоступною для усіх верств населення, незалежно від особистих, соціальних або економічних обставин, адже вона є основним засобом розвитку міжкультурних компетентностей, демократичних цінностей і поваги фундаментальних прав, дбайливого ставлення до навколишнього середовища, а також сприяє протистоянню усім формам дискримінації, озброюючи молодь

повсякденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю або відпочинком. Він не структурований (з точки зору цілей навчання, часу навчання або допомоги) і, як правило, не призводить до сертифікації. Неформальне навчання може бути свідомим, але в більшості випадків воно несвідоме - «випадкове». Докладніше див.: Communication from the Commission «Making a European Area of Lifelong Learning a Reality», 21 November 2001. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 05.09.2017); Terminology of European education and training policy: second edition. A selection of 130 key terms / European centre for the development of Vocational Training. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2014. P. 99, 111, 183-184.

необхідними знаннями та вміннями для позитивної взаємодії зі своїми однолітками із різних соціальних верств.

Остання стратегічна ціль полягає у стимулюванні креативності та інновацій, в тому числі підприємництва, на всіх рівнях освіти і професійної підготовки. Держави-члени повинні сприяти оволодінню всіма громадами ЄС такими базовими ключовими компетентностями, як комп'ютерна грамотність, ініціативність і підприємницький хист, а також основами культури усіх громадян ЄС. Партнерство між підприємствами та освітянським середовищем сприятиме підвищенню уваги до тих вмінь та навичок, нестача яких спостерігається на ринку праці. Ще одним викликом є забезпечення повноцінного функціонування трикутника «освіта – дослідження – інновації». Поряд з реалізацією особистості найважливішим джерелом інновації є креативність. Інновації ж стають ключовим елементом, що забезпечує сталий економічний розвиток. Таким чином, креативність та інновації необхідні для розвитку підприємництва і здатності Європи бути конкурентоспроможною на світовій арені.

Досягнути встановлені цілі планують шляхом продовження Копенгагенського та Болонського процесів із використанням ВМК, успіх якого залежатиме від волі держав-членів та ефективності робочих методів, що застосовуватимуться на європейському рівні. Для дієвості та гнучкості останніх десятирічний план розвитку сфери освіти розділено на робочі цикли тривалістю в декілька років. Для кожного циклу встановлюватимуться першочергові цілі із постійним моніторингом їх досягнень, а по завершенню циклу Радою та ЄК буде представлено спільний звіт, зміст якого впливатиме на наступний цикл та його завдання. Така система дозволить підлаштовуватись під сучасні реалії та нові виклики, які виникатимуть перед ЄС, та надасть можливість коригувати свою діяльність.

Основним засобом моніторингу прогресу стануть відповідні індикатори та цільові показники, яких необхідно досягнути до 2020 року, а саме: 1) частка дорослого населення, що бере участь у безперервному навчанні, повинна становити не менше 15%, особливу увагу необхідно приділяти менш

кваліфікованим групам; 2) частка 15-річних дітей, що володіють низькими базовими навиками читання, математичними задатками, повинна становити менше 15%; 3) частка осіб у віці 30-34 роки, що здобули вищу освіту повинна становити не менше 40%; 4) частка людей, що не завершують навчання в школах, повинна становити не більше 10%; 5) не менше 95% дітей у віці від 4-х років і до віку початку обов'язкової початкової освіти повинні бути залучені до дошкільної освіти [229].

Додатково Рада закликала ЄК підготувати пропозиції щодо встановлення ще трьох показників: у сфері мобільності, акцентуючи увагу на вищій освіті із урахуванням цілей БП та вивченні можливостей для мобільності у сфері професійної освіти, зокрема, вчителів; щодо мультилінгвізму, а саме необхідності вивчення двох іноземних мов із раннього віку; та у сфері працевлаштування, а саме покращення можливостей на ринку праці за допомогою освіти.

Важливість сфери освіти та необхідність досягнення цих показників було підтверджено і стратегією «Європа 2020» [194], яка була прийнята у березні 2010 року та яку ще іменують «стратегією розумного, стійкого і всеосяжного зростання». Ключовою ідеєю плану розвитку ЄС «Європа-2020» є підтримка європейських країн у подоланні кризи шляхом створення більшої кількості робочих місць та забезпечення економічного зростання [46, с. 59]. ЄС та держави-члени усвідомлюють, що результативне вирішення цієї проблеми можливе лише за колективної співпраці та максимально швидкого досягнення намічених цілей.

Загалом, стратегія «Європа-2020» є логічним продовженням попередньої Лісабонської стратегії (із урахуванням як негативних, так і позитивних надбань останньої) та вибудовується навколо трьох взаємопов'язаних пріоритетів, а саме: 1) інтелектуальне зростання (англ. *smart growth*), що передбачає розвиток економіки, побудованої на знаннях та інноваціях; 2) збалансоване зростання (англ. *sustainable growth*) – сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки ефективного та ощадливого використання ресурсів; 3) інклюзивне зростання (англ. *inclusive growth*) – забезпечення зміцнення економіки із високим

показником зайнятості на основі соціального й територіального згуртування [194].

Своєю чергою, під інтелектуальним зростанням представники європейських країн розуміють підтримку ЄС з підвищення рівня розвитку: освіти (заохочуючи населення навчатись впродовж життя, оновлювати свої навички та вміння); досліджень/інновацій (розробляти нові продукти/сервіси, які допоможуть створенню нових робочих місць, що відповідатимуть потребам суспільства і сучасним соціальним викликам) та цифрового суспільства (використовуючи інформаційно-комунікаційні технології) [85, с. 175].

Як бачимо, освіта визнана однією із пріоритетних сфер, що забезпечить економічне зростання через інтелектуальний розвиток. У зв'язку із цим наголошується на необхідності спрямування дій Союзу та його держав-учасниць на подолання таких проблем: велика кількість учнів не володіє навичками грамотності, оскільки зарано залишають школу; майже в кожному другому випадку здобутий середній рівень кваліфікації не відповідає потребам ринку праці; менш ніж третина європейців віком 25-34 років здобули вищу освіту, для порівняння, у США цей показник 40%, у Японії понад 50%; та порівняно низька якість освіти у європейських ЗВО (відповідно до Шанхайського рейтингу (англ. *Academic Ranking of World Universities*), лише два європейські виші (університети Кембриджу та Оксфорду [158]) потрапили до топ 20.

Також освіта згадується й у ще одному пріоритетному завданні ЄС – інклюзивному зростанні, а саме в контексті необхідності забезпечення навчання протягом життя, що сприятиме збільшенню професійних навичок та підвищуватиме показник зайнятості в країнах ЄС.

Для оцінки прогресу реалізації вищезазначених пріоритетів стратегії «Європа-2020» запропоновано п'ять основних показників: 75% населення ЄС у віці 20-64 років повинні бути працевлаштовані; 3% ВВП ЄС повинно інвестуватись у сферу розробок, досліджень та інновацій; скорочення викидів на 30% в рамках кліматичних проблем; частка молоді з неповною середньою освітою повинна бути скорочена до менш ніж 10%, а частка населення, що здобула вищу

освіту, повинна становити не менше 40%; зменшення на 20 млн осіб, схильних до ризику бідності [194].

Вбачається цілком слушним зауваження Гаррі де Боера (*Harry de Boer*): «Очевидним є, що дві цілі (друга та четверта) прямо стосуються вищої освіти та наукових досліджень, що ще раз підтверджує переконання, що ці сфери є основою майбутнього процвітання Європи» [352, р. 10]. Більше того, на нашу думку, це стосується не лише вищої освіти, а освіти загалом, із усіма її рівнями та видами.

У межах стратегії «Європа-2020», ЄК наголошує на невичерпаності вищезазначених пріоритетів та цілей та необхідності підкріплення їх діями як на національному, європейському рівнях так, і на міжнародному. Комісія висуває додатково сім флагманських ініціатив, покликаних активізувати прогрес в рамках кожного завдання, зокрема: «Інноваційний Союз» (англ. *Innovation Union*); «Молодь у русі» (англ. *Youth on the move*); «Цифровий порядок денний для Європи» (англ. *A digital agenda for Europe*); «Європа із ефективними ресурсами» (англ. *Resource efficient Europe*); «Індустріальна політика в епоху глобалізації» (англ. *An industrial policy for the globalisation era*); «Порядок денний для нових навичок та робочих місць» (англ. *An agenda for new skills and jobs*); «Європейська платформа протидії бідності» (англ. *European platform against poverty*).

У зв'язку із тим, що предметом нашого дослідження є сфера освіти, зупинимось більш детально на тих флагманських ініціативах, що її стосуються. Так, з-поміж семи основних ініціатив дві безпосередньо пов'язані із освітою. Перша ініціатива – «Молодь у русі», метою якої є підвищення якості та міжнародної привабливості європейської системи вищої освіти шляхом підвищення мобільності учнів, студентів, вчителів та викладачів. Ця ініціатива зосереджується на: впровадженні і зміцненні програм ЄС у сферах свободи пересування, навчання в університетах, досліджень; поліпшенні показників у сфері освіти в кожному сегменті (дошкільна, початкова, середня, професійна та вища освіта); збільшенні відкритості і доступності освітніх систем за допомогою створення національних кваліфікаційних стандартів [212].

Друга ініціатива «Нові навички для кращого працевлаштування» має на меті створити умови для модернізації ринку праці та дозволити представникам усіх вікових категорій здобути нові навички, необхідні для успішного працевлаштування на всіх життєвих етапах [192].

Вища освіта також відіграє важливу роль ще в одній ініціативі ЄС «Інноваційний Союз», де в його комюніке від жовтня 2010 року зрозуміло вказано: «Нам потрібно більше університетів світового класу, підвищення рівня навчання і залучення талантів з-за кордону». Це планується зробити за допомогою збільшення інвестування у сферу освіти, адже, зауважено, що ЄС вкладає менше ресурсів, ніж США чи Японія. Також наголошується на тому, що хоча Європа і має хорошу базову систему освіти, вона потребує модернізації, результатом якої стане підвищення якості та попиту серед громадян іноземних держав [198].

Таким чином, ЄС ставить перед собою досить високі завдання, виконання яких буде складною справою. Він пропонує державам-членам прийняти національні програми реформ із урахуванням стратегії «Європа-2020», а також наголошує на тісній співпраці з ЄК і необхідності поглиблення взаємодії між ЗВО, науково-дослідними установами та підприємствами. Водночас зауважимо, що прослідковується обмеженість впливу ЄС на освітню політику, адже він лише підтримує та заохочує держави-члени до модернізації систем освіти, що сприятиме досягненню намічених цілей, не встановлюючи прямо жодних юридичних зобов'язань. Натомість для оцінки прогресу ЄС використовує такі м'які стратегічні інструменти ЄС, як навчальна політика, ВМК, що передбачає обмін інноваційними практиками, а також вивчення досвіду країн поза межами Союзу, щорічну звітність і моніторинг [352, р. 11]. Одним із нових засобів моніторингу досягнення показників у сфері освіти виступатиме презентований у 2010 році «Європейський семестр» (англ. *European Semester*), який також забезпечуватиме економічну координацію, зміцнення бюджетної дисципліни, макроекономічну стабільність та зростання всередині ЄС. Семестр розпочинатиметься щорічно у березні визначенням Ради ЄС, на основі річного

звіту ЄК про зростання, головних викликів, що стоять перед ЄС та порад щодо його політик [161, р. 157].

На цьому діяльність європейських інституцій щодо кооперації у сфері освіти не припинилась. Було прийнято цілу низку інших актів, покликаних впроваджувати у життя основні цілі стратегії освітньої політики, забезпечувати їх деталізацію та сприяти проведенню проміжного звітування стану їх виконання.

Так, у 2011 році ЄК було прийнято два комюніке (повідомлення). Перше стосувалось необхідності боротьби із раннім покиданням школи, в якому ЄК вказує на існування індивідуальних освітніх та соціально-економічних причин цьому та наголошує на необхідності як превентивних дій, так і дій швидкого реагування на усунення тих труднощів у навчанні, із якими стикаються учні [209]. Друге присвячувалось модернізації системи вищої освіти Європи, оскільки потенціал європейських інститутів вищої освіти щодо їх ролі в суспільстві та зростанні добробуту залишається недовикористаним, а конкурентоспроможність ЗВО Союзу порівняно із США залишається порівняно невисокою [208]. Для покращення ситуації Єврокомісія запропонувала визначити ключові напрямки: з одного боку, для країн-членів ЄС та самих ЗВО (збільшення рівня досягнень для забезпечення Європи випускниками із необхідними кваліфікаціями; посилення якості через мобільність та транскордонне співробітництво та ін.), а з іншого – передбачити внесок ЄС (підтримка реформ через обґрунтування, аналіз та прозорість політики; перетворення вищої освіти на центр інновацій, створення робочих місць та зайнятості; підтримка інтернаціоналізації європейської вищої освіти та ін.) [43, с. 344]. Із цих актів стає очевидною підтримуюча функція ЄС та його інститутів у досягненні прогресу щодо освіти.

Цього ж року Радою ЄС на підставі пропозицій ЄК було встановлено ще два додаткові показники, що стосувались освітньої мобільності: у сфері вищої освіти було заявлено про необхідність домогтися до 2020 року, щоб принаймні не менше 20% випускників ВНЗ протягом не менше трьох місяців проходили навчання, практику або працювали за межами своєї країни; щодо професійного навчання, то

не менше 6% людей у віці 18-34 років повинні пройти двотижнєве стажування за кордоном або коротше стажування, якщо це підтверджуватиме *Europass* [234].

Цього ж року у зв'язку із закінченням першого робочого циклу десятирічного плану розвитку освіти ЄК та Рада розпочали підготовку проміжного звіту, який було представлено у 2012 році. Загалом визнано наявність певного прогресу в досягненні встановлених показників *Education and Training 2020*, однак він є вкрай повільним. Наголошується на збереженні проблеми інвестування в освітню сферу та навіть її загострення, що пов'язано із економічною кризою. Так, деякі держави скоротили видатки із власних бюджетів на оплату праці педагогічного та науково-педагогічного складу (Бельгія, Болгарія, Нідерланди та ін.), інші зменшили видатки на ремонт та закупівлю устаткування для освітніх закладів (Ірландія, Румунія). У зв'язку із цим ЄК закликала держави-члени до перегляду політики фінансування та запровадження «розумного» інвестування, що передбачає вкладення коштів у ті сфери, що забезпечуватимуть підйом економіки, зокрема освіту та професійне навчання.

Також проблемою залишається кількість учнів, що не завершують навчання в школах. Так, у ЄС (із певними відмінностями по країнах) відсоток осіб, що рано залишають школу, становить 14,1% на противагу наміченим 10%. Однією із причин цього є відсутність системи збору, моніторингу та аналізу даних щодо тих, хто залишає школу, що ускладнює, своєю чергою, впровадження превентивних дій. Також наголошується на необхідності співпраці шкіл із батьками та громадськими організаціями у вирішенні цієї проблеми.

Не досягнуто результату і щодо частки осіб у віці 30-34 роки, що здобули вищу освіту, який, замість 40%, становить 33,6%. Це ще раз підтверджує необхідність модернізації системи вищої освіти, зокрема щодо покращення її якості, забезпечення вільного доступу до неї та залучення іноземних студентів.

Особливе занепокоєння у зв'язку із кризою викликає і все ще недостатня участь громадян ЄС у ініціативі «освіта протягом всього життя» (англ. *Lifelong Learning*). Середній у ЄС рівень в 9,1% набагато нижчий намічених до 2020 року 15%. І це тоді, коли безробітна молодь і низькокваліфіковані дорослі повинні

мати змогу за допомогою освіти та професійного навчання підвищити свої шанси на ринку праці. Відсутність інвестування в їх компетентності зменшує їхні шанси у пошуках роботи і тим самим обмежує потенціал ЄС зі створення робочих місць та забезпечення економічного зростання.

Не помітним виявився суттєвий прогрес і у сфері міжнародної мобільності. Якщо 10-15% студентів ЗВО скористалися такою можливістю, то у сфері професійної освіти цей показник становить лише 3%. Ключовими перешкодами на шляху руху виділяють обмежені фінансові можливості та недостатнє знання мови [500].

Із урахуванням цих результатів, ЄК спільно із Радою ЄС визначила пріоритети на наступний робочий цикл програми розвитку освіти на період 2012-2014 рр., в рамках якого основна увага повинна бути зосереджена на підвищенні якості та ефективності освіти і професійної підготовки; створенні сприятливих умов для міжнародної мобільності та безперервного навчання; і соціальної згуртованості навколо спільних проблем. Також Радою, враховуючи важливість освіти та професійної підготовки для ринку праці, було встановлено новий показник у сфері працевлаштування, а саме: до 2020 року частка працевлаштованих випускників у віці 20-34 років, що завершили навчання не більше ніж за три роки до звітного року, повинна бути не менше 82% (у порівнянні з 76,5% у 2010 році) [230].

Для надання нового стимулу в досягненні стратегічних цілей розвитку освіти ЄК у 2012 році було запропоновано аналітичний проєкт «Моніторинг освіти та професійної підготовки» (англ. *Education and Training Monitor*), відповідно до якого країнам пропонується до 2020 року продовжувати реформи, в тому числі вносити зміни у національне законодавство для того, щоб підвищити результативність та ефективність систем освіти. Своєю чергою, ЄК визначатиме індикатори успішного розвитку освіти до 2020 року та рекомендуватиме державам-членам конструктивні шляхи реалізації проголошених цілей. Натомість моніторинг забезпечуватиме зібрання емпіричних даних, що дозволить порівнювати прогрес та виявлятиме слабкі місця [281]. Разом із моніторингом

було представлено нове бачення стратегії у сфері освіти «Переосмислення освітньої стратегії» (англ. *Rethinking Education strategy*), відповідно до якої знову наголошувалось на унікальній ролі освіти у побудові заснованої на знаннях економіки світу та встановлювався ще один показник, який необхідно досягнути державам-членам – мультилінгвізм, а саме: до 2020 року, принаймні 50% 15-річних повинні знати першу іноземну мову (в порівнянні з 42% в даний час) і принаймні 75% повинні вивчати другу іноземну мову (61% на 2012 р.) [190].

У липні 2013 року черговим комюніке ЄК репрезентувала нову стратегію «Європейської вищої освіти у світі» (англ. *European higher education in the world*) із метою забезпечення випускників європейських ЗВО навиками, необхідними для роботи в будь-якому куточку світу, а також для того, щоб Європа залишалась найпривабливішим місцем навчання для іноземних студентів.

Ця ініціатива прагне внести свій вклад у досягнення стратегічних цілей для Європи на 2020 рік, допомагаючи державам-членам та ЗВО розвивати стратегії та партнерські відносини, що дозволять Європі вирішувати глобальні проблеми більш ефективно. У повідомленні ЄК йдеться, що інтегрована стратегія інтернаціоналізації освіти повинна охоплювати ключові аспекти із трьох категорій: міжнародної мобільності студентів та працівників; інтернаціоналізації і вдосконалення навчальних програм та цифрового навчання; та стратегічного співробітництва, партнерства і зміцнення потенціалу [199].

Ці завдання Єврокомісія планує виконати шляхом зміцнення академічного партнерства в глобальному масштабі завдяки новому поколінню програм ЄС, зокрема Еразмус+ (англ. *Erasmus+*) та Горизонт 2020 (англ. *Horizon 2020*) [52], що діятимуть в умовах збільшеного фінансування та забезпечать досягнення намічених цілей. Новітні освітні програми більш детально будуть розглянуті у окремому підрозділі дисертаційного дослідження.

У 2014 році із переобранням членів ЄК відбувся перегляд основних орієнтирів ЄС в цілому та щодо освіти зокрема. У своїй програмі «Новий старт для Європи: мій порядок денний для робочих місць, зростання, справедливості і демократичних перетворень» (англ. *New Start for Europe: My Agenda for Jobs,*

Growth, Fairness and Democratic Change) Жан-Клод Юнкер (*Jean-Claude Juncker*) (на той час ще кандидат у президенти ЄК) звертає увагу на те, що, не зважаючи на подолання фінансової та економічної кризи, її відлуння негативно впливає на євроінтеграційні процеси та гальмує розвиток ЄС та його держав-учасниць. Однією із глобальних проблем при цьому стає збільшення безробіття (понад 6 млн. людей втратили роботу у період кризи), яку неможливо вирішити без активізації співпраці в рамках ЄС, особливо у сфері освіти, яка повинна сприяти підвищенню компетентностей робочої сили, що надасть можливість кращого реагування та задоволення швидко мінливих потреб динамічного ринку праці [375].

Таку позицію було відображено і в черговому проміжному звіті, опублікованому у 2015 році, щодо виконання плану розвитку освіти до 2020 року. У документі продовжується думка, що освіта є основним інструментом відновлення економіки та створення робочих місць, забезпечення сталого розвитку ЄС та посилення соціальної згуртованості. Більше того, освіта й професійне навчання можуть допомогти запобіганню і боротьбі із бідністю та соціальною ізоляцією, створити основу для відкритого демократичного і правового суспільства. Водночас системи освіти і професійного навчання стикаються з проблемою забезпечення рівного доступу до якісної освіти, зокрема це стосується найбільш знедолених та новоприбулих мігрантів, і досягнення намічених показників залишається відкритим питанням [501].

Після проведення чергового моніторингу в 2015 році ЄК зауважила певний прогрес у досягненні запланованих показників. Так, наприклад, відсоток осіб, що не завершують здобуття середньої освіти та не продовжують навчання, становить 11,1% при намічених 10%, частка осіб у віці 30-34 роки, що здобули вищу освіту, виріс порівняно із 2012 роком та становить 37,9%, однак це все ще не заплановані 40%. Також майже досягнуто показник щодо частки дітей у віці від 4-х років і до віку початку обов'язкової початкової освіти, які залучені до дошкільної освіти, – 93,9% (при контрольному 95%).

При цьому залишаються проблемними низькі базові навички грамотності та математичні здібності для 15-річних дітей, які повинні становити менше 15%, однак натомість становлять 19,6% – для читання та 22,2% – для математики. Також невтішним є показник щодо частки дорослого населення, яке бере участь у безперервному навчанні. Вона (частка) повинна становити не менше 15%, однак становить 10,7%. Показник щодо частки працевлаштованих випускників у віці 20-34 років, що завершили навчання не більше ніж за три роки до звітного року, також бажає кращого, адже становить 76,1% на противагу 82% [282].

Із урахуванням цих результатів було скориговано робочий цикл для розвитку освіти на період 2016-2020 рр.. Європейські урядовці вкотре звернули увагу на необхідність підвищення видатків у сферу освіти та професійного навчання і вирішального значення безперервного навчання, що повинно забезпечуватись узгодженістю політик від початкової освіти до вищої та професійної освіти. Також визначили необхідність впровадження інновацій у освітню діяльність, що відповідатиме умовам цифрового суспільства та формування сприятливих умов для особистісного і професійного росту вчителів та викладачів [501].

Опублікований моніторинг 2016 року не відобразив суттєвих зрушень у досягненні стратегічних цілей розвитку освіти. Ті сфери, які засвідчили прогрес у попередньому звітному періоді, продовжують це робити, натомість частка 15-річних дітей, що володіють низькими базовими навичками грамотності, здібностями щодо математики майже залишилися на тому ж рівні та є ще далекими до досягнення запланованих показників. Це ж стосується і частки дорослого населення, що бере участь у безперервному навчанні та частки працевлаштованих випускників [283].

Для покращення такої ситуації цього ж року ЄК своїм повідомленням представила «Нову програму навичок (вмінь) для Європи. Працюючи разом задля зміцнення людського капіталу, можливостей працевлаштування та конкурентоспроможності» (англ. *New Skills Agenda for Europe. Working together to strengthen human capital, employability and competitiveness*), основна мета якої

зосереджена на просуванні розвитку людських навиків, починаючи із раннього дитинства, та максимальному використанні людського капіталу Європи, що врешті підвищить рівень зайнятості, конкурентоспроможності та процвітання в Європі. При цьому державам слід підвищувати саме якість навичок із урахуванням їх актуальності на ринку праці. Таким чином, є сподівання, що ця програма дозволить зменшити відсоток європейців із низьким рівнем навиків грамотності та математики. Також вважають, що вона допоможе висококваліфікованій молоді у пошуках роботи відповідно до їх потенціалу та прагнень і полегшить роботодавцям найм працівників. Задля практичної реалізації поставлених цілей ЄК пропонує десять чітких заходів, з-поміж яких необхідно виокремити: запровадження так званої «Гарантії навичок» (англ. *Skills Guarantee*) із метою поліпшення життєвих можливостей та можливостей для працевлаштування людей шляхом підтримки низькокваліфікованих фахівців у підвищенні їх грамотності, здібностей до рахування чи цифрових навичок; перегляд Європейської рамки кваліфікацій (англ. *European Qualifications Framework*), яка відповідатиме сучасним потребам ринку праці; удосконалення системи *Europass* особливо щодо надання інформації у реальному часі про потреби та тенденції, які можуть допомогти у виборі кар'єри та навчанні; забезпечення можливостей для здобуття практичного досвіду під час професійної підготовки; та запровадження механізмів для відстежування випускників (англ. *graduate tracking*), зокрема щодо їх працевлаштування та ін. [193].

Слід зауважити, що наразі ведеться активна робота із впровадження цих заходів. Так, на основі пропозицій ЄК у грудні 2016 року Рада прийняла відповідну Рекомендацію «Поліпшення кваліфікацій: нові можливості для дорослих» [250], а у травні 2017 року оновила Європейську рамку кваліфікацій [251]. Імплементациєю цих рекомендацій займається ЄК спільно із державами-членами та іншими зацікавленими сторонами.

Також ЄК вже розроблено пропозиції щодо модернізації системи *Europass* [173] та щодо порядку відстежування випускників [423], які перебувають на стадії обговорення та очікують затвердження. Крім цього, продовжується робота над

низкою заходів, спрямованих на підтримку модернізації професійної освіти. До прикладу, вже двічі проводились так звані тижні професійних навиків, в рамках яких відбуваються семінари, конференції та інші зустрічі із широкими обговореннями [402].

Середня освіта та вища освіта також не залишились поза увагою ЄС. Так, у грудні 2016 року ЄК звернулась до держав-членів із закликом продовження підвищення якості освіти як запоруки безперервної соціальної єдності, конкурентоспроможності та стійкого зростання. Насамперед, увага Комісії була прикута до шкільної та вищої освіти, які стали наступними на шляху реформування. Зокрема, ЄК було анонсовано представлення у 2017 році нових ініціатив у цих секторах, розроблених за участю усіх зацікавлених сторін [202]. Так, у травні 2017 року ЄК було опубліковано нове повідомлення «Розвиток шкіл та відмінне викладання як запорука вдалого початку життя» (англ. *School development and excellent teaching for a great start in life*), в якому наголошується насамперед на існуванні низки проблем щодо формування компетентностей учнів у сфері грамотності та математики, необхідності приділення більшої уваги у питаннях безсторонності та соціальної справедливості (насамперед, мова йде про дітей із нижчим рівнем соціально-економічного забезпечення, дітей-мігрантів, тощо) та пристосованість шкіл до цифрових і технологічних змін. Вирішити дані проблеми ЄК пропонує за допомогою підтримки країн у реформуванні таких трьох напрямків: 1) покращення розвитку шкіл із орієнтацією на інклюзивність, що передбачає підвищення співпраці між школами у сфері мобільності, розробки інструментів самооцінки цифрового потенціалу із подальшим їх вдосконаленням, сприяння запровадженню експерименту із багатомовної педагогіки та ін.; 2) підтримка педагогів та директорів шкіл, що передбачає розробку рекомендацій експертним середовищем для кар'єрного та професійного розвитку вчителів, спрощення доступу та заохочення майбутніх педагогів до отримання практичного досвіду за кордоном за допомогою *Erasmus+* та збільшення використання цифрових ресурсів під час викладання; 3) перетворення управління системами

шкільної освіти на ефективне та справедливе, що передбачає адекватне і дієве інвестування у шкільні ресурси та відкриту систему звітування [205].

Водночас було представлено нові виклики і щодо вищої освіти «Оновлену програму ЄС у сфері вищої освіти» (англ. *A renewed EU agenda for higher education*), де визначено основні проблеми вищої освіти, зокрема невідповідність навиків, яких потребує Європа, і тих, які вона отримує (насамперед, йдеться про нестачу певних спеціальностей та фахівців); наявність постійних та зростаючих соціальних розбіжностей, що призводять до нездобуття вищої освіти певними прошарками суспільства; різниця в інноваціях в освітній сфері залежно від регіону та ін. Для вирішення цих проблем ЄК пропонує зосередитись на таких напрямках, як: подолання невідповідності майбутніх навиків вимогам суспільства та постійне підвищення кваліфікації у розвитку необхідних навиків; створення інклюзивних систем вищої освіти, що постійно підтримують зв'язок із школами та провайдерами професійної освіти; посилення внеску ЗВО у розвиток інновацій та вирішення економічних, соціальних та інших проблем; та подальша підтримка ефективності й продуктивності систем вищої освіти [200]. Значимо, що, попри рекомендаційний характер цих актів для держав-учасниць, вони є базовими документами у правовому регулюванні освітньої політики ЄС та відносяться до джерел м'якого права і становлять невід'ємну частину *EU's acquis* у сфері освіти.

Як бачимо, ЄС ведеться активна робота із досягнення намічених результатів у освітній галузі, однак говорити про повну її ефективність можливо буде лише після завершення стратегії Європа 2020. Ми, своєю чергою, можемо проаналізувати черговий опублікований моніторинг ЄК 2017 року, в якому ніби й спостерігається певний прогрес, однак він не однозначний. Так, суттєвого успіху досягнуто щодо частки людей, які не завершують шкільне навчання. Їхня кількість неухильно скорочується із моменту запровадження цілі з 13,9% до 10,7% за бажаного результату в 10%. Більше того у 17-ти країнах цей показник нижчий ніж 10%. Натомість є і такі країни, де він є значно вищий від бажаного, наприклад: Мальта – 19,6%, Іспанія – 19%, Румунія – 18,5%, Португалія – 14% та ін. Однак це ніяк не означає, що ці країни не впроваджують реформи для зміни

ситуації. До прикладу, Іспанію та Португалію вважають країнами, найбільш прогресивними із моменту встановлення показника у 2010 році, адже перша розпочинала із 28,2%, а друга із 28,3% відповідно.

Ще одним показником, за яким майже досягнуто результату, є частка осіб у віці 30-34 роки, що здобули вищу освіту. У 2016 році було досягнуто 39,1% за контрольних 40%. У 18-ти країнах він навіть перевищує контрольний, а в деяких взагалі понад 50% , наприклад, у Литві, Люксембурзі, Ірландії, Швеції та на Кіпрі. На противагу також є країни, в яких він значно менший за бажаний, зокрема, Румунія (25,6%), Італія (26,2%), Хорватія (29,5%), Мальта (29,8%) та ін.

Також майже досягнуто показник щодо частки дітей у віці від 4-х років і до віку обов'язкової початкової освіти, які залучені до дошкільної освіти – 94,8% (при контрольному 95%). Загалом 14 країн вже досягнули бажаного результату. Більше того, у Франції, Великобританії та на Мальті досягнуто 100%. Водночас країнами із найнижчими показниками є Хорватія – 73,8%, Словаччина – 78,4% та Греція – 79,6%.

Досягнення інших цілей, на жаль, не є настільки ж успішним. Бажають кращого результату поширення концепції «навчання протягом життя» серед дорослого населення. Так, показник у 10,8% є далеким від омріяного у 15%. Лише 7 країн ЄС можуть похизуватись досягненням наміченої цілі або і значно кращих показників. Серед них: Естонія (15,7%), Люксембург (16,8%), Франція та Нідерланди (18,8%), Фінляндія (26,4%), Данія (27,7%) та Швеція (29,6%). Найнижчий рівень спостерігається у Румунії (1,2%) та Болгарії (2,2%).

Однак найгіршу результативність з-поміж усіх показує рівень 15-річних із низькими базовими навиками грамотності та математики, який при контрольних 15% показує результат у 19,7% для грамотності та 22,2% для математики. Лише двом країнам – Естонії та Фінляндії – вдалося досягнути бажаного результату за двома параметрами. Аналізуючи такі негативні тенденції, однією із ключових детермінант ЄК зазначає соціально-економічний стан, характерний для країни та її населення, який прямо впливає на можливості та результативність навчання. Також значною проблемою є міграція, при чому 15-річних мігрантів поділяють на

дві групи: ті, що народжені за кордоном від батьків, які також є іноземцями для країни-притулку; та тих, хто народжені у країні-притулку від батьків – громадян інших держав. У деяких державах кількість 15-річних із «мігрантським минулим» може становити понад 50% (Люксембург), що значно впливає на показник базових навиків у країні.

Ще однією проблемою залишається високий рівень безробіття серед нещодавніх випускників. Так, за контрольного показника у 82% досягнуто лише 78,2% [284]. Прогрес у цьому напрямі є вкрай повільним, що пов'язано або із неспроможністю країн, особливо тих, які постраждали внаслідок кризи, забезпечити достатню кількість робочих місць, або невідповідністю кваліфікації вимогам ринку. Сподіватимемось, що запропоновані оновлення Європейської рамки кваліфікацій та запровадження процедури відстежування випускників дозволять вирішити цю проблему або наблизись до її вирішення.

Також важливим досягненням у вирішенні проблеми працевлаштування стала презентація у листопаді 2017 року Європейської опори соціальних прав (англ. *European Pillar of Social Rights*), покликана забезпечити новими та більш ефективними правами громадян ЄС, основаними на 20-ти ключових принципах, що об'єднуються у три категорії: рівні можливості та доступ до ринку праці, справедливі умови праці та соціальний захист й інклюзивність. Її перший принцип стверджує, що «кожен має право на якісну та інклюзивну освіту, підготовку та ціложиттєве навчання для забезпечення та набуття навиків, необхідних для повноцінної участі у суспільстві та успішного пристосування до змін на ринку праці» [467].

Таким чином, з огляду на повільність досягнення бажаних показників щодо освіти, ЄС в особі власних інститутів продовжує закликати держави до інтенсифікації процесів впровадження освітніх реформ із внесенням відповідних змін у національне законодавство, вказуючи, що освіта є важелем розвитку та процвітання Спільноти, частиною рішення, спрямованого на надання більшій кількості людей гідних робочих місць, кращого реагування на потреби в навичках та зміцненні європейської стійкості в умовах швидких та глибоких змін,

викликаних технологічною революцією та глобалізацією. Саме таку думку було висловлено в одному із останніх повідомлень ЄК, опублікованому одночасно із презентацією Європейської опори соціальних прав, «Зміцнення європейської ідентичності через освіту та культуру» (англ. *Strengthening European Identity through Education and Culture*) [207]. Цей акт м'якого права відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку освітніх процесів в ЄС, адже він закликає кооперацію на шляху побудови Європейського простору освіти (англ. *European Education Area*) (далі – ЄПО) до 2025 року із урахування змін, запропонованих попередніми актами інститутів ЄС, та визначає деякі подальші плани дій, зокрема і до 2025 року. До прикладу, закликає розробити проекти рекомендацій Ради щодо взаємного визнання дипломів про шкільну та вищу освіту здобуту за кордоном і про вдосконалення мовного навчання із встановленням відповідного індикатора. Також запропоновано введення у 2019 році пілотного проекту «Європейська карта студента» (англ. *EU student card*) як нового зручного способу зберігання інформації про академічні здобутки людини та ін.

Готовність до максимізації співпраці на шляху побудови ЄПО була підтверджена державами-членами на зустрічі Європейської Ради у грудні 2017 року [219]. А вже у січні 2018 року ЄК було презентовано проекти рекомендацій Ради «Про ключові компетентності для навчання протягом усього життя» [420], «Про просування загальних цінностей, інклюзивної освіти та європейського виміру навчання» [422] та опубліковано чергове повідомлення із планом дій щодо цифрової освіти [201].

25 січня 2018 року ЄК проведено також Перший європейський освітній саміт «Закладання основ Європейського освітнього простору: для інноваційної, інклюзивної та ціннісної освіти» (англ. *Laying the foundations of the European Education Area: for an innovative, inclusive and values-based education*), в якому взяли участь понад 450 осіб, включно з Генеральним директором ЮНЕСКО та міністрами освіти країн ЄС, які обговорили важливість формування ЄПО до 2025 року, базових навичок та інклюзивної освіти та професійних компетенцій, які

будуть потрібні в наступні десятиріччя. На саміті було обговорено також шляхи змін щодо освіти запропонованих ЄС [336]. Вважається, що такого роду заходи стануть усталеною практикою обговорення необхідних змін у освітній політиці ЄС.

Таким чином, із викладеного вище можемо зробити висновок, що освітня політика ЄС становить собою комплекс заходів із відповідним нормативним, фінансовим та інституційним забезпеченням, спрямованих на підтримку дій держав-членів у боротьбі зі загальними викликами, що стоять перед суспільством, зокрема, дефіцитом необхідних навиків в умовах технологічного розвитку та інновацій, доступністю і якістю надання освітніх послуг із подальшою конкуренцією на глобальному рівні.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОСВІТИ

2.1. Компетенція ЄС у сфері освіти: поняття та межі реалізації

Сфера освіти є однією з найважливіших на шляху інтеграції до об'єднаної Європи, більше того, вона є основою для динамічного розвитку Європейського Союзу. Тому неминуче виникає питання: які важелі впливу на цю сферу має сам Союз, чи є у нього право та повноваження здійснювати уніфікацію чи гармонізацію законодавства? Відповідь на ці запитання можливо отримати, лише з'ясувавши суть та правову природу компетенції ЄС, визначити її види та механізм реалізації.

Основною передумовою успішного формування та функціонування такого наднаціонального утворення, як Європейський Союз, є вирішення питання розмежування повноважень між ним та державами-членами, адже сама організація формувалась шляхом прямого волевиявлення держав та поступки їх прав на користь ЄС. Вирішенню цього питання сприяло введення поняття компетенції ЄС та окреслення її меж.

Компетенція становить собою загальноправову категорію, що передбачає сукупність предметів відання та повноважень посадової особи, органа чи організації в цілому [3, с. 91]. Її не потрібно плутати й ототожнювати із поняттям «повноваження», адже, як слушно зауважує Я. М. Костюченко, «Принципова різниця між цими двома поняттями полягає в тому, що повноваження містять лише зобов'язання суб'єкта та права, необхідні для реалізації цих зобов'язань, в той час як компетенція засвідчує не тільки факт володіння правами, але і реальну можливість їх використання» [71].

Таким чином, компетенція ЄС – це сукупність прав і повноважень, якими наділене Співтовариство у різних сферах суспільного життя. За своїм характером компетенція є владною, адже передбачає повноваження у виданні юридично обов'язкових актів як для держав-членів, так і для громадян та юридичних осіб. А за своїм походженням вона є делегованою, оскільки формується шляхом прямої

поступки частини суверенних прав від держав-учасниць до Союзу [110, с. 196], юридичним джерелом підтвердження чого є установчі договори, які мають характер міжнародно-правових актів. У зв'язку із цим у міру поглиблення процесів інтеграції та введення нових сфер співпраці змін зазнавала і компетенція ЄС. Так, якщо спочатку до предметів відання ЄС належала лише вугільна та сталеливарна промисловість (Паризький договір 1951 року), то сьогодні це усі сфери суспільного життя з єдиною різницею, пов'язаною із обсягом повноважень, що належать Союзу (Лісабонський договір 2007 року).

Держави досить тривалий час не могли виробити узгоджену позицію щодо сукупності повноважень ЄС, що перш за все пов'язано із унікальною правовою природою самої організації, якій притаманні ознаки як державно подібних утворень, так і міжнародних організацій. Окрім того, побоювання держав щодо «більш тісного Союзу» (т. зв. «Європейської федерації») гальмували ці процеси. І хоча згодом стала зрозумілою неможливість побудови наднаціональної федеральної держави, що враховуватиме інтереси держав-членів та зберігатиме повноваження їх урядів, ця ідея залишається предметом обговорень і сьогодні [182, р. 6]. Тому перші установчі акти не проводили чіткого розмежування повноважень між ЄС та його державами-членами. Не здійснив це розмежування і Маастрихтський договір 1992 року, який створив власне Європейський Союз та запровадив «триопорну структуру», де в кожній із опор держави по-різному вирішували питання співпраці [7, с. 106]. Лише шляхом тлумачення положень вищезгаданого договору можна було здогадатись про види компетенції ЄС.

Ситуація була змінена із прийняттям Лісабонського договору 2007 року, який ознаменував новий етап у діяльності ЄС – Союзу народів Європи, що засновується на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги прав людини та який держави-члени наділяють компетенцією для досягнення спільних цілей (ст. 1, 2 ДЄС). Межі цієї компетенції встановлюються на підставі принципу наділення повноваженнями, відповідно до якого Союз діє лише в рамках компетенції, наданої йому державами-членами відповідно до Лісабонського договору із метою досягнення визначених у ньому

цілей. Згадане положення ще раз підтверджує делеговану природу компетенції ЄС, більше того повноваження, не надані договорами, залишаються у держав-членів (ч. 2 ст. 5 ДЄС) [220]. Щодо цього цілком слушно висловився В. І. Муравйов, що, з одного боку, членство у такого типу організаціях веде до обмеження суверенних прав держав-членів у частині, переданій ЄС, з іншого боку, принцип наділення повноваженнями обмежує свободу дій самого Союзу, адже ЄС не може самостійно розширювати межі власної компетенції, прерогативне право на це надається державам-членам [97, с. 53].

Водночас, зважаючи на постійний динамічний розвиток відносин в рамках ЄС та необхідність швидкого реагування на нові виклики, у Лісабонському договорі залишили своєрідну «шпаринку», з допомогою якої організація може розширити власні повноваження для досягнення цілей, передбачених договорами (ст. 352 ДФЄС). У науковому товаристві це положення започаткувало виділення «явно вираженої» та «дорозумілої» компетенції ЄС. Під «явно вираженою» компетенцією розуміють прямо передбачену установчими договорами компетенцію Союзу [88]. Своєю чергою, «дорозумілою» або «іманентною» є компетенція, що не є явно вираженою, але наявність якої припускається для виконання установчих договорів [97, с. 54]. Останній вид компетенції пропонує керуватись цілями організації, а не положеннями її установчих договорів [88].

На делеговане походження компетенції ЄС вказує і Декларація про розмежування компетенції, що була прийнята разом із іншими деклараціями на міждержавній конференції під час підписання Лісабонського договору. Відповідно до неї, будь-яка компетенція, не надана ЄС, належить державам-членам, які, діючи в особі урядових представників, можуть у будь-який час внести зміни до установчих договорів із метою збільшення або зменшення компетенції ЄС [30, с. 288].

Лісабонський договір, поряд із принципом, що визначає межі компетенції, виділяє ще два принципи, які стосуються порядку її реалізації: принцип субсидіарності та пропорційності. Відповідно до першого, у сферах, що не

відносяться до виключної компетенції ЄС, він діє лише у такому обсязі й тоді, коли держави-члени не в змозі досягнути намічених цілей, натомість більш ефективно із цим впорається Союз з огляду на масштаби чи результати запропонованих заходів (ч. 3 ст. 5 ДЄС). Таким чином, цей принцип передбачає максимальне наближення до громадян ЄС, що прямо витікає із ст.1 ДЄС: «..., рішення якого прийматимуться у найбільш відкритий і наближений до кожного громадянина спосіб». Логічним продовженням принципу субсидіарності є принцип пропорційності, який передбачає, що обрані ЄС засоби досягнення намічених цілей не повинні виходити за межі необхідності (ч. 4 ст. 5 ДЄС) [220]. Тобто засіб повинен бути пропорційний меті, яку необхідно досягнути. Для кращого розуміння та використання цих принципів додатково до установчих договорів було включено Протокол № 2 про застосування принципів субсидіарності та пропорційності, яким встановлюється процедура прийняття законодавчих актів, що повинна передбачати широкі консультації із відповідними установами, громадськими організаціями та необхідність введення положень у законодавчий акт, які обґрунтовуватимуть доцільність його прийняття саме в рамках Союзу [30, с. 167-169].

Розглянувши основні принципи компетенції ЄС, доцільно більш детально зупинитись і на її видах. Перш за все зауважимо, що хоча Лісабонський договір і здійснює своєрідний поділ компетенції ЄС, однак наукова спільнота не є настільки одностайною. Так, існують різні погляди щодо видів компетенції ЄС. До прикладу, В. О. Жбанков виокремлює компетенцію із застосуванням таких критеріїв: 1) за співвідношенням компетенції ЄС та держав-членів автор виділяє виключну; спільну; компетенцію здійснювати підтримуючу, координаційну і доповнюючу діяльність та залишкову компетенцію; 2) за напрямом регулювання науковець виділяє внутрішню та зовнішню компетенцію; 3) за особливостями реалізації компетенції: компетенцію, яка реалізується за типом міжнародної організації (узгодження воль держав-членів, необхідність одностайності для прийняття рішень, їх рівноправність і відсутність «жорстких» юридичних механізмів примусу); компетенцію федеративного типу (наявність владних

повноважень, можливість видавати нормативно-правові акти, прийняття рішень більшістю голосів, використання імперативного і диспозитивного методів регулювання суспільних відносин); та компетенцію перехідного типу, що поєднує в собі риси перших двох типів компетенції [29, с. 8-9].

С. О. Бартенєв, аналізуючи положення Лісабонської угоди в контексті обсягу повноважень ЄС, виділяє п'ять видів його компетенції: 1) виняткову компетенцію; 2) змішану компетенцію; 3) компетенцію щодо координації економічної політики і політики у сфері зайнятості; 4) компетенцію у сфері зовнішньої політики і політики безпеки; та 5) компетенцію у сфері допоміжних, координаційних і додаткових дій [4, с. 11]. Схожий поділ здійснюють і інші науковці, щоправда, із двома відмінностями: «змішану» компетенцію іменують «спільною» та компетенцію у сфері зовнішньої політики і політики безпеки, а також компетенцію щодо координації економічної політики і політики зайнятості виокремлюють у «спеціальну» компетенцію (В. І. Муравйов, І. С. Березовська [97, с. 57], Б. М. Шевчук [155, с. 24]), «особливі» категорії компетенції (М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко [3, с. 24]), або додаткові категорії компетенції, що мають спеціальний правовий режим (С. Ю. Кашкін [110, с. 207]).

Розглянемо детальніше види компетенції ЄС на підставі положень Лісабонської угоди, яка із метою більш чіткого розмежування компетенції поділяє її на сфери, що є предметами відання та основними напрямками діяльності, які залежно від обсягу повноважень, якими наділений ЄС, групуються. При цьому, відповідно до ст. ст. 2-6 ДФЄС, виділяють такі категорії та сфери компетенції ЄС: 1) *виключна компетенція* – лише ЄС уповноважений здійснювати законотворення та ухвалювати юридично обов'язкові акти, держави-члени, натомість це право втратили із вступом до цієї організації та можуть його набути у випадку, якщо вони будуть прямо уповноважені на це ЄС або із метою імплементації актів Спільноти (ст. 2). Сферами виключної компетенції є митний союз; встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; грошова політика країн єврозони; встановлення квот на вилов морських

біологічних ресурсів у рамках спільної політики рибальства; спільна торговельна політика (ст. 3); 2) *спільна компетенція* – і ЄС, і держави-члени мають право ухвалювати юридично обов'язкові акти, але за умови, що держави-учасниці реалізують свою компетенцію у тій мірі, в якій ЄС цим правом не скористався (ст. 2). До сфер, що належать до цієї компетенції, відносять: внутрішній ринок; соціальну політику; економічне, соціальне та територіальне гуртування; екологічну політику; транспорт; простір свободи, безпеки та юстиції та ін. (ст. 4); 3) *спеціальна компетенція*, яка охоплює два напрями, що прямо не входять ні до виключної, спільної чи доповнюючої компетенції ЄС, а розглядаються окремо. До них відносять: економічну політику та політику у сфері зайнятості і спільну зовнішню політику та політику безпеки, включно із поступовим формуванням спільної оборонної політики (ст. 2); та 4) *доповнююча компетенція або компетенція спрямована на підтримку, координацію чи доповнення дій держав-членів* – ЄС не має права намагатись здійснювати гармонізацію чи уніфікацію законодавства, а лише може підтримувати та допомагати державам-членам (ст. 2). Сферами є: охорона та покращення здоров'я людей, промисловість, культура, туризм, цивільна оборона, адміністративне співробітництво, освіта, молодь, спорт і професійна підготовка (ст. 6) [220].

Все вищезазначене дає підстави стверджувати, що компетенція ЄС є неоднорідним явищем, адже сукупність повноважень у різних сферах є відмінною.

Сфера освіти відноситься до доповнюючої компетенції, із якої випливає, що Союз має право лише допомагати державам-членам шляхом підтримки та координації їхніх дій. Це пов'язано із особливою «сенситивністю», «чутливістю» самої сфери для держави як такої, що допомагає зберегти національну ідентичність та унікальність. У підрозділі 1.2 роботи ми вже детально розглядали генезис правового регулювання освітньої політики ЄС та становлення його компетенції в цій сфері, тому в цьому підрозділі присвятимо більше уваги межах компетенції ЄС у питаннях освіти.

Як вказувалось, сфера освіти спочатку розглядалася як «напівприхована» політика ЄС, що було пов'язано передусім із невиділенням цієї галузі в якості сфери кооперації. Однак поступово і не без активної участі ЄК та Суду ЄС освіту було внесено до установчих договорів і, більше того, визначено пріоритетною сферою співпраці в рамках ЄС. Утім, це зовсім не вплинуло на компетенцію Союзу в зазначеній сфері, що пояснюється побоюваннями держав-членів щодо посягання на їх самобутність, самостійність та навіть на національний суверенітет та негативне ставлення до розширення компетенції ЄС у питаннях освіти. Цю думку поділяють і громадяни ЄС. Підтвердженням цього є результати їх неодноразових опитувань, що втілюються у т. зв. «публічні думки» (англ. *public opinions*), щодо передачі повноважень у цій сфері на користь Союзу (із можливістю прийняття юридично обов'язкових приписів) чи залишення сфери освіти та можливості законотворення на рівні держав [48, с. 156]. Так, починаючи із 1989 року до 2010 року позиція громадян ЄС була незмінною: близько 60% вважають, що опікування сферою освіти є та повинно залишатись виключною прерогативою держав; близько 32% – що необхідно передати можливість законотворення ЄС та близько 8% – не визначились [338]. На жаль, після 2010 року це питання для обговорення широким загалом більше не виносилось. Натомість громадянам було запропоновано визначати пріоритетні для них сфери кооперації в рамках ЄС. Слід наголосити, що сфера освіти стабільно входить до десяти найважливіших питань ЄС. Зокрема, за результатами опублікованих публічних думок влітку 2016 року, освіта набрала 9% з-поміж усіх сфер кооперації пріоритетності [457]. Отже, ніхто не заперечує надзвичайної важливості освіти на шляху розвитку як держав, так і Спільноти в цілому, однак водночас від повної комунітаризації цієї сфери відмовляються. У зв'язку із цим, відповідно до ст. 6 ДФЄС, Союз наділений компетенцією здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку, координацію чи доповнення дій держав-членів у сфері освіти, молоді, спорту та професійної підготовки.

Розділ XII ДФЄС «Освіта, професійна підготовка, молодь і спорт» безпосередньо характеризує компетенцію Спільноти у сфері освіти (ст. 165) та

професійної підготовки (ст. 166). Так, Союз всіляко заохочує та підтримує кооперацію держав-членів щодо побудови якісного освітнього простору шляхом поширення співпраці між навчальними закладами щодо обміну інформацією та позитивним досвідом; створення сприятливих умов для мобільності студентів і викладачів, в тому числі заохочуючи академічне визнання дипломів та періодів навчання; поширення використання дистанційного навчання; створення сприятливих умов для розвитку молодіжних обмінів і обмінів соціально-освітніми інструкторами і заохочення участі молоді в демократичному житті Європи; популяризація мультилінгвізму – створення сприятливих умов для викладання та вивчення мов держав-членів і, тим самим, підтримання розвитку європейського виміру в освіті (ч. 1, 2 ст. 165). При цьому Союз цілковито поважає та жодним чином не втручається у організацію та реалізацію освітнього процесу відповідно до сформованих національних систем освіти. Таким чином, уся відповідальність за зміст процесу викладання та його ефективність лежить на державах-членах (ч. 1 ст. 165).

Частина 3 статті 165 ДФЄС врегульовує взаємовідносини із третіми державами та компетентними міжнародними організаціями щодо співробітництва у сфері освіти та ч. 4 визначає форми застосовуваних заходів ЄС щодо освіти та процес їх реалізації. Так, основними формами є: «заохочувальні заходи» (англ. *incentive measures*), що приймаються ЄП спільно із Радою ЄС відповідно до звичайної законодавчої процедури після обов'язкового консультування із Економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів; та рекомендації, що ухвалюються Радою за пропозицією Комісії. При цьому зміст поняття «заохочувальні заходи» не розкривається, що, з одного боку, приводить до можливості їх широкого тлумачення, а з іншого – за наявності певних конкретизуючих положень ст. 165 ДФЄС – до обмеженого використання. Так, аналізуючи положення вищезазначеної норми права можна констатувати, що «заохочувальні заходи» становлять собою сукупність заходів із стимулювання діяльності та співробітництва держав-членів у сфері освіти, доповнення дій держав задля досягнення спільних цілей та надання підтримки, в тому числі

технічної та фінансової. Заохочувальні заходи можуть бути реалізовані за допомогою дій освітніх програм, пілотних проєктів, проведення досліджень, опитувань, підготовки схем фінансової підтримки та ін. Єдиною умовою, що до них ставиться, є повна заборона гармонізації національного законодавства держав-членів із питань освіти. Це ж правило поширюється і на рекомендації Ради Міністрів. Із цілого арсеналу правових актів, що можуть приймати інститути ЄС (наразі налічується п'ять видів правових актів ЄС: регламенти; директиви, рішення, висновки та рекомендації (ст. 288 ДФЄС)), із питань освіти Спільнота уповноважена ухвалювати лише правові акти необов'язкового характеру – рекомендації. Це ж правило поширюється і на професійну підготовку (ч. 4 ст. 166 ДФЄС). Однак водночас слід зазначити, що, попри те, що ЄС не наділений правом прийняття юридично обов'язкових приписів для держав в освітній сфері, механізм так званих «заохочувальних заходів та рекомендацій» досить часто ставить держави перед необхідністю вносити зміни у внутрішнє законодавство і тим самим сприяє процесу поступової гармонізації.

Ще одним стримуючим фактором, що окреслює межі та можливості застосування як «заохочувальних заходів», так і прийняття рекомендацій, є вже згаданий принцип субсидіарності, який поширює свою дію в тому числі і на доповнюючу компетенцію ЄС. Більше того, цей принцип також підсилює дію заборони проведення гармонізації національного законодавства держав-членів. Проте з огляду на динамічний характер розвитку відносин в рамках ЄС, в тому числі і у сфері освіти, та можливість широкої інтерпретації цього принципу (див. підрозділ 1.2.), він не вбачається досить ефективним інструментом вирішення питання розмежування повноважень між державами-членами та ЄС у сфері освіти.

Окремою ст. 166 Лісабонського договору ДФЄС також врегульовується питання професійної підготовки (освіти, навчання) та перепідготовки. Відповідно до її положень, діяльність Союзу спрямована на полегшення адаптації до змін у промисловості, в тому числі за допомогою професійної підготовки та передпідготовки; удосконалення початкової професійної підготовки та

підвищення кваліфікації з метою полегшення професійної інтеграції та реінтеграції на ринку праці; забезпечення доступу до професійної підготовки, зокрема шляхом створення сприятливих умов для мобільності інструкторів та учнів, особливо молоді; стимулювання співробітництва у сфері професійної підготовки між освітніми чи професійними установами; поширення практики обміну досвідом та інформацією із питань, що є спільними для систем професійної підготовки держав-членів (ч. 2 ст. 166); та створення сприятливих умов для міжнародного кооперації як ЄС, так і держав-членів із іншими організаціями та країнами із питань професійного навчання (ч. 3 ст. 166).

Для досягнення зазначених цілей, як і у випадку із сферою освіти, передбачається будь-яка гармонізація, та основними формами застосованих заходів визначено: «заходи» (англ. *«measures»*), що приймаються ЄП та Радою ЄС в рамках звичайної законодавчої процедури після консультування із Економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів; та рекомендації, що ухвалюються Радою за пропозицією Комісії (ч. 4 ст. 166) [220]. Таким чином, держави-члени готові приймати підтримку ЄС, однак не готові до апроксимації своїх освітніх систем.

Як бачимо, сфери освіти та професійної підготовки розглядаються як два окремі напрями діяльності Союзу, що підкреслюється і назвою відповідного розділу ДФЄС «Освіта, професійна підготовка, молодь і спорт». Це неминуче породжує питання співвідношення таких понять, як «освіта» (англ. *education*) та «професійне навчання» (англ. *vocational training*) у *acquis EU*, на яке установчі документи та норми права ЄС не дають чіткої відповіді. Як слушно зауважує знаний фахівець права ЄС С. Ю. Кашкін, питання співвідношення цих понять можливо з'ясувати, звернувшись до практики Суду ЄС [111, с. 510]. Так, справді, в декількох своїх судових рішеннях Суд ЄС звертав увагу на ці поняття. До прикладу, у справі Грав'єр (англ. *Gravier*) Суд встановив: «Будь-яка форма освіти, яка готує до здобуття кваліфікації відповідної професії, виду діяльності або яка забезпечує отримання необхідних навиків та підготовки для такої професії або виду діяльності є професійним навчанням, незалежно від терміну та рівня

навчання учня чи студента, навіть якщо програма підготовки включає усі елементи загальної освіти» [368]. У справі Блейзот (англ. *Blairot*) Суд зазначив: «Вивчення ветеринарної медицини в університеті підпадає під значення «професійне навчання»...» [370] і тим самим встановив, що, в принципі, будь-яка освіта, що здобувається у ЗВО, може бути професійною освітою (навчанням). Таким чином, простежується певне співвідношення понять «освіта» та «професійне навчання»: професійне навчання входить до поняття «освіта». Це ж стосується і особливостей правового регулювання цих сфер та, відповідно, заборони гармонізації як у сфері освіти, так і професійного навчання.

Своєрідний обхід заборони прийняття юридично обов'язкових актів у сфері освіти (в т.ч. професійного навчання) відбувається шляхом наявного тісного зв'язку освітньої політики із іншими політиками ЄС, зокрема тими, що відносяться до спільної компетенції Спільноти. Йдеться насамперед про право вільного пересування громадян ЄС та членів їх родини і свободи руху послуг, в т.ч. освітніх, в аспекті функціонування внутрішнього ринку та заборони дискримінації. У цьому випадку ключову роль відіграє питання, який результат (ефект) бажають отримати європейські нормотворці та в рамках якої спільної політики. Якщо першочерговим завданням є питання уніфікації чи гармонізації норм права задля забезпечення повноцінної діяльності внутрішнього ринку (ст. 26 ДФЄС), а питання освіти є вторинними (дотичними) – застосуванню підлягають норми установчих договорів, що окреслюють межі компетенції ЄС щодо питань внутрішнього ринку (ст. 114 ДФЄС). Натомість якщо ключовою метою є саме питання освіти – необхідно враховувати заборону гармонізації цієї сфери. Таким чином, простежується певний «подвійний» характер компетенції ЄС у сфері освіти, адже повноваження в цьому секторі надаються Спільноті задля досягнення цілей безпосередньо освітньої політики та окремі повноваження, що забезпечать функціонування внутрішнього ринку ЄС. Зважаючи на це, цілком правильним вбачається твердження С. Ю. Кашкіна та А. О. Четверікова щодо включення освітньої політики ЄС до економічної (в частині функціонування внутрішнього

ринку) та неекономічної (освітня політика чистого вигляду – власне сфера освіти) сфер компетенції ЄС [33, с. 131].

Яскравим прикладом такого подвійного характеру компетенції ЄС щодо освіти є питання взаємного визнання. Як відомо, принцип взаємного визнання є одним із ключових принципів лібералізації транскордонних економічних відносин, а також є одним із засобів забезпечення свобод внутрішнього ринку ЄС. Під взаємним визнанням розуміють визнання компетентними органами на території своєї держави законної сили документів про освіту, виданих іноземною державою із подальшим доступом до освітньої та/або професійної діяльності. Водночас виокремлюють дві форми взаємного визнання: академічну та професійну. Так, академічне визнання означає офіційне визнання рівнів освіти, періодів навчання, програм та дипломів одного закладу освіти іншим із метою подальшого продовження навчання на території іншої держави. Професійне визнання (визнання професійних кваліфікацій) натомість відноситься до права здійснювати професійну діяльність за отриманими в іноземній державі спеціальностями у відповідності із набутим професійним статусом [14, с. 1785-1786].

Саме професійне визнання покликане забезпечити свободу руху осіб (із метою працевлаштування або заснування) та послуг в межах ЄС в аспекті функціонування внутрішнього ринку ЄС. Із урахуванням цього на питання визнання професійних кваліфікацій поширюватиметься компетенція ЄС щодо питань внутрішнього ринку. Так, відповідно до ст. 53 ДФЄС, метою спрощення започаткування та ведення діяльності самозайнятими особами ЄП та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, видають директиви щодо взаємного визнання дипломів, сертифікатів та інших документів, що засвідчують кваліфікацію, а також щодо узгодження положень, встановлених у законах, підзаконних або адміністративних актах держав-членів про започаткування та ведення діяльності самозайнятими особами [220]. Таким чином, у цьому питанні спостерігається аж ніяк не доповнюючий характер компетенції ЄС, більше того, наразі прийнято кодифікований акт – Директиву ЄП та Ради 2005/36/ЄС від 7

вересня 2005 року – про визнання професійних кваліфікацій, яка спрямована на лібералізацію надання послуг, просування автоматичного визнання кваліфікацій, спрощення адміністративних процедур тощо [270]. Загалом ця Директива об'єднала в єдиному документі положення попередніх п'ятнадцяти директив, серед яких дванадцять секторальних і три загальних, та встановила правила, за якими держава-член, що вимагає наявності відповідної професійної кваліфікації для доступу до регульованих професій, визнає для доступу до такої професії наявність професійної кваліфікації отриманої на території іншої держави-члена. Утім держави-члени залишають за собою право порівнювати іноземні документи, що підтверджують професійну кваліфікацію із вітчизняними в контексті вимог, що висуваються до відповідної кваліфікації.

Таким чином, у питаннях професійного визнання питання освіти є вторинними (дотичними), тому застосуванню підлягають норми установчих договорів, що окреслюють межі компетенції ЄС щодо питань внутрішнього ринку (ст. 114 ДФЄС) із наділенням Союзу законотворчими повноваженнями. Чого неможливо простежити в питаннях академічного визнання? Стимулювання (заохочення) академічного визнання документів про освіту між державами-членами є однією із цілей освітньої політики ЄС як самостійного напрямку його внутрішньополітичної діяльності (ч. 2 ст. 165 ДФЄС) [220]. І, на відміну від професійного визнання, держави-члени не схотіли наділяти європейські інституції повноцінними законотворчими повноваженнями щодо видання юридично обов'язкових актів гармонізації чи уніфікації їх правових настанов. Зважаючи на це, основним інструментом ЄС у напрямку розвитку академічної мобільності стає вже згадана Європейська рамка кваліфікацій – акт рекомендаційної (добровільної) гармонізації систем освіти держав-членів, покликаний полегшити їх взаємозіставлення та, відповідно, взаємне визнання документів, отриманих на різних рівнях освіти [154, с. 139-400].

Отже, повноваження ЄС у сфері освіти та професійного навчання як самостійного напрямку його внутрішньополітичної діяльності є обмеженими, в основному вони зводяться до координаційних дій. Союз має право приймати

лише рекомендації та заохочувальні заходи, що сприяють досягненню цілей політики освіти, виключаючи будь-яку гармонізацію законодавства держав-членів. Така ситуація зумовлена тим, що держави-члени та їхні громадяни із пересторогою ставляться до поширення повноважень ЄС в цій сфері, передбачаючи загрозу в збереженні національних традицій та культурного розмаїття Європи [44, с. 493].

Поряд із поділом компетенції ЄС залежно від обсягу наданих ЄС повноважень, також використовують географічний критерій, відповідно до якого компетенція Союзу поділяється на внутрішню та зовнішню. Суспільні відносини, що складаються в межах ЄС, утворюють предмет його внутрішньої (внутрішньополітичної) компетенції. Відносини ЄС із іншими суб'єктами міжнародного права (третіми державами та міжнародними організаціями) є предметом його зовнішньої (зовнішньополітичної) компетенції [2, с. 75-76].

Правовими передумовами вищезазначеного поділу стають положення установчих договорів. Переважна більшість сфер внутрішніх повноважень підпорядковується положенням Частини III «Внутрішня політика і діяльність Союзу» ст.ст. 26-197 ДФЄС. Сюди входять внутрішній ринок, простір свободи, безпеки та правосуддя, транспорт тощо. Сфери зовнішніх повноважень зосереджені у Розділі V «Загальні положення про зовнішню діяльність Союзу і спеціальні положення щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки» ст.ст. 21-46 ДЄС та Частині V «Зовнішня діяльність Союзу» ст.ст. 205-222 ДФЄС. До них віднесені спільна зовнішня політика та політика безпеки, співробітництво із третіми країнами та гуманітарна допомога, міжнародні угоди тощо [97, с. 54]. Проміжне положення між внутрішньою та зовнішньою політикою Союзу займають заходи у сфері відносин ряду острівних територій, що знаходяться під суверенітетом держав-членів, проте не ввійшли разом із ними до складу ЄС – «заморські країни і території» [2, с. 76]. Відносини із цими територіями врегульовані Частиною IV «Асоціація із заморськими країнами й територіями» ст.ст. 198-204 ДФЄС.

Положення, що регулюють порядок реалізації освітньої політики ЄС, структурно розміщені у Частині III «Внутрішня політика і діяльність Союзу» ДФЄС і повинні були б входити до його внутрішньої компетенції. Однак із цим важко погодитись, оскільки компетенція ЄС у сфері освіти має і зовнішню складову, спрямовану на співробітництво Союзу із третіми державами та міжнародними організаціями, зокрема з Радою Європи. Окрім того, ЄС створює сприятливі умови і для співробітництва держав-членів із іншими суб'єктами міжнародного права у сфері освіти (ч. 3 ст. 165 ДФЄС) [220]. Влучно щодо цього висловився В. І. Муравйов. Він сказав, що запропонований поділ на внутрішню та зовнішню компетенцію ЄС є умовним, адже певні сфери внутрішньої політики, передбачають зовнішню діяльність Союзу (освіта, професійне навчання, молодь і спорт, культура, охорона здоров'я, захист споживачів, навколишнє середовище), а певні сфери повноважень установчі договори не відносять ані до внутрішньої, ані до зовнішньої діяльності (недискримінація і громадянство Союзу, асоціація із заморськими країнами і територіями, інституційне право ЄС) [97, с. 54].

Ще один аргумент щодо зовнішнього виміру освітньої політики ЄС міститься в самих положеннях ДЄС та ДФЄС, що спрямовані на зовнішньополітичну діяльність Союзу (Розділ V ДЄС; Частина V ДФЄС). Так, Глава 1 «Загальні положення зовнішньополітичної діяльності Союзу» Розділ V ДЄС встановлює, що «ЄС намагається забезпечити високий рівень співпраці у всіх сферах міжнародних відносин із метою сприяння сталому розвитку країн, що розвиваються, в економічній, соціальній і екологічній сферах, спрямованому насамперед на подолання бідності» (п. d ч. 2 ст. 21).

Глава 1 «Співпраця з підтримки розвитку» Розділу III ДФЄС «Співробітництво з третіми країнами і гуманітарна допомога», своєю чергою, передбачає ведення політики ЄС у сфері співпраці з підтримки розвитку паралельно із аналогічною політикою держав-членів на засадах доповнюваності та підсилення (п. 1 ч. 1 ст. 208). Головною метою цієї політики є скорочення, а згодом і подолання бідності. У зв'язку із цим ЄС передбачає цілі співпраці із підтримки розвитку під час ведення тих напрямів політики, які здатні впливати на

їх досягнення (п. 2 ч. 1 ст. 208). Освітня політика ЄС відноситься до тих напрямів спільних політик, яка має безпосередній вплив на масштаби убогості та здатна сприяти їх скороченню. Таке твердження неодноразово підкреслювалось інституціями ЄС. До прикладу, ЄК у своєму зверненні 2002 року до Ради та ЄП «Освіта та професійне навчання в контексті бідності в країнах, що розвиваються» підкреслила життєву важливість освіти та професійного навчання щодо скорочення бідності та забезпечення розвитку та закликала держав до посилення регіонального співробітництва у трьох напрямках: базова освіта, вища освіта та професійне навчання [197].

Продовжуючи аналіз положень установчих договорів, вартою уваги є ще одна норма, а саме ст. 220 Розділу VI ДФЄС «Відносини Союзу із міжнародними організаціями й третіми країнами. Делегації Союзу», яка передбачає «встановлення ЄС будь-якого корисного співробітництва із органами Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованими установами, Радою Європи, Організацією із безпеки та співробітництва в Європі й Організацією економічного співробітництва й розвитку». З огляду на те, що усі ці організації більше чи менше опікуються питаннями освіти, цілком логічним та прогнозованим є співробітництво ЄС із ними із метою переймання найкращого досвіду, в тому числі у сфері правового регулювання, практики та вирішенні спільних проблем. Таким чином, ми можемо стверджувати, що ЄС наділений і зовнішньою компетенцією у сфері освіти, що прямо передбачено установчими договорами.

Взявши до уваги викладене та не претендуючи на довершеність і пріоритетність запропонованого визначення, ми вважаємо, що компетенцію ЄС у сфері освіти, необхідно розглядати як сукупність повноважень Союзу, які зводяться до прийняття рекомендацій та запровадження заохочувальних заходів щодо освіти і заходів у сфері професійного навчання та перепідготовки, спрямованих на стимулювання і підтримку співробітництва держав-членів задля побудови якісного Європейського простору освіти відкритого як і для громадян ЄС, так і для громадян третіх держав. При цьому компетенція ЄС щодо освітньої політики має як внутрішній, так і зовнішній вимір.

2.2. Інституційний механізм формування та реалізації освітньої політики ЄС: правові аспекти

ЄС, як і будь-яка інша організація, реалізує власну компетенцію через свої інститути (органи, установи). Саме завдяки їм Союз забезпечує досягнення поставленої перед ним мети і реалізацію своїх повноважень у різних сферах суспільного життя, незалежно від того, до якої конкретної компетенції вони належать [2, с. 84]. При цьому перед інститутами ЄС стоїть завдання втілювати цінності Союзу, захищати інтереси Союзу та його громадян і держав-членів та забезпечувати послідовність, ефективність і наступність його політики та дій (ст. 13 ДЄС) [220]. Без існування цих установ було б неможливим здійснення успішної європейської інтеграції.

Усі органи ЄС утворюють цілісну систему, яку іменують «інституційним механізмом» (англ. *institutional framework*), де кожен орган є окремим елементом, який однак тісно пов'язаний із рештою, і спільно вони функціонують як єдиний механізм. Інституційний механізм ЄС має складну конструкцію, яка відображає поступовий характер розвитку європейської інтеграції [28, с. 167-168]. Його основу складають Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада міністрів, Європейська Комісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк та Рахункова Палата (ст. 13 ДЄС). Водночас розподіл влади між цими інститутами не відповідає традиційним уявленням про поділ влади, у зв'язку із чим неможливо говорити про виключно законодавчі, виконавчі чи судові повноваження будь-якого інституту [113, с. 47].

Поряд із інститутами (керівними органами ЄС) елементами його інституційного механізму є допоміжні органи та установи. У формально-юридичному сенсі органами у праві ЄС іменуються тільки допоміжні та консультативні інстанції, наприклад, Європейський економічний та соціальний комітет (виражає позицію різних класів та соціальних груп організованого європейського суспільства з соціальних та економічних питань), Комітет регіонів (виражає позицію регіональних та місцевих органів влади), які, як правило, функціонують при інститутах ЄС. Установи, інстанції, наділені спеціальними

повноваженнями в окремих сферах із статусом юридичної особи, що надає можливість відрізнити їх від інститутів та органів ЄС. Найбільш поширеною назвою для установ ЄС є назва «агенції» (англ. *European Union Agencies*), при цьому виділяють особливий їх різновид – виконавчі агенції, яким ЄК делегує частину своїх повноважень у виконанні різноманітних програм.

Функціями у сфері освітньої політики наділені як головні інститути ЄС, так і інші органи та установи ЄС, в тому числі створені спеціально для реалізації цієї політики.

Так, одним із найвищих органів політичного керівництва ЄС є *Європейська Рада*, і хоча вона не наділена законодавчими повноваженнями, її функція полягає у наданні імпульсу для розвитку Союзу, визначенні його загальних орієнтирів та пріоритетів (ст. 15 ДЄС), що відобразатимуться у відповідних стратегіях та програмах розвитку ЄС (ст. 22 ДЄС). ЄР є своєрідним майданчиком для обговорення та прийняття єдиних і солідарних рішень щодо майбутнього вектору євроінтеграційних процесів та самого Співтовариства. І хоча, вони переважно не мають юридичної сили, їхнє політичне значення є надзвичайно великим, що знаходить відображення у правових актах, прийнятих іншими, уповноваженими на це інституціями ЄС.

Варто зауважити, що ЄР відіграла надзвичайно важливу роль у становленні та виокремленні освітньої політики в рамках ЄС, адже саме під її егідою було переосмислено євроінтеграційні процеси та визнано беззаперечний вплив на них процесів глобалізації, що було відображено у прийнятій Лісабонській стратегії розвитку Союзу до 2010 року, де, відповідно, освіту та професійне навчання обрано одними із першочергових сфер кооперації із постановкою чітких завдань для держав-членів у цьому секторі. Додатково ЄР навіть було ініційовано розробку відповідної програми, адаптованої до сфери освіти із визначенням стратегічних і тактичних цілей і індикаторів, що відобразатимуть їх досягнення. Функцію нагляду забезпечують такі інституції ЄС, як Рада ЄС та ЄК.

Рада ЄС є інститутом, який наділений правотворчими функціями (ст. 16 ДЄС) та формується із профільних міністрів держав-членів залежно від питань

порядку денного. Відповідно, виділяють декілька конфігурацій Ради, де за сектор освіти відповідає Рада з питань освіти, молоді, культури та спорту (англ. *Education, Youth, Culture and Sport Council configuration*). У рамках її діяльності три або чотири рази на рік збираються міністри освіти, культури, молоді, медіа, комунікацій та спорту, які фокусують свою діяльність на таких пріоритетних напрямках, як: сприяння розвитку високого рівня кваліфікаційних навиків через пропагування освіти протягом життя; поширення інклюзивної освіти на умовах якості та недискримінації; поліпшення інноваційних підходів до освіти із використанням усіх можливостей ери цифрових технологій; забезпечення постійної підтримки вчителів та викладачів; підвищення прозорості здобутих навичок та кваліфікацій, що сприятиме розвитку особистості та конкурентоспроможності і спонукатиме інтернаціональну мобільність працівників та студентів; забезпечення стабільного інвестування у підвищення якості та ефективності систем освіти та професійного навчання [289].

Для досягнення вищевказаних цілей Рада формує відповідну основу для співпраці між державами-членами, обміну досвідом, інформацією у питаннях, що становлять спільний інтерес, і водночас зберігає відповідальність держав-членів у визначенні національного змісту навчання і професійної підготовки, організації системи освіти та професійної підготовки задля збереження їх національного, регіонального та культурного розмаїття [10, с. 99].

Основними правовими інструментами, що використовує Рада з питань освіти, молоді, культури та спорту для регулювання освітньої політики виступають вже згадані нами заохочувальні заходи та рекомендації. Проте такі погоджені Радою ініціативи, як програма *Erasmus+*, можуть мати безпосередній вплив і на громадян ЄС. У деяких випадках, коли установчі договори ЄС дозволяють, Рада також може приймати законодавчі акти, наприклад, в межах згаданого вище питання взаємного визнання дипломів тощо.

Безумовним є той факт, що освіта розглядається Радою як засіб економічного зростання ЄС та підвищення рівня зайнятості населення. Більше того, в освіті вбачається здатність запобігання бідності, соціальної ізоляції,

забезпеченні людських і громадянських цінностей, що базується на недопустимості будь-яких проявів дискримінації. У зв'язку із цим Рада паралельно виконує функції моніторингу прогресу за ходом виконання стратегії «Європа-2020», а саме її освітніх аспектів [289].

Для забезпечення ефективності діяльності Ради з огляду на її змінний склад та періодичність роботи, при Раді функціонує допоміжний орган – *Комітет постійних представників* (англ. *Committee of National Representatives – COREPER*), що складається із державних службовців високого рівня та відіграє значну роль у повсякденній діяльності Ради. Робота COREPERу, своєю чергою, забезпечується понад 150 різноманітними комітетами та робочими групами, що формуються із делегатів держав-членів. З-поміж цих комітетів діє і комітет із питань освіти, який першим отримує підготовлений ЄК законопроект із питань освіти, вивчає його і приймає рішення. Якщо в рамках комітету дійшли до консенсусу, в подальшому цей проект без жодних дискусій приймається на міністерському рівні – Радою ЄС [349, р. 16-17].

Наступною важливою інституцією ЄС є *Європейський Парламент*, основна ідея формування якого була пов'язана із бажанням наділити інституційний механізм ЄС рисами демократичності, адже це єдиний орган у системі Союзу, що формується через безпосереднє волевиявлення громадян ЄС – вибори. Із прийняттям Лісабонського договору повноваження ЄП значно розширились і сьогодні зводяться не лише до консультативних, а і законодавчих, що поділяються із Радою міністрів (ст. 14 ДЄС).

Уся діяльність ЄП здійснюється у комітетах та під час пленарних засідань. Кожен комітет відповідає за певний сектор політики ЄС (на сьогодні нараховується 21 комітет та 2 підкомітети), які вивчають проекти законодавчих актів ЄС та можуть вносити в них зміни чи взагалі відхиляти їх [325]. Зважаючи на те, що ЄП є єдиним прямо обраним транснаціональним Парламентом – інституцією «*sui generis*», його комітети теж є унікальними за своєю природою, мають характерні риси та стиль роботи, на які впливають їх функції, активність членів та безпосередньо голова [399]. З-поміж такої кількості комітетів є і

відповідальний за сектор освіти – Комітет із питань культури та освіти (англ. *European Parliament Committee on Culture and Education*).

Оскільки ЄП розділяє законодавчу функцію в рамках ЄС, Комітет відіграє рівнозначну роль поряд із урядами держав-членів під час прийняття правових актів у сфері освіти. Однак тут необхідно враховувати обмеженість компетенції ЄС у досліджуваній сфері та те, що хоча сфера освіти та професійного навчання є одним із тих напрямів, в яких прийняття рішень здійснюється відповідно до принципу субсидіарності, освітня політика більше перебуває під контролем держав-членів та є предметом їхньої відповідальності. Водночас, незважаючи на обмеженість повноважень у цій сфері, ЄП завжди підтримував та закликав до посиленої кооперації держав-членів у сфері освіти, оскільки інститут вбачає в освіті можливість забезпечення конкурентоспроможності ЄС. Тому він сприяє підвищенню ролі та значення освітньої політики поміж інших спільних політик ЄС. Зокрема, він намагається пропагувати поширення безперервної освіти на теренах ЄС, бере участь у побудові Єдиного простору вищої освіти в Європі (далі – ЄПВО), який зможе конкурувати із найбільш авторитетними системами вищої освіти таких країн, як США, шляхом заохочення співробітництва із третіми країнами та міжнародними організаціями, в тому числі й через освітні програми нового покоління. Беручи до уваги це, ЄП неодноразово ставав ініціатором збільшення фінансування освітніх програм та закликав держави провадити послідовну національну політику у сфері освіти.

Варто наголосити, що, відповідно до положень Лісабонської угоди, для більшості заходів із досягнення цілей освітньої політики ЄП та Рада міністрів діють колективно в рамках «звичайної законодавчої процедури» (ст. 165 ДФЕС)*

---

* Загалом ця процедура зводиться до розробки проекту правового акту ЄК та поданні його на розгляд ЄП та Раді. ЄП ухвалює свою позицію у першому читанні та передає її Раді. Рада, діючи кваліфікованою більшістю (щонайменше 55% членів Ради, включаючи принаймні п'ятнадцять держав-членів, населення яких становить не менше 65% від загальної кількості населення Союзу) може схвалити пропозицію ЄП – пропонуваній акт вважається прийнятим в редакції ЄП або запропонувати власну позицію, яка направляється Парламенту для ознайомлення. У свою чергу, ЄвроПарламент протягом трьох місяців може відхилити позицію Ради – акт вважається не прийнятим; схвалити пропозицію або взагалі не висловитись із даного приводу – акт вважається прийнятим; або запропонувати зміни, про що сповіщаються і Рада і Комісія. В останньому випадку Рада також має три місяці на розгляд пропонуваного ЄП коректив, за результатами якого, може їх прийняти або відхилити. Додатково із метою прийняття консенсусу може скликатись узгоджувальний комітет, що формується як із членів Ради, так і ЄП. Див. докладніше: ст. 16 ДС; ст. 294 ДФЕС.

із обов'язковим консультуванням із *Економічним та соціальним комітетом* та *Комітетом регіонів*, які виступають допоміжними органами ЄС та представляють інтереси на місцях. Для повноти та ефективності підготовленого висновку на законопроект у сфері освіти в рамках Комітету регіонів навіть створено окрему Комісію із соціальної політики, освіти, зайнятості, наукових досліджень та культури (англ. *Commission for Social Policy, Education, Employment, Research and Culture*) [189], яка після широких обговорень готує проект позиції Комітету регіонів із питань освіти, який надалі затверджується. Таким чином, забезпечується винесення на загальні проблеми у сфері освіти місцевого та регіонального рівнів із подальшим їх обговоренням вже в рамках всесоюзного рівня інститутами ЄС. Водночас пріоритетні напрями роботи Комісії із питань освіти тісно переплітаються із пріоритетами визначеними ЄК, Радою та ЄП, що сприяє єдиній узгодженій політиці у сфері освіти.

Втілювати таку політику в життя буде *Європейська Комісія*, яка є політично незалежною інституцією ЄС, створеною із метою представлення та відстоювання інтересів ЄС в цілому. Роль ЄК відображає її неформальна назва – «двигун європейської інтеграції». Інституція, яка не має аналогів у світі серед національних систем урядування, виконує роль охоронця положень договорів та правового надбання Союзу (англ. *EU's acquis*) й забезпечує належне застосування державами-членами права ЄС [108, с. 44].

Основне призначення ЄК полягає у здійсненні функції координації, виконання та управління в рамках ЄС (ст. 17 ДЕС), тобто ведення його поточної політики. Однак суто виконавчими повноваженнями ЄК не обмежується, адже вона забезпечує просування загальних інтересів Союзу через відповідні ініціативи. Не є винятком і сфера освіти, де ЄК має безпосередній вплив на прийняття правових та політичних рішень у цій сфері.

Освіту та Комісію пов'язує тривала історія, яка розпочалася задовго до появи відповідної правової норми про сферу освіти як напрям спільної політики ЄС. Ще на початку 1960-х рр. ЄК обстоювала створення європейських університетів та європейських шкіл. Водночас вона налагоджувала зв'язки із

міжнародними організаціями, компетентними у сфері освіти, зокрема ЮНЕСКО та Радою Європи, так само, як із відповідними національними освітніми організаціями. Поряд із цим Комісія пропагувала необхідність поширення знань про європейські інституції та Європейське Співтовариство через ЗВО, зокрема і за допомогою освітніх програм обміну для студентів [415, р. 1]. Із метою втілення їх в життя, інституція також закликала держави створювати сприятливі умови для підготовки студентів до обмінів, до прикладу, наполягала на організації підготовчих курсів із вивчення іноземної мови країни-призначення. Для подолання соціальних бар'єрів Комісія з 1960 року розпочала надавати гранти для студентів із метою навчання у іншій державі-члені ЄС, що згодом було передбачено і у перших освітніх програмах обміну.

У зв'язку із поширенням мобільності виникала проблема визнання ступенів та періодів навчання в інших державах-членах. Про це також попіклувалась ЄК, яка здійснила відповідний заклик держав до запровадження системи ECTS. Паралельно Комісія не забувала здійснювати постійний нагляд за ставленням до іноземних студентів (громадян Союзу) в країнах ЄС, тим самим засуджуючи будь-яку дискримінацію за ознакою національності особи [415, р. 9-10].

Існують також інші приклади, що свідчать про беззаперечну роль ЄК у становленні освітньої політики ЄС. Однак на цьому її діяльність не припинилась, Комісія є активним актором у формуванні концептуальних та правових основ цієї політики і сьогодні з єдиною різницею: виклики, що стоять перед Співтовариством, вже інші.

Із урахуванням повноважень, якими наділена ЄК, її присутність в освітній політиці ЄС реалізується через: розробку та висування відповідних ініціатив у сфері освіти як політичного, так і правового характерів; нагляд за успішністю впровадження та виконання цих ініціатив державами-членами; координацію та керівництво ініціативами у сфері освіти, до прикладу, освітніми програмами, в тому числі виконання їх фінансування відповідно до бюджету ЄС; представництво ЄС у відносинах із іншими суб'єктами міжнародного права із питань співробітництва у сфері освіти.

Так, ЄК бере участь у прийнятті політичних рішень щодо освіти шляхом ініціації обговорення на європейському рівні проблем цієї сфери, із прийняттям відповідних висновків та рекомендацій. Як правило, такі ініціативи втілюються у Зелених та Білих книгах, підготовлених ЄК із питань освіти. Поряд із цим, у своїх доповідях та повідомленнях Комісія також може виносити на загальний рівень конкретні проблеми освітньої галузі та визначати для держав завдання щодо їх вирішення із постановкою відповідних індикаторів. Впровадження ВМК значно сприяє ЄК налагоджувати контакти між державами, стимулювати проведення широких дискусій із питань освіти, встановлювати цільові показники та здійснювати процес моніторингу за їх досягненням. ЄК наголошує на необхідності систематичного звітування державами щодо виконання завдань у сфері освіти та обміну досвідом, що надає можливість застосовувати найкращі практики. Система звітування дозволяє знаходити «слабкі» місця у освітніх системах держав-членів та спонукати їх заповнювати, в тому числі змінюючи законодавство. Також Комісія займається публікацією програмних документів, спрямованих на заохочення держав-членів ЄС краще вивчати конкретні напрями освіти і професійного навчання [38, с. 195].

Одночасно ЄК виступає ініціатором прийняття правових та законодавчих актів у сфері освіти, якщо це можливо відповідно до положень Лісабонської угоди. За загальним правилом, ЄК належить виключне право на представлення проекту акту, який далі будуть приймати інститути ЄС із законодавчими функціями. Однак, як слушно зазначають Найл Наджент (*Neill Nugent*) та Марк Рхінард (*Mark Rhinard*), необхідно зауважити, що в інститутах ЄС існує своєрідне «право на прохання», що передбачає можливість звернення до Комісії із проханням підготувати відповідний законопроект, при цьому на позитивній відповіді вони наполягати не можуть [404, р. 285]. Із прийняттям Лісабонського договору аналогічне право отримали і громадяни ЄС, яким необхідно назбирати один мільйон підписів для звернення із клопотанням до ЄК.

Таким чином, фактично єдиним органом ЄС, який може виступити із законодавчою ініціативою, є ЄК. Однак потрібно наголосити, що під час підготовки відповідних проєктів ЄК оперує не лише власними ідеями та пропозиціями, вона враховує інтереси Союзу, його громадян та інститутів. Для цього задіюються процеси консультування, які можуть проводитись із національними та міжнародними експертами, міжурядовими та неурядовими організаціями тощо. Окрему групу консультування становлять обов'язкові консультації (у визначених засновницькими договорами випадках) із допоміжними органами ЄС – Комітетом регіонів та Економічним і соціальним комітетом. Найчастіше законодавчі пропозиції з боку Комісії висуваються не тому, що вона сама визначила проблеми та потреби, які вимагають вирішення, а тому, що вона шанує установчі договори ЄС, міжнародні зобов'язання Союзу, або, вже існуючі політичні зобов'язання потребують коригування або розвитку.

Ще однією важливою функцією Комісії є здійснення поточної освітньої політики ЄС, тобто забезпечення її координації, виконання та управління, як це передбачено засновницькими договорами. Після прийняття відповідних актів ЄС у сфері освіти саме ЄК буде слідкувати за їх втіленням в життя, виконуватиме бюджет ЄС, здійснюватиме безпосереднє керівництво програмами у сфері освіти та щорічно звітуватиме про це до ЄП. Поряд із цим Комісія стає своєрідним наглядачем за застосуванням права ЄС, в тому числі й у сфері освіти, що здійснюється під безпосереднім контролем Суду ЄС.

Також саме ЄК забезпечує представництво Союзу на міжнародній арені. Володіючи такою важливою прерогативою в управлінській діяльності, як представництво у зовнішніх зносинах, ЄК від імені ЄС підтримує дипломатичні відносини із іншими міжнародними організаціями та державами у питаннях освіти. Особливо відчутна участь ЄК у побудові ЄПВО. Так, хоча і передбачено повну відповідальність держав за їх освітні процеси, включаючи вищу освіту, усі прекрасно усвідомлюють, що без згуртування не можливо вирішити ті проблеми, що виникають у сфері освіти і тим самим вивести її на передові позиції [38, с. 195].

Тим не менше, правові та політичні перепони заважають Комісії впритул приблизитися до вищої освіти. Утім, вона все-таки продовжує розширювати свою присутність в освітній політиці, поетапно вводячи додаткові цілі розвитку, необхідні для кожної держави-члена ЄС. Їй цьому значно посприяли та продовжують сприяти два процеси, що сильно вплинули на вищу освіту в Європі – Болонський та Лісабонський [377, р. 203]. Безпосереднім учасником обидвох виступала та продовжує виступати ЄК, покликана визначати загальний дискурс у сфері вищої освіти в Європі. Об'єднуючи цілі БП та стратегії ЄС «Європа-2020», що прийшла на зміну Лісабонській, ЄК визначає перспективи розвитку ЄПВО та організовує обговорення щодо цих питань.

Як і будь-який інший інститут ЄС, ЄК має власну внутрішню будову, яка доволі подібна до структур національних урядів, однак водночас характеризується унікальністю, що спричинено особливою правовою природою ЄС. Так, політичне керівництво Комісією здійснюється 28 членами – комісарами (по одному від кожної держави-учасниці) на чолі із Головою. Кожен її член має сферу своєї відповідальності (один або більше секторів) і, залежно від цього, здійснює нагляд за діяльністю генеральних дирекцій (англ. *Directorates General*). Генеральні дирекції або директорати (наразі їх нараховують 31) [267] відповідають за розробку, впровадження та управління окремими секторами політик ЄС, правом та програмами Союзу, розробляють проекти законодавчих актів, які стають офіційними пропозиціями після прийняття їх на щотижневому засіданні ЄК [108, с. 48].

З-поміж них питаннями освіти опікується Генеральна дирекція з питань освіти та культури (англ. *Directorate General for Education and Culture – DG EAC*), яка також є відповідальною за культуру, молодіжну політику, спорт та мови. Політичне керівництво цим Директоратом здійснює Комісар із питань освіти, культури, молоді та спорту, який репрезентує його на колегії комісарів. Щоденну діяльність у рамках Дирекції забезпечує Генеральний директор, який підзвітний Комісару та займається наданням відповідних рекомендацій щодо освітньої політики ЄС та розробкою актів цього сектору.

Загалом діяльність DG EAC щодо освітньої політики спрямована на просування та поглиблення співпраці у визнаєному секторі, налагодження комунікації поміж держав-членів, що сприятиме обміну досвідом та найкращими практиками, заохочення до спільних дій, спрямованих на поліпшення освіти у Європі. Генеральний директорат здійснює безпосереднє управління програмою *Erasmus+*, яка спрямована на підвищення рівня освіти та професійної підготовки в Європі, забезпечуючи при цьому доступ та можливості для навчання усім людям, незалежно від їхнього віку.

Також DG EAC розробляє стратегії, які сприяють вивченню мови та мовній різноманітності, наголошуючи, що сьогодні є 24 офіційні мови ЄС, понад 60 регіональних та мов меншин. Знання мов надасть громадянам більше можливостей і сприятиме зміцненню культурної самобутності. Він підтримує актуалізацію багатомовності в рамках різних стратегій і програм ЄС.

Окремим сектором діяльності є підтримка дій Марі Склодовської-Кюрі – ініціативи ЄС, спрямованої на забезпечення розвитку кар'єри та підготовки дослідників у всьому світі. DG EAC сприяє цьому здебільшого за рахунок грантів на дослідження і можливості мобільності дослідників [276].

Цікавим є факт, що із призначенням Жан-Клода Юнкера (*Jean-Claude Juncker*) головою ЄК у 2014 році, деякі зміни відбулися і у системі директоратів та підзвітним їм сферам. Одна із таких змін стосувалась освіти дорослих та професійного навчання. Ці два напрями перейшли від DG EAC у відання Генерального директорату із питань зайнятості, соціальних справ та інтеграції (англ. *Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion – DG EMPL*) [349, р. 13] як ключових факторів забезпечення зайнятості в рамках ЄС та боротьби із безробітництвом. У зв'язку із цим проекти актів щодо професійної освіти та освіти дорослих проходять складнішу процедуру підготовки та погодження в рамках двох директоратів ЄС.

Поряд із вказаними директоратами зовнішнім виміром освітньої політики ЄС опікується ще один Генеральний директорат із питань міжнародної кооперації та розвитку (англ. *Directorate-General for International Cooperation and*

Development – DG DEVCO), який забезпечує налагодження контактів та міжнародно-правове співробітництво щодо освіти із іншими суб'єктами міжнародного права. Оскільки місія DG DEVCO не обмежується лише питаннями освіти, а включає питання скорочення масштабів бідності у світі, забезпечення сталого економічного, соціального та екологічного розвитку, заохочення демократії, верховенства права, належного врядування та поваги до прав людини, особливо через зовнішню допомогу [277], він активно співпрацює із DG EAC для забезпечення послідовної освітньої політики.

Зрозумілим є те, що ЄК самотужки ефективно впоратись із впровадженням освітньої політики в рамках ЄС не в силі, тому для досягнення усіх цілей і завдань цього сектору функціонує ще чимало інших органів та установ. Як зауважувалося вище, інституційне забезпечення освіти також здійснюють такі установи ЄС, як агенції, що створюються відповідно до актів вторинного законодавства для виконання специфічних технічних, наукових або адміністративних завдань. Іменуватися агенції можуть по-різному: центр, бюро, фундація тощо. Загалом виділяють чотири групи агенцій ЄС: децентралізовані агенції здійснюють технічні, наукові або управлінські функції, які допомагають інститутам ЄС у веденні спільних політик та створюються на невизначений термін; виконавчі агенції засновуються ЄК на певний проміжок часу із метою впровадження програм ЄС; агенції Європейського співтовариства з атомної енергії створені для координації національних дослідницьких програм із використання атомної енергії у мирних цілях [342, р. 117-118] та агентства, що опікуються спільною оборонною та безпековою політикою ЄС. Також додатково розрізняють інші органи, засновані в рамках програм ЄС та державно-приватного партнерства між ЄК та промисловістю [160].

Освітньою політикою займається ціла низка як децентралізованих, так і виконавчих агенцій ЄС. Однією із найпотужніших є *Виконавча агенція ЄК з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури* (англ. *Education, Audiovisual and Culture Executive Agency – EACEA* [188]) – публічна установа ЄС, що розпочала свою діяльність із 2006 року та здійснює безпосереднє управління

європейськими програмами фінансування таких секторів, як освіта, професійна підготовка, молодь та спорт, аудіовізуальні засоби, культура, громадянство й гуманітарна допомога. Основна мета діяльності цього агентства зводиться до постійної підтримки політики ЄК щодо реалізації програм фінансування різноманітних проєктів ЄС, в тому числі й у сфері освіти, та ефективного і прозоре управління повним життєвим циклом цих проєктів.

Водночас необхідно наголосити, що більшість програм, якими опікується ця агенція, мають міжнародний вимір і спрямовуються на Європу та інші країни світу. Програми дають учасникам можливість працювати над спільними проєктами, розширювати їх професійні і персональні мережі за кордоном, отримати уявлення про системи освіти, культуру і практику інших країн і розвивати навички та досвід. Крім того, агенція також підтримує діяльність платформ із обміну досвідом для педагогів та із питань освіти дорослих, що дозволяє учасникам надалі розвивати свої навички і знання. До прикладу, ЕАСЕА спільно із DG ЕАС надає підтримку та слідкує за процесом імплементації і управлінням під час реалізації освітньої програми обміну *Erasmus+*.

Структурно ЕАСЕА складається із декількох координаційних відділень, кожне із яких відповідає за конкретний напрям роботи. Так, питаннями освіти опікуються відділення А1-А7, які об'єднуються у відділ *Erasmus+*, волонтерська допомога ЄС, що спрямований на: підтримку реформ у освітній політиці та лінгвістичну підтримку онлайн (А1); вищу освіту – альянси знань, підтримку БП, Жан Моне (А2); вищу освіту – Еразмус Мундус, спільні магістерські ступені (А3); вищу освіту – нарощування міжнародного потенціалу (А4); школи, професійне навчання, освіта для дорослих, спільні платформи (А5); спорт, молодь та волонтерство (А6); аналіз освітньої та молодіжної політики (А7) [285].

Успішна реалізація *Erasmus+* забезпечується шляхом активного використання *Європейської освітньої інформаційної мережі* (англ. *Eurydice*), яка функціонує на теренах Європи вже понад 36 років із метою поширення інформації про освітні системи країн-членів та партнерів ЄС для їх порівняння та виявлення спільних проблем, що допоможе національним та європейським структурам

відповідальним за сферу освіти коригувати освітню політику залежно до потреб та приймати відповідну правову основу.

Загалом Eurydice є інформаційною освітньою мережею, що складається із національних підрозділів (наразі 42), створених міністерствами освіти у 38 країнах Європи, що беруть участь у програмі *Erasmus+*, яка забезпечує країни інформацією про структурування та організацію освіти у Європі на всіх її рівнях із детальним описом та аналізом національних систем освіти; готує тематичні доповіді порівняльного характеру із питань, що становлять інтерес для Союзу; презентує звіти щодо змін в освіті, зокрема шкільних календарів, розміру заробітніх плат для вчителів та викладачів, рівнів освіти та часу для їх здобуття тощо.

Для об'єктивності та повноти інформації Eurydice тісно співпрацює з кількома європейськими та міжнародними організаціями та агенціями. Так, спільні звіти із питань освіти Eurydice готує із іншими установами ЄС, зокрема *Статистичним бюро Європейських співтовариств* (англ. *Statistical Office of the European Communities – Eurostat*) і *Європейським центром розвитку професійної освіти* (англ. *Cedefop*). Cedefop є одним з децентралізованих агентств ЄС, заснованих в 1975 році [439], що підтримує розвиток європейської політики професійної освіти й підготовки і сприяє їх реалізації. Агентство допомагає ЄК, державам-членам ЄС і соціальним партнерам розробити правильну політику у визначеному секторі та є відомим високоякісно проведеними порівняльними дослідженнями, які використовуються у наданні технічних консультацій та рекомендації із питань професійної освіти; заповнюють прогалини в знаннях та генерують нові ідеї, що визначають нові тенденції та проблеми у питаннях професійної освіти і навчання; підвищують обізнаність щодо цього напряму освітньої політики та його принципового значення у перетворенні ЄС на найбільш конкурентоздатну засновану на знаннях економіку світу; пропагують підтримку і заохочення спільних європейських підходів, принципів та інструментів поліпшення політики освіти із питань професійної освіти та навчання [321].

Також партнером щодо показників є *Центр досліджень з питань освіти та безперервного навчання* (англ. *Centre for Research on Education and Lifelong Learning – CRELL*), який був створений в 2005 році для того, щоб забезпечити експертну оцінку на основі показників і моніторингу систем освіти і професійної підготовки та їх внеску в досягнення цілей Спільноти, спочатку проголошених у Лісабонській програмі і згодом – стратегією Європа-2020. CRELL об'єднує досвід в області економіки, економетрики, освіти, соціальних наук і статистики в міждисциплінарному підході до дослідження [187].

Підготовкою звітів із відповідними показниками, досягнутими державами у сфері освіти, займаються також експертні мережі. Їх формування стало особливо важливим після поширення на сферу освіти ВМК. Так, DG EAC у 2007 році було започатковано *Мережу фахівців із соціальних наук освіти та навчання* (англ. *Network of experts in social sciences of education and training – NESSE*) [398], яка у 2011 році була замінена *Мережею експертів, що досліджують соціальний вимір освіти та підготовки* (англ. *Network of Experts working on the Social Dimension of Education and Training – NESET II*). Соціальний аспект освіти надзвичайно важливий, адже в ньому вбачається потенціал для зменшення бідності та підвищення рівня справедливості і соціальної інтеграції, закладаються основи розвитку більш процвітаючих та згуртованих європейських суспільств. NESET II була створена для сприяння вдосконаленню політики європейського рівня та співпраці у галузі освіти та професійної підготовки з метою підтримувати та доповнювати зусилля держав-членів щодо реформування та модернізації їхніх систем освіти, включаючи і відповідну правову базу. Реалізує вона це за допомогою постійного консультування ЄК, що надалі впливає на коригування освітньої стратегії ЄС та її правових основ [397]. Також у 2008 році було започатковано ще одну експертну мережу, що опікується економічними аспектами освіти та навчання і надає постійні консультації ЄК з цього питання – *Європейська експертна мережа з економічних питань в освіті* (англ. *European Expert Network on Economics of Education – EENEE*) [290].

Окрім того, Eurydice співпрацює з *Європейським агентством спеціальних потреб та інклюзивної освіти* (англ. *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*), що було засноване за підтримки ЄК із метою забезпечення співробітництва держав у формуванні сприятливих умов для здобуття інклюзивної освіти без ізоляції від соціуму. Ця агенція закликає держави до прийняття відповідної нормативно-правової бази із закріпленням права кожного на інклюзивні та справедливі можливості у сфері освіти, відповідно до стратегії Європа-2020, а також Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права інвалідів 2006 року [320].

Eurydice також тісно кооперує із Організацією економічного співробітництва і розвитку (англ. *Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD*), наприклад, щодо даних часу навчання. Врешті, координаційне відділення в ЕАСЕСА (А7 – аналіз освітньої та молодіжної політики) підтримує Комісію в роботі з такими міжнародними організаціями, як Рада Європи та ЮНЕСКО.

Наступною агенцією, що опікується питаннями освіти, є *Європейський фонд освіти* (англ. *European Training Foundation – ETF*), заснований Радою ЄС у 1990 році [256] із метою надання підтримки країнам-партнерам ЄС, насамперед країнам Європи, що розвиваються у питаннях використання потенціалу людського капіталу через реформи в системі освіти, навчання, ринку праці в контексті зовнішньої політики ЄС. На глибоке переконання ETF, розвиток людського капіталу за допомогою концепції «навчання протягом життя» може здійснити фундаментальний внесок у підвищення добробуту, забезпечення сталого розвитку та заохочення соціальної інтеграції в країнах із перехідною економікою та країнах, що розвиваються. Завдяки проведеному ETF аналізу освітньої політики держав-членів, наданих ним консультацій та рекомендацій поширюються знання, досвід щодо управління освітньою політикою, визначаються реалістичні пріоритети та постановляються відповідні завдання, за якими ведеться постійний моніторинг. Фонд активно підтримує ЄК у питаннях

налагодження взаємовідносин ЄС із країнами партнерами у освітніх питаннях, враховуючи диференціацію пріоритетів для кожної окремо та її можливостей [326].

Наступною агенцією ЄС, яка, на перший погляд, ніби не торкається питань освіти чи освітньої політики ЄС, однак точно не залишає їх осторонь, адже опікується питаннями покращення умов життя і праці, є *Європейський фонд покращення умов життя та праці* (англ. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions – Eurofound*). Ця установа є однією із перших спеціалізованих агенцій ЄС, заснована у 1975 році відповідним регламентом Ради [440]. Роль агенції полягає в поширенні інформації, проведенні експертизи та підготовці порад щодо умов праці, виробничих відносин, змін на ринку праці та якості життя і громадських послуг для ключових акторів у сфері соціальної політики ЄС на основі компаративістських досліджень та аналізу інформації. Єврофонд також здійснює нагляд за досягненням показників стратегії «Європа 2020», фіксує ті позитивні та негативні зміни, що відбуваються, та визначає чинники, які цьому сприяють [322]. Свою діяльність агенція здійснює на підставі програмних документів. Актуальною сьогодні є Програма дій на 2017-2020 рр., де встановлено десять ключових сфер. З-поміж них виділено громадські послуги, до яких віднесено і освіту. Зважаючи на це, Єврофонд звертає увагу насамперед на якість освітніх послуг, про що поширює відповідну інформацію [419].

Суттєву роль в інституційному забезпеченні освітньої політики ЄС відіграє і *Європейський інститут інновацій та технологій* (англ. *European Institute of Innovation and Technology – EIT*), який є унікальною європейською інноваційною ініціативою, освітня місія якого полягає в тому, щоб виростити нове покоління підприємців та новаторів в Європі, які стануть зразком для наслідування для європейської вищої освіти. EIT забезпечує унікальний бренд прекрасних і відповідних освітніх програм, які відповідають потребам бізнесу і суспільства. Вони орієнтовані на інновації, підприємництво, творчість та керівництво і засновані на парадигмі трикутника знань – інтеграції бізнесу, освіти і наукових досліджень. Програми базуються на партнерських відносинах між різними ЗВО,

компаніями, державними органами, неурядовими організаціями та науково-дослідними центрами у питаннях обміну позитивним досвідом. Основна ідея програм полягає у максимальному залученні студентів до навчання через практику, за результатами якого вони отримують відповідні сертифікати [324].

Своєю чергою, *Європейський інвестиційний банк* (англ. *European Investment Bank – EIB*) займається наданням спонсорської допомоги та фінансуванням грантів у сфері вищої освіти та наукових досліджень в Європі, зокрема у галузі економіки. Банк поширює співробітництво на основі відповідних угод про кооперацію із ЗВО та дослідними центрами у всій Європі. Також ЕІВ надає консультації студентам під час підготовки ними проєктів, відомих, як *Capstone projects**, із тих тем, що стосуються діяльності ЕІВ та навіть організовує навчальні курси щодо ролі, місії та організації діяльності ЕІВ. Із метою поширення знань та інноваційного мислення щодо особливостей функціонування ЕІВ проводить семінари та конференції із залученням видатних ораторів [466].

Асоціація європейських університетів (англ. *European University Association – EUA*) є представницькою організацією університетів і конференцій ректорів в 47 європейських країнах. EUA відіграє вирішальну роль у Болонському процесі та в здійсненні впливу на політику ЄС в галузі вищої освіти, наукових досліджень і інновацій. Завдяки взаємодії із низкою інших європейських і міжнародних організацій EUA гарантує, що незалежний голос європейських університетів чується всюди, де приймають рішення, які будуть впливати на їх діяльність.

Асоціація спрямовує свою діяльність на підтримку та подальший розвиток культури, суспільства, технологій та економіки Європи, осередком якого будуть європейські університети майбутнього із високодиверсифікованими профілями та широким спектром кваліфікацій, які на основі партнерства поширюють мобільність науково-педагогічного персоналу та студентів.

---

* Capstone project іменується дипломний (кульмінаційний) проєкт, що являє собою багатогранне завдання, що ставиться перед студентами для закріплення їх академічного та інтелектуального досвіду, як правило, під час їх останнього року навчання або після завершення відповідної навчальної програми. Докладніше див.: Capstone Project // The Glossary of Education reform. URL: <http://edglossary.org/capstone-project/> (дата звернення: 05.09.2017).

EUA надає експертну оцінку галузі вищої освіти та наукових досліджень та підтримує університети у: поширенні європейської політики, яка сприятиме зміцненню ролі університетів у розвитку знань суспільства в Європі; виробленні шляхів підвищення видимості європейських університетів у всьому світі; впливу на ключових акторів, що приймають рішення у сфері вищої освіти на європейському, національному та регіональному рівнях; зміцненні управління та керівництва установами за допомогою взаємного навчання, обміну досвідом і передачі передового досвіду; зміцнення міжнародного аспекту співробітництва університетів шляхом поліпшення співпраці між його членами і, зокрема шляхом налагодження діалогу з організаціями-партнерами в інших регіонах світу [327].

EUA також тісно співпрацює із *Європейською асоціацією установ вищої освіти* (англ. *European Association of Institutions in Higher Education – EURASHE*). Обидві організації працюють над проектом формування ЄПВО у Європі та європейського дослідницького простору. Місія EURASHE полягає у відстоюванні інтересів професійної вищої освіти та тих навчальних закладів, які надають такі послуги. EURASHE є платформою для обговорень, обміну інформацією та думками щодо майбутнього розвитку вищої освіти, зокрема професійної, відповідно до яких формуються конкретні ініціативи. Так, EURASHE вбачає у професійній вищій освіті здатність налагодити діалог між вищою освітою та ринком праці із урахуванням потреб останнього. Професійна вища освіта виконуватиме роль посередника між вищою освітою та професійною підготовкою і ринком праці [309].

Таким чином, із наведених положень можна зробити висновок, що інституційне забезпечення освітньої політики ЄС, репрезентоване органами найвищого керівництва ЄС, – інститутами, які формують загальний вектор освітньої політики Спільноти та створюють відповідну нормативну основу її правового забезпечення. Сприяти впровадженню в життя цієї політики будуть інші органи та установи ЄС, які доповнюють діяльність інститутів ЄС, консультують їх та здійснюють статистичний аналіз досягнень держав-членів

щодо реалізації спільної освітньої політики, тим самим мотивуючи їх коригувати власні системи освіти із внесенням змін у освітнє законодавство.

2.3. Джерела правового регулювання освітньої політики ЄС

Відносини, що складаються у сфері освіти в рамках ЄС, підпадають під дію його норм права та є одним із предметів його правового регулювання. Наголосимо, що на сьогодні ще не вироблено усталеної позиції щодо трактування поняття «правове регулювання». У вузькому значенні під ним розуміють форму впливу на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою правових засобів [132, с. 72]. Більш широко інтерпретує це поняття правова доктрина.

Так, на думку О. Ф. Скакун, правове регулювання – це «здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою усієї сукупності юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорона, захист і розвиток» [131, с. 248]. Акцент у цьому випадку припадає саме на наявності певної системи засобів юридичного характеру (правові норми, правовідносини, акти реалізації та застосування права), використання яких забезпечує упорядкування суспільних відносин.

Науковець П. М. Рабінович під правовим регулюванням розуміє «здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владно-регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку» [123, с. 165]. Він визначає це поняття як одну із форм впливу права на суспільні відносин. Цю позицію поділяють і О. В. Малько [86, с. 26] та Р. К. Русінов [142, с. 264-265].

Більш ґрунтовно до розуміння категорії «правове регулювання» підходить Т. І. Тарахонич, підкреслюючи, що це комплексна наукова категорія, яка розглядається як правовий вплив на суспільні відносини, який здійснюється через систему юридичних засобів, способів, форм і методів з метою приведення їх у відповідність до потреб суспільства, забезпечення у ньому порядку та стабільності [141, с. 12-13].

Отож із вищевикладеного випливає, що на сьогодні у науковій спільноті превалює позиція, відповідно до якої під правовим регулюванням необхідно розуміти один із засобів державного впливу на суспільні відносини із метою їх упорядкування, що передбачає використання широкого кола правових інструментів.

Одним із різновидів правового регулювання є нормативне регулювання, що, на думку вітчизняних науковців, становить собою регламентацію суспільних відносин правовими нормами, що містяться у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та інших джерелах права із можливістю їх багаторазового застосування та забезпеченням єдиного порядку та стабільності [140, с. 29]. У цьому контексті необхідно розглядати і правове регулювання освітньої політики в рамках ЄС.

Ми цілком розділяємо думку В. В. Форманюк, що в ЄС створена унікальна система регулювання суспільних відносин, відмінна від класичних систем внутрішньодержавного та міжнародного права, що пов'язано із гетерогенністю та багаторівневістю структури інтеграційного об'єднання, яка обумовила гнучкість та різноманітність способів формування норм права, а також засобів їх вираження та фіксації – джерел права [150, с. 84].

Під поняттям «джерела права» (у формально-юридичному значенні) традиційно розуміють зовнішню форму вираження і закріплення правових норм [101, с. 46]. Зважаючи на правову природу та особливості функціонування Європейського Союзу, під «джерелами права ЄС» необхідно розуміти зовнішню форму вираження та закріплення юридичних норм, прийнятих інституційним механізмом ЄС та його країнами-учасницями, із метою регулювання відносин інтеграції в рамках цього Об'єднання, відповідно до яких суб'єкти права ЄС прямо чи опосередковано наділяються правами та виконують зобов'язання.

Складна правова природа Євросоюзу обумовлює гнучкість і різноманітність способів формування правових норм, а також засобів їх вираження та фіксації у формі джерел права [157, с. 212], що породжує існування різноманітних їх класифікацій. Найбільш поширеним, однак чи не найвужчим є поділ джерел на

«первинні» (установчі договори) та «вторинні» (акти інститутів ЄС), що, на думку, О. М. Москаленко, яку ми, до слова, підтримуємо, є неефективним, оскільки такий поділ не відображає всієї різноманітності та особливості джерел права ЄС. Це стосується передусім рішень Суду ЄС, міжнародних договорів Союзу, які не можуть бути повністю віднесені до однієї із вказаних класифікаційних груп [96, с. 7-8]. У зв'язку із цим деякі науковці використовують більш широкий підхід до поділу джерел права ЄС.

Так, Р. А. Петров поділяє джерела права ЄС на чотири групи: «первинне законодавство», тобто установчі договори Союзу; міжнародні угоди, укладені із міжнародними організаціями та третіми країнами; «вторинне законодавство» – нормативно-правові акти, що видаються інститутами Союзу, при цьому виділяючи власне «законодавчі акти», «незаконодавчі акти» та «акти імплементації»; рішення, висновки Суду ЄС та загальні принципи права, вироблені завдяки діяльності Суду, тоді як рекомендаційні та інші акти «м'якого права» ЄС не розглядаються автором як його джерела [112, с. 37-44]. Майже аналогічно класифікує джерела і О. В. Стрельцова, за винятком ширшого тлумачення договірного права ЄС [139, с. 13].

Ідею не внесення до переліку джерел права Союзу актів «м'якого» права поділяє ще один правник О. М. Москаленко, виділяючи при цьому із урахуванням місця джерела у ієрархії чотири рівні. Джерелами першого рівня є установчі договори та загальні принципи права ЄС. До другого рівня належать міжнародно-правові зобов'язання Союзу, відповідно до джерел міжнародного права. Третій рівень представлений рішеннями Суду ЄС. Та четвертий рівень наповнюють акти інститутів Союзу, закриті міжнародні договори держав-членів, укладені для реалізації положень установчих договорів, а також звичаї, сформовані в процесі європейської інтеграції [96, с. 7-8].

На базі принципів ієрархії поділ джерел права ЄС здійснює і С. Ю. Кашкін, виділяючи: «первинне право» ЄС – документи основоположного характеру найвищої юридичної сили, що формують ядро правової системи ЄС; «вторинне право» ЄС – інші правові акти та документи Союзу та рішення Суду ЄС. При

цьому автор первинні джерела поділяє на дві групи: 1) установчі договори із протоколами та додатками до них і Хартією ЄС про основні права; 2) інші документи допоміжного характеру, що, як правило, не передбачені для самостійного застосування – ревізійні договори (угоди, якими вносяться зміни до установчих) та договори-приєднання (про вступ нових членів) і Договір про створення Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 р. Натомість вторинне право за позицією науковця формують: правові акти керівних органів Союзу, які бувають «законодавчими», «виконавчими», «делегованими» та «незаконодавчими» актами; та інші документи обов'язкової чи рекомендаційної сили, як-от: внутрішні регламенти (правила процедури), орієнтири та інструкції Європейського центрального банку, акти допоміжних органів та установ ЄС, міжнародні договори Союзу, міжінституційні угоди, спільні акти держав-членів та акти інститутів «*sui generis*» (особливого виду). Варто зазначити, що, на відміну від попередників, С. Ю. Кашкін до переліку джерел права ЄС відносить акти «м'якого права», тобто рекомендаційні норми добровільного виконання та вказує, що акти «*sui generis*» (акти, що приймаються інститутами ЄС у формах, відмінних від передбачених установчими договорами) також можуть бути «м'яким» джерелом права [110, с. 134-185].

Такої ж позиції дотримуються О. В. Дерябіна [24] та К. В. Смирнова. Остання, наприклад, акти «*sui generis*» іменує «нетиповими» джерелами, адже вони не вписуються у запропоновані варіанти класифікації, та розуміє під ними: 1) акти не керівних органів ЄС, що приймаються у формі висновків, резолюцій тощо, та 2) акти інститутів, що видаються в непередбаченій в установчому договорі формі, наприклад, повідомлення, білі та зелені книги, кодекси поведінки, резолюції та ін [133, с. 7-14].

Відходить від традиційного поділу джерел права ЄС на первинні та вторинні і інший вітчизняний науковець В. І. Муравйов, який пропонує залежно від юридичної сили розглядати основні та допоміжні джерела права ЄС. При цьому до основних джерел автор відносить: ДЄС та ДФЄС; Хартію ЄС про основні права; міжнародні угоди, укладені під час імплементації положень

установчих договорів у рамках ст. 295 ДФЄС; цінності Союзу (передбачені ст. 2 ДЄС), зокрема свобода, демократія, рівність та ін.; міжнародні звичаї, що склалися в процесі діяльності Євросоюзу (водночас уточнюється, що роль звичаїв є вкрай обмеженою, і та невелика кількість, що існує, переважно врегульовує відносини між інститутами Союзу); міжнародні угоди ЄС із іншими суб'єктами міжнародного права; акти інститутів ЄС зобов'язального характеру; принципи права, як загальні, так і спеціальні; та рішення органів співробітництва зобов'язального характеру, створених на основі угод Спільноти. Водночас допоміжними джерелами стають: акти інститутів ЄС рекомендаційного характеру (висновки, рекомендації, повідомлення, позиції, зелені книги та ін.); рекомендаційні акти органів співпраці; рішення суду ЄС та доктрина (примату та прямої дії норм права ЄС) [28, с. 73-79]. Таким чином, науковець досить широко розглядає джерела права ЄС, виділяючи серед них як обов'язкові, так і ні.

Що ж до західних вчених, серед них також не спостерігається однотайності у визначенні видів джерел права ЄС. Так, Карен Дейвіс (*Karen Davies*) виділяє первинні та вторинні джерела права ЄС, при цьому до первинних авторка відносить установчі договори ЄС. Вторинні ж, на її думку, включають акти інститутів як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру; загальні принципи права ЄС; рішення суду ЄС та міжнародні угоди [259, р. 55-68]. Ширшу класифікацію пропонує Рита Шудочки (*Rita Szudoczky*), яка поділяє джерела на первинні (установчі договори), вторинні (акти інститутів ЄС, міжнародні угоди, міжінституційні угоди ЄС, рішення «*sui generis*»), м'яке право та прецедентне право [460, р. 15-26].

Отже, як бачимо, існують різні підходи до класифікації джерел права ЄС. На наше переконання, після прийняття Лісабонського договору 2007 року, визначення категорій компетенції ЄС та розмежування повноважень між ним і державами-членами, під час класифікування джерел права ЄС необхідно використовувати широкий підхід із внесенням до переліку як актів обов'язкового характеру, так і ні. Адже необов'язкові акти ЄС (так зване «м'яке право») стали основним правовим інструментом регулювання та впливу ЄС на ті сфери, які

стали предметом його «обмеженої» (доповнюючої) компетенції, в рамках якої він позбавлений права приймати акти, що здійснюватимуть уніфікацію чи гармонізацію норм права. Однією із таких «чутливих» сфер для держав є і сфера освіти [42, р. 134].

Основним джерелом правового регулювання освіти в ЄС є його установчі договори, що за своїм статусом є міжнародними угодами, адже, як і будь-які інші норми міжнародного права, вони формуються шляхом узгодження воель держав, у випадку ЄС – держав Європи. Відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, міжнародний договір становить собою письму угоду, укладену між державами та регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься вона в одному, двох чи кількох, пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [9].

Беззаперечним є факт, що установчі договори ЄС суттєво відрізняються від класичних міжнародних угод, в тому числ тих, якими засновано міжнародні організації (наприклад, ООН, Рада Європи та ін.), адже засновницькі договори ЄС не просто встановлюють взаємні права та зобов'язання держав, а й створюють новий правопорядок міжнародного права, яким передбачаються права та зобов'язання і для громадян ЄС [376, р. 115]. Зокрема, це положення було відображено і у рішенні Суду ЄС у справі Ван Генд та Лоос (англ. *Van Gend end Loos*) [374].

Така інтерпретація Судом ЄС положень та значення установчих договорів ЄС дає можливість прирівнювати їх до внутрішньодержавних конституційних актів із такими рисами, як: наділення вищою юридичною силою; застосування національними органами й судами незалежно від їх згоди чи умов, які встановлюються державою-членом; дія їх положень незалежно від прийняття національних актів імплементації; та наявність прямої дії, тобто не лише адресуються державам-членам, а й зумовлюють права та обов'язки для їхніх громадян і приватних юридичних осіб [92, с. 55].

Чинним на сьогодні є Лісабонський договір, що є консолідованою версією або, за О. М. Гладенком, договором ревізійного характеру усіх попередніх основоположних актів ЄС [15, с. 250] та складається із двох частин – Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. Так, ДЄС не містить прямої згадки про сферу освіти, адже присвячений загальним засадам існування та діяльності ЄС. Натомість ДФЄС врегульовує секторальну діяльність ЄС та згадує про освіту, починаючи із преамбули: «Його Величність ... прагнучи забезпечити розвиток якомога вищого рівня освіти для своїх народів шляхом загального доступу до освіти і її постійного розвитку, ..., домовились про таке:...». У наступних положеннях простежується необхідність ЄС у визначенні та здійсненні своєї діяльності враховувати потреби у сприянні високого рівня освіти (ст. 9) шляхом підтримки, координації чи доповнення дій держав-членів (ст. 6).

Як зауважувалося вище, деталізація обсягу компетенції ЄС у сфері освіти описана в окремому розділі XII «Освіта, професійна підготовка, молодь та спорт» [220]. Із метою уникнення дублювання положень дисертаційного дослідження, детальніше зміст даного розділу та окремих статей присвячених сфері освіти дивись у підрозділі 2.1. роботи.

Із прийняттям Лісабонського договору (ст. 6 ДЄС) рівнозначний установчим актам статус отримала Хартія ЄС про основні права 2000 року, яка за своїм характером є унікальним документом, адже відмовилась від традиційного поділу прав людини на громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні й натомість розглядає права людини через цінності, на захист яких вони спрямовані, що підтверджується відповідними назвами розділів цього документа: «Гідність», «Свободи», «Рівність», «Солідарність». Так, право на освіту передбачено ст. 14 розділу «Свободи» Хартії. У межах цієї статті гарантується доступ кожній людині до освіти, а також до професійної підготовки та підвищення кваліфікації із можливістю безоплатного здобуття обов'язкової освіти. Також передбачається право батьків забезпечувати своїм дітям навчання і виховання відповідно до їхніх релігійних, філософських і педагогічних

переконань, відповідно до національного законодавства, що регламентують їх здійснення [151]. Із цих положень стає очевидним, що Хартія лише в загальному врегульовує сферу освіти, обмежуючись констатацією правом на неї.

Наступним джерелом правового регулювання освіти в рамках ЄС є міжнародні угоди, які можуть укладатися як ЄС, так і його державами-членами із метою співпраці із третіми державами й компетентними міжнародними організаціями у сфері освіти, зокрема із Радою Європи.

Проаналізувавши міжнародні акти, укладені ЄС, зокрема із метою кооперації у сфері освіти, вбачається можливим їх поділ на певні групи:

1) за суб'єктом складом можна виділити: *міжнародні угоди, укладені ЄС із міжнародними організаціями** (наприклад, меморандуми взаєморозуміння із ЮНЕСКО та Радою Європи); *міжнародні угоди укладені державами-членами ЄС* (наприклад, із питань співробітництва щодо побудови Єдиного простору вищої освіти); *міжнародні угоди, укладені ЄС і його державами-членами із третіми державами* (наприклад, угоди про асоціацію, про партнерство та/або співробітництво та ін.); *міжнародні угоди, укладені ЄС із третіми державами* (наприклад, про співробітництво у сфері освіти, зокрема вищої тощо).

2) залежно від правової форми міжнародного співробітництва ЄС та третьої країни можна виділити: *угоди про асоціацію*, при цьому в кожній такій угоді міститься положення, присвячене співробітництву у сфері освіти із єдиною різницею: в деяких угодах співробітництву у сфері освіти приділено окрему главу (наприклад, Глава 23 «Співробітництво щодо освіти, підготовки, мультилінгвізму, молоді та спорту», Розділу IV «Економічне та інше секторальне співробітництво» відповідної угоди із Молдовою передбачає поглиблення співробітництва, зокрема щодо Болонського та Копенгагенського процесів, обмін досвідом, міжнародну мобільність тощо [176]; Глава 16 «Освіта, навчання та молодь», Розділу VI «Інші сфери співпраці» угоди із Грузією, де наголошується, що сторони співпрацюють

---

* Правовий статус цієї категорії угод детальніше розглядається у підрозділі 3.1 дисертації. За своїм характером вони є «м'якими» міжнародними угодами, тобто такими, що не породжують прав та зобов'язань за міжнародним правом. Однак, зважаючи на те, що саме на основі меморандумів про взаєморозуміння розбудовуються відносини між ЄС та міжнародними організаціями та з огляду на їх важливість для міжнародної кооперації ЄС щодо освітніх питань, вважаємо за доцільне включити їх до цього переліку.

із метою сприяння безперервному навчанню та забезпеченню прозорості на усіх рівнях системи освіти та ін. [175]); в інших – окремі статті (наприклад, ст. 78, Розділу VI «Економічне співробітництво» відповідної угоди із Словенією, згідно з якою визначається мета – підвищення рівня загальної освіти та підготовки із можливою участю в освітніх програмах обміну [319]; ст. 59, Розділу VII «Співпраця із аудіовізуальних та культурних питань, інформації та зв'язку» відповідної угоди із Ізраїлем містить стислий опис сфер співпраці щодо освіти, зокрема молодіжні обміни та кооперацію між університетами й іншими освітніми закладами [317]); *угоди про партнерство та/або співробітництво*, як правило, в кожній із таких угод однією із сфер співпраці виділяють освіту і присвячують цьому окрему норму (наприклад, ст. 13 Угоди про співробітництво із Єменом передбачає необхідність кооперації у сфері освіти як основи для розвитку людських ресурсів [226]; ст. 83 Угоди про партнерство та співробітництво із Іраком визначає, що сторони будуть докладати максимальних зусиль щодо поглиблення співпраці у сфері освіти, зокрема обміну досвідом та участю у спільних програмах обміну [410]; ст. 244 Поглибленої Угоди про партнерство та співробітництво із Казахстаном передбачає кооперацію щодо модернізації системи освіти Казахстану, зокрема впровадження навчання протягом життя та міжнародну мобільність [291]. Водночас трапляються угоди, які взагалі не містять згадки про освіту та співпрацю в цій сфері, зокрема відповідна угода із Лаоською Народною демократичною республікою [225]); *угоди про співпрацю та політичний діалог* також містять згадку про сферу освіти (наприклад, ст. 37 відповідної угоди із Коста-Рікою, Сальвадором, Гватемалою, Гондурасом, Нікарагуа та Панамою передбачає кооперацію насамперед у питаннях доступності освіти для молоді, жінок, людей похилого віку, корінних народів та етнічних груп [418]);

3) залежно від сфери правового регулювання можна виділити ті *міжнародні угоди, які в цілому стосуються освіти* (наприклад, угоди ЄС про співробітництво у сфері вищої освіти та професійної підготовки із США [166; 167; 168] та

Канадою [162; 164; 165]; угоди, що укладені в рамках Болонського процесу тощо), та ті, які *врегулюють інші сфери, однак при цьому порушують питання освіти*, тобто є дотичними до неї. Йдеться про торговельні угоди (як правило в цих угодах освіта як окремий напрям співпраці прямо не згадується, лише дотично у контексті обізнаності із правом інтелектуальної власності, (ст.ст. 196, 256 Угоди про торгівлю між ЄС та Колумбією і Перу [478]) або у сфері захисту прав споживачів (ст. 7.22 Угоди про вільну торгівлю ЄС із Корея [340]); угоди про економічну співпрацю містять згадку про освіту та необхідність кооперації у цій сфері із особливим акцентом доступу до освіти та професійної підготовки найбільш уразливих соціальних груп (наприклад, ст. 30 Угоди про економічне партнерство, політичну координацію та кооперацію між ЄС та Мексикою [280]); угоди про вільний рух осіб, врегулюють питання співпраці щодо освіти лише у контексті визнання дипломів та кваліфікацій і забезпечення доступу до освіти дітей працівників-мігрантів (наприклад, ст. 9 відповідної угоди ЄС із Швейцарією та ст. 3 Додатку 1 до цієї ж угоди [163]). Рамкові угоди також поміж основних сфер кооперації виділяють і освіту (наприклад, ст. 29 Рамкової угоди із Кореєю встановлено, що сторони усвідомлюють важливість співробітництва у сфері освіти як основи розвитку людських ресурсів і зобов'язуються підтримувати спільні заходи у сфері освіти, особливо, вищої [339]);

4) з-поміж тих міжнародних угод, що цілком стосуються освіти, виділимо внутрішньогалузеві, а саме: угоди, присвячені питанням *вищої освіти* (наприклад, Конвенція про визнання кваліфікацій із вищої освіти в європейському регіоні 1997 року [63]), *професійної освіти і навчання* (наприклад, Декларація європейських міністрів освіти про започаткування співробітництва із питань професійної освіти та навчання 2002 року [265]), *середньої освіти* (наприклад, Конвенція про визначення статусу європейських шкіл 1994 року [221]).

Запропонована класифікація не є вичерпною, адже унікальність ЄС та особливості правового регулювання його освітньої політики, активне співробітництво із іншими державами та міжнародними організаціями в

визначеній сфері дає підстави для застосування й інших критеріїв. Водночас ми обмежимось викладеним вище і детальніше особливості міжнародно-правового співробітництва ЄС в досліджуваній сфері із іншими суб'єктами міжнародного права розглянемо у наступних підрозділах дисертації.

Наступним видом джерел правового регулювання освітньої політики ЄС є акти, що видаються інститутами ЄС. Оскільки правова основа для прийняття нормативно-правових актів інститутами ЄС у сфері освіти є незначною та зводиться до ухвалення заохочувальних заходів та заходів у сфері професійного навчання, регулювання цієї сфери в основному здійснюється за допомогою таких форм «м'якого» права, як рекомендації, повідомлення, робочі документи та ін. Концепція «м'якого права ЄС» та її значення у регулюванні його освітньої політики детальніше досліджуватиметься у наступному підрозділі роботи. В той же час, як наголошувалось вище наявний тісний зв'язок освітньої політики ЄС із іншими спільними політиками Союзу надає можливість частково уникнути заборони прийняття юридично обов'язкових актів. Таким чином, ми можемо спостерігати наявність певних правових актів ЄС зобов'язального характеру, що врегульовують освітню сферу.

Як вважають, до правових актів інститутів ЄС як джерел правового регулювання освітньої політики цілком може бути застосований підхід, запропонований К. В. Смирновою, відповідно до якого акти інститутів ЄС поділяються на «типові» та «нетипові» [133, с. 8]. До типових відносять правові акти, передбачені установчими договорами (ст. 288 ДФЄС), зокрема *регламенти* (нормативно-правові акти загального характеру, що є основним інструментом уніфікації норм національного права, є прямо застосовуваними та обов'язковими для всіх суб'єктів права ЄС), *директиви* (правові акти, в яких вказуються мета і результати, які повинні бути досягнуті, однак при цьому державі надається право самій визначати, в якій формі чи за допомогою яких процедур і механізмів ця мета може бути досягнута), *рішення* (нормативно-правові акти індивідуального характеру, обов'язкові для всіх своїх адресатів та у всій своїй повноті), *висновки* (не обов'язкові правові акти, що використовуються для вираження власної позиції

організаційно-правовим механізмом ЄС із конкретного питання) та *рекомендації* (правові акти незобов'язального характеру, спрямовані на те, щоб спонукати держави, яким вони адресовані, до дій, визначених цими актами) [28, с. 199-202].

Залежно від форми нормативного акта, суб'єкта законотворення та застосованої процедури для його прийняття, правові акти ЄС поділяються на «законодавчі» та «незаконодавчі». Так, законодавчими актами можуть бути правові акти, що набувають форми регламентів директив та рішень, видаються Радою ЄС та ЄП із використанням звичайної чи спеціальної законодавчої процедури. Правові акти, які не відповідають цим вимогам, є незаконодавчими. Із прийняттям Лісабонського договору додатково було виділено дві спеціальні підкатегорії незаконодавчих актів ЄС, що приймаються як правило ЄК на основі, на виконання та з метою конкретизації положень законодавчих актів - «делеговані акти» та «імплементативні акти».

Із питань освіти ми можемо натрапити на усі вищеперелічені види правових актів ЄС, однак, враховуючи доповнюючу компетенцію ЄС, превалюють серед них незаконодавчі акти. Розглянемо деякі із них. Так, здійснюючи регулювання порядку функціонування внутрішнього ринку ЄС, а саме вільного переміщення осіб, у тому числі із метою працевлаштування, Союз неодноразово торкався деяких аспектів освіти. Так, актом кодифікованого характеру Директивою 2004/38/ЄС від 29 квітня 2004 року про право громадян ЄС та членів їх родини на вільне пересування та проживання на території країн-членів встановлюються право, зокрема студентів та викладачів (громадян ЄС), виїжджати із однієї держави-члена до іншої без жодних дозвільних документів, пред'явивши паспорт або інший документ, що ідентифікує особу (ст.ст. 4-5), та залишатися на території цієї держави до трьох місяців (ст. 6). Понад цей термін громадянин ЄС (студент або викладач) може перебувати на території іншої держави-члена за умов наявності достатніх засобів для існування та медичного страхування і зарахування до публічної чи приватної установи, акредитованої або утримуваної державою-членом, яка приймає, для проходження там навчання, включаючи професійну підготовку (ст. 7) [269].

Із метою забезпечення доступу до ринку праці громадян ЄС, своєю чергою, ЄП та Рада ЄС прийняли відповідну Директиву 2005/36/ЄС від 7 вересня 2005 року про визнання професійних кваліфікацій, в межах яких кожна країна-член ЄС визнаватиме професійну кваліфікацію, здобуту в іншій країні Союзу [270]. Із метою більш ефективного та прозорого застосування положень вищезазначеної у 2013 році було прийнято нову Директиву 2013/55/ЄС, якою запроваджено Європейську професійну карту (посвідчення) (англ. *European Professional Card*) – електронний сертифікат, який підтверджує професійні компетентності особи. У цьому випадку було визнано, що системи професійної освіти і навчання є корисним інструментом для забезпечення зайнятості молоді і плавного переходу від навчання у трудове життя [272].

Свого часу також були прийняті директиви про визнання дипломів про вищу освіту отриманих після завершення професійної освіти та навчання тривалістю не менше трьох років (Директива 89/48/ЄЕС [246]) та, в доповнення до попередньої, – про визнання професійної освіти та навчання (Директива 92/51/ЄЕС [247]).

Регламент Європарламенту та Ради 492/2011 від 5 квітня 2011 року про вільне пересування працівників у межах Союзу також встановив тісний зв'язок між професійним навчанням, вільним рухом працівників та зайнятістю, більше того, назвав проблеми, що виникають у цих сферах, корелюючими (преамбула до Регламенту). Також передбачив заборону здійснювати дискримінацію за ознакою національності громадянина однієї держави-члена, що здійснює трудову діяльність в межах території іншої держави-члена, та наділяти його тими ж правами і свободами, що і громадян держави-працевлаштування, передбачаючи право на навчання у професійних училищах та центрах перепідготовки (ст. 7). Більше того, діти працівників-мігрантів долучаються до системи загальної освіти, навчання або професійної підготовки на тих самих умовах, що і громадяни цієї держави, однак якщо вони живуть на її території (ст. 10) [442].

Для практичного забезпечення вищезазначених положень ЄП та Радою було прийнято ще один законодавчий акт – Директиву 2014/54/ЄС від 16 квітня 2014 року про заходи, що забезпечуватимуть реалізацію прав працівників-мігрантів в контексті свободи пересування працівників, зокрема доступ до освіти та професійного навчання для дітей мігранта, що працює (ст. 2) [274].

Також окремо були прийняті директиви, що стосуються прав, якими наділяються громадяни третіх країн, що офіційно працевлаштовані у ЄС. Так, Директивою 2011/98/ЄС від 13 грудня 2011 року передбачається обов'язок забезпечити країнам ЄС рівне ставлення до офіційно мігрантів з третіх країн, які працюють офіційно, в тому числі і щодо доступу до освіти та професійного навчання (ст. 12) [271]. Водночас Директивою 2014/36/ЄС від 26 лютого 2014 року про умови в'їзду та перебування громадян третіх країнах із метою працевлаштування на сезонні роботи передбачено, що держави-члени можуть обмежити рівне ставлення у питаннях освіти та професійного навчання для сезонних працівників у зв'язку із тимчасовістю їх працевлаштування (ст. 24) [273].

Як бачимо, вищевказані акти є лише суміжними до сфери освіти, однак варто зазначити, що інститутами ЄС прийнято правові акти, які прямо стосуються питання освіти.

Одним із важливих законодавчих актів ЄС є Рішення ЄП та Ради 1720/2006, прийняте із метою впровадження концепції навчання протягом життя та відповідної програми. ЄС наголошує на важливості безперервної освіти для розвитку Союзу в просунутому, заснованому на знаннях суспільстві [260]. Для ефективнішого застосування програми безперервної освіти ЄП було прийнято відповідні рекомендації: 2006/962/ЄС, якими визначено основні компетенції для навчання протягом життя [125] та 2008/C111/01 про встановлення відповідної Європейської кваліфікаційної структури [126].

Надалі програма безперервної освіти була трансформована в оновлену освітню програму *Erasmus+*, яка була запроваджена відповідним Регламентом ЄП

та Ради [443]. Поряд із нею було запроваджено ще одну програму *Horizon 2020* [444]. Обидві програми є програмами нового покоління, що стосуються сфери вищої освіти і які поширюють свою участь як на держав-членів ЄС, так і держав-партнерів (які співпрацюють із ЄС у сфері освіти). Запровадження цих програм ще на крок наблизило ЄС до розумного, стійкого та всеосяжного зростання, що передбачено Стратегією «Європа-2020». Також із метою досягнення цієї мети у 2016 році ЄП та Радою було прийнято Директиву 2016/801 про умови в'їзду та постійного проживання громадян третіх країн із метою дослідницької роботи, навчання, підвищення кваліфікації, волонтерства, програм обміну студентами (учнями) або навчальних проєктів та культурних обмінів. У рамках цього документа ЄС наголошує на важливості імміграції як джерела високкваліфікованих фахівців, студентів та дослідників і створює відповідну правову основу для цього [275]. Постійний моніторинг за досягненням цілей ЄС здійснюється шляхом статистичного збору інформації з питань освіти, в тому числі безперервної, що передбачено відповідним Регламентом [441]. ЄК для забезпечення єдиних умов втілення в життя положень цього акту було прийнято імплементаційний Регламент 912/2013, який роз'яснює використанні показники під час збору статистичних даних [191].

Оскільки одним із ключових пріоритетів, визначених ЄС у освітній сфері, є забезпечення її якості, щодо цього прийнято цілий комплекс рекомендацій та висновків, які доцільно розділити на такі групи: *ті, що стосуються якості шкільної освіти*: Рекомендації ЄП та Ради 2001 року [431]; *ті, що стосуються якості вищої освіти*: Рекомендації ЄП та Ради 2006 року [433]; *ті, що стосуються якості педагогічної освіти*: Висновки Ради та представників урядів держав-членів 2007 року [215]; *ті, що стосуються якості професійної освіти та підготовки*: Рекомендація ЄП та Ради 2009 року [434]; *ті, що стосуються якості освіти на усіх рівнях (загалом)*: Висновки Ради 2014 року [231], Висновки Ради та представників урядів держав-членів 2017 року [214]; та *ті, що стосуються*

забезпечення якості міжнародної мобільності: Рекомендація ЄП та Ради 2006 року [432].

Також за допомогою рекомендацій та висновків заохочується міжнародне співробітництво у сфері освіти із третіми країнами. Наприклад, Висновки Ради та міністрів освіти 1989 року висловлюють бажання та наміри розвивати кооперацію із державами центральної та східної Європи, базованої на принципах верховенства права та демократії за допомогою освіти та навчання [218]; Рекомендації Комісії до Ради щодо надання дозволу на відновлення переговорів із США про укладення угоди, що поновлює програму співпраці у сфері вищої освіти та підготовки 2005 року [430] та аналогічні Рекомендації з приводу Канади [429].

Окрему групу становлять незаконодавчі акти, які підкреслюють важливу роль освіти та професійного навчання у забезпеченні стабільності та процвітання ЄС. Прикладом можуть слугувати: Висновки Ради 2012 року про внесок освіти та перепідготовки у відновлення та зростання економіки й робочих місць [233]; Висновки Ради та представників урядів держав-членів 2008 року про сприяння творчості та інноваціям через освіту та навчання [216]; Висновки Ради 1997 року про розвиток місцевої громади через освіту й навчання [228]; Висновки Ради 2016 року щодо розвитку медійної грамотності та критичного мислення через освіту й навчання [232]; Висновки Ради та представників урядів держав-членів 2009 року щодо ролі освіти у повнофункціональному трикутнику знань [217] та ін.

Поряд із типовими актами ЄС видає т. зв. «нетипові акти», які не приймають форму регламентів, директив, рішень, висновків або рекомендацій, однак які також є джерелом правового регулювання освітньої політики ЄС. Нетипові акти, своєю чергою, не передбачені установчими договорами.

Вони відіграють надзвичайно важливу роль у регулюванні освітньої політики ЄС, що пов'язано із браком відповідних законодавчих повноважень. Чільне місце серед них відводиться повідомленням (англ. *communications*) ЄК, за допомогою яких вона, як правило, поширює інформацію про обраний нею план заходів в межах політики ЄС та закликає приймати правові акти, що зачіпають

питання освіти в дотичних сферах. Саме власним Повідомленням Комісія представила оновлену стратегію розвитку ЄС на період до 2020 року [194], центром якої було визначено освіту.

Особливий інтерес становить також група порівняно молодих нормативних актів Комісії – Зелені книги (англ. *Green Papers*) та Білі книги (англ. *White Papers*). Зелена книга є документом ЄК, що має на меті ініціювати відкрите обговорення за участю громадськості та розпочати процес консультацій із певної тематики на європейському рівні. Результатом таких обговорень можуть стати Білі книги, в яких узагальнюються висновки та формуються конкретні пропозиції ЄК [342, р. 134, 219]. Свого часу першою та переломною книгою, присвяченою в цілому питанню освіти, була Зелена книга 1993 року «Про європейський вимір в освіті» (англ. *European Dimension of Education*), яка заохочувала держави розглянути майбутні напрями співпраці у сфері освіти [347]. В результаті обговорень цієї книги у листопаді 1995 року опубліковано Білу книгу «Викладання і навчання – назустріч суспільству, що навчається» (англ. *Teaching and Learning – Towards the Learning Society*). Вона відіграла суттєву роль у розвитку політики Союзу у сфері освіти, адже її положення спрямовані на поширення принципу «навчання протягом життя» (базового принципу освітньої політики ЄС), що відповідатиме факторам інтернаціоналізації, науково-технічного прогресу та інформаційного суспільства. Окрім того, в документі серед завдань, що ставить перед собою європейська Спільнота, було проголошено «заохочення отриманню громадянами нових знань» [494].

Також інтерес становлять резолюції (англ. *resolutions*) Ради Міністрів, які приймаються за результатами зустрічей та обговорень представників держав питань у сфері освіти і в рамках яких підтверджується важлива роль освіти у подальшому розвитку Союзу та робляться відповідні заклики до держав-членів досягати намічених цілей у цій сфері. Окрім того, резолюціями можуть визначатись майбутні дії, пропоновані у сфері освіти. І хоча вони не мають жодних правових наслідків, однак можуть спонукати Комісію внести пропозицію або вжити подальших заходів щодо освіти. Якщо ця резолюція охоплює сферу,

яка не є цілковитою компетенцією ЄС (освіта належить до такої категорії сфер), зазвичай вона приймає форму «резолуції Ради та представників урядів держав-членів». Прикладами резолюцій Ради у сфері освіти можна назвати: Резолюцію 2007 року про освіту та підготовку як ключові чинники Лісабонської стратегії» [258]; Резолюцію 2001 року про роль освіти та підготовки у політиці зайнятості» [257]; Резолюцію Ради та представників урядів держав-членів 2016 року про сприяння соціально-економічному розвитку та інтеграції в ЄС через освіту: внесок освіти та підготовки до Європейського семестру 2016 року [450] та ін.

Характеризуючи джерела правового регулювання освітньої політики ЄС, не можна не зупинитись на рішеннях Суду ЄС. Адже цей інститут відіграє надзвичайно важливу правотворчу роль у Союзі. Цілком слушно щодо цього висловила Т. В. Комарова, яка зазначає, що можна спостерігати активізм Суду ЄС, який виявляється в унікальному та послідовному тлумаченні права ЄС, скерованому на зміцнення компетенцій, що забезпечує сталий розвиток усієї системи Союзу та відбиває унікальність інтеграційного правопорядку. Спостерігається, що позиція Суду ЄС еволюціонувала від судового органу, який здійснював технічне тлумачення установчих договорів, до органу, що впливає на політику держав-членів. Така позиція Суду досить часто об'єктивно суперечила політичним та економічним інтересам держав-членів і породжувала політичний супротив усередині європейських співтовариств, але врешті-решт, держави-члени її визнавали. Суд ЄС виходив із того, що держави-члени мають слідувати його практиці щодо основоположних для правопорядку ЄС питань навіть у тих сферах, які належать до виключної компетенції держав. Держави-члени мають реалізовувати свою компетенцію відповідно до права ЄС, і саме тому відбуваються суттєві зміни в політиці держав.

Більше того, науковиця вважає, що саме активізм Суду ЄС став наріжним інструментом інституційної динаміки ЄС, створив у ЄС нерозривний зв'язок між правовою та політичною інтеграцією, а його рішення дуже часто використовуються як основа не лише для актів первинного чи вторинного права ЄС, а й як певні межі для формування національної політики [55, с. 263].

Суд зіграв вирішальну роль і у становленні правових основ освітньої політики ЄС, адже перші установчі акти не містили згадки про цю сферу, а подальші чітко не розподіляли повноваження між інституціями ЄС у цій сфері. Вирішити цю проблему зміг Суд ЄС. Так, у справі Касагранде (англ. *Casagrande*) Суд встановив, що Співтовариство має можливість розширювати власні повноваження задля досягнення бажаних результатів, навіть якщо вони прямо не передбачені установчими договорами [369]. Враховуючи це, цілком слушною є думка М. М. Микієвича та І. М. Яворської, що на заміну буквальному тлумаченню прийшло контекстуальне та телеологічне тлумачення, підходи, що відповідають здійсненню квазіконституційного правосуддя та забезпечують виконання завдань, що стоять перед ЄС [Докладніше про підходи тлумачення див. у: 90, с. 21].

Зауважимо, що саме з цього рішення розпочинається процес ухвалення переломних судових рішень, які дозволили ЄК поглиблювати міждержавне співробітництво шляхом впровадження освітніх програм.

Зважаючи на вищевикладене, необхідно констатувати, що джерелами правового регулювання освітньої політики ЄС є: міжнародні акти, включно з актами конституційного характеру – установчі договори ЄС та угоди, укладені Союзом та його державами-членами із іншими міжнародними організаціями та державами з питань співробітництва у сфері освіти; акти вторинного законодавства, створюваного інститутами ЄС; акти м'якого права, в тому числі акти *sui generis* органів ЄС – нетипові для установчих договорів; рішення Суду ЄС. Утім, з-поміж цього переліку основним правовим інструментом регулювання освітньої політики залишаються акти рекомендаційного характеру, що впливає із компетенції Європейського Союзу.

2.4. Методи правового впливу ЄС на інтеграційні процеси у сфері освіти

Складний, а подеколи і неоднозначний процес європейської інтеграції зумовлює застосування доволі широкого спектру методів (способів) втілення інтеграційних ідей в європейських країнах. Тривалий час превалював у використанні т. зв. «метод спільноти» або «комунітарний метод» (англ. *community*

method), що передбачає вироблення законодавства на європейському рівні, імплементацію законодавчих актів до національного права держав-членів, можливість застосування санкцій та звернення до Суду ЄС і залишає мало простору для внутрішніх законодавчих ініціатив [39, с. 256]. Основним інструментом реалізації цього методу є «звичайна» законодавча процедура, що, відповідно до ст. ст. 289, 294 ДФЄС передбачає виключне (монопольне) право ЄК на законодавчу ініціативу; спільне прийняття актів Радою ЄС та ЄП; і використання під час голосування системи кваліфікованої більшості Ради. Результатом застосування цього методу є відповідні правові акти, перелік яких можна знайти у ст. 288 ДФЄС, зокрема регламенти (основний інструмент уніфікації), директиви (забезпечують гармонізацію), рішення (акти індивідуального характеру) та висновки й рекомендації. ЄС має монопольне право приймати вищезгадані акти в межах виключної компетенції та поділяє це право із державами-членами за спільної компетенції [45, с. 97-98].

Досить схожим за природою, однак різним за змістом є ще один метод ЄС – «міжурядовий» (англ. *intergovernmental method*), який застосовується в основному в питаннях спільної зовнішньої політики та політики безпеки і поліцейської та судової співпраці. На противагу комунітарному методу, міжурядовий передбачає поділ права законодавчої ініціативи ЄК із державами-членами або взагалі його обмеження у певних випадках. При цьому Рада міністрів одностайно приймає ініціативи, а ЄП, на відміну від комунітарного способу прийняття рішень, виконує лише консультативну роль. З огляду на сфери, охоплені означеним методом, ключову роль у процесі прийняття рішень часто відіграє Європейська рада [342, р. 46].

Як було зазначено вище, сферу освіти відносять до третьої категорії компетенції ЄС – доповнюючої, в межах якої Союз правом правотворчості не володіє. Таким чином, на перший погляд здається, що використання «методу Спільноти», що на думку Лука Барані (*Luca Barani*) належить до «жорстких» методів правотворчості [181, р. 3], на сферу освіти не поширюється. Однак на

практиці складається дещо інша ситуація. Врегульовуючи сфери, дотичні до освіти (перш за все мова йде про сфери спільної компетенції), ми можемо спостерігати наявність правових актів обов'язкового характеру (т. зв. «тверде право»), які зачіпають освітню політику. Водночас їх кількість є незначною, що свідчить про обмеженість застосування такого класичного методу ЄС, як «комунітарного» щодо сфери освіти, що пов'язано в першу чергу із небажанням держав-учасниць наділяти Союз правотворчими повноваженнями у цій галузі та тим самим втрачати власну самобутність. І хоча трапляються поодинокі акти обов'язкового характеру, що зачіпають питання освіти, вони не спроможні забезпечити повноцінну інтеграцію у цій сфері та досягнення амбітних цілей ЄС.

У зв'язку із цим однією з нових протилежних форм колективної діяльності, що здійснюється на основі інструментів, розроблених у традиціях «м'якого права» та виключає переміщення компетенції і повноважень на європейський рівень, застосування санкцій та покарань, пряме внесення змін у національне законодавство [81, с. 4] став «відкритий метод координації» (англ. *open method of coordination*).

Запровадження ВМК пов'язано із розширенням ЄС та його суб'єктного складу, що прямо вплинуло на розвиток його правової системи, появу різноманітних, а інколи й протилежних інтересів держав-членів. Унаслідок цих розбіжностей стало важче, якщо не неможливо формувати спільні цілі та вирішувати проблеми через традиційний метод Спільноти, який передбачає європейську інтеграцію через гармонізацію національного права та політик. Саме із метою визначення пріоритетів, поважаючи різноманітність, було запроваджено ВМК [351, р. 236]. У цьому сенсі доречним є висновок Фабієна Тірпена (*Fabien Terpan*), що ті політики ЄС, які не підпадають під пряму дію його зобов'язального права, стали загрозою для традиційного правопорядку ЄС, пропонуючи м'які норми та координацію як альтернативу твердим нормам та комунітарному методу [463, р. 69].

Наголосимо, що поява ВМК та його неоднорідність одразу викликала жвавий інтерес серед науковців. І хоча метод здебільшого досліджується в

контексті державного управління, тобто його політичної складової, можна відшукати деякі праці, присвячені його правовим аспектам, зокрема О. І. Головка-Гавришевої та Л. І. Канагіної [19], Т. Л. Гладкової [17; 18], а також Беріла Тер Хаара (*Beryl ter Haar*) [350; 351], Сабріни Реджент (*Sabrina Regent*) [435], Девіда та Луїзи Трубек (*David Trubek and Louise Trubek*) [485] тощо.

ВМК вперше було офіційно презентовано у 2000 році на засіданні ЄР в Лісабоні як спосіб забезпечення «поширення найкращих практик і досягнення найбільшого зближення з метою реалізації основних завдань ЄС» [387]. Однак одразу стало очевидним, що основне призначення ВМК полягає саме у доповненні дії вже чинних методів ЄС, а не повної заміни останніх. Про те, що ВМК не є заміною комунітарного методу, однозначно йдеться в Білій книзі ЄК «Європейське управління» 2001 року, а саме «...дії Спільноти можуть бути доповнені або посилені застосуванням так званого «відкритого методу координації». У деяких сферах, як-от, зайнятість і соціальна політика або імміграційна політика він застосовується одночасно з реалізацією програм Спільноти і законодавством. В інших – допомагає вирішити питання на європейському рівні у випадках, коли для застосування законодавчих актів є мало можливостей. Так трапляється, наприклад, у випадку з національними освітніми системами» [492].

Необхідно зазначити, що поява такого альтернативного методу викликала дискусії, які не вщухають і сьогодні. Так, оскільки чіткої дефініції ВМК з боку інституцій ЄС запропоновано не було, можна натрапити на різноманітні трактування цього поняття. До прикладу, ВМК визначають як «особливу форму багатостороннього нагляду, що діє через систему м'якого права» [452, р. 83-84], «інструмент управління із залученням як державних так і приватних акторів» [384, р. 322], «практичний інструмент, який має на меті процес взаємного міжнаціонального навчання в умовах багаторівневої участі» [496, р. 448], «експериментальний підхід до управління ЄС, який базується на ітераційному порівняльному аналізі національного прогресу в напрямі досягнення спільних

європейських цілей та організації взаємонавчання» [495, р. 5] та ін. Така багатоманітність трактувань спричинена насамперед гнучкістю самого ВМК. Більше того, на думку деяких науковців [Див., наприклад: 384, р. 321], саме із метою збереження його гнучкості в якості однієї із характеристик методу в офіційних документах ЄС визначення нема. Проте у глосарії офіційних термінів ЄС ВМК зазначено: «спосіб формування міжурядової політики, який не приводить до обов'язкових законодавчих заходів ЄС і не вимагає від країн ЄС впроваджувати чи змінювати своє національне право» [406].

Сьогодні ВМК позиціонує себе насамперед як політичний інструмент впливу на ті сфери, де повноваження ЄС є обмеженими (входять до координаційної або доповнюючої компетенції) такі, як зайнятість, соціальний захист, соціальна інтеграція, освіта, молодь та професійне навчання у поєднанні із загального напрямку (генеральної лінії) для Союзу у сполученні зі спеціальним графіком реалізації цілей; 2) узгодження критеріїв та показників оцінки найкращих практик реалізації політики (методи статистики, індикатори, результатів моніторингу та оцінки); 3) трансформація загальних європейських цілей у національну та регіональну політику з визначенням специфічних цілей і заходів; 4) періодичний моніторинг, оцінка й взаємооцінка, організовані як взаємонавчальний процес [105, с. 102-112].

Іншими словами, ВМК опирається на стратегізацію, тобто визначає загальноєвропейські орієнтири у напрямах політики ЄС та слідкує за впровадженням – реакцією держав-членів щодо застосуванням настанов ЄС, що забезпечує позитивний зворотній ефект [82, с. 110]. Основним способом впровадження орієнтирів ЄС є національні програми дій та ті зміни у національному законодавстві, що вони потребують.

Варто зауважити, що порядок та повнота застосування усіх можливостей ВМК відрізняється у різних сферах діяльності. У зв'язку із цим навіть пропонують використовувати термін ВМК у множині – «методи» [458, р. 620]. Це пов'язано насамперед із черговістю його запровадження в межах різних політик

ЄС, обсягом компетенції ЄС та готовністю держав-членів до спільних дій. Так, прийнято вважати, що ВМК почав застосовуватись задовго до його публічної презентації, ще на початку 90-х рр., зокрема у таких сферах, як економічна та валютна політика, політика зайнятості [381]. Із офіційною презентацією методу на Лісабонському саміті його дію поширили на соціальні сфері, у 2001 році на пенсійне забезпечення та освіту, у 2004 році на охорону здоров'я та ін.

Цікавим є факт, що не до усіх, охоплених ВМК сфер, існує чітка правова база в установчих договорах ЄС щодо застосування. Так, до прикладу, у сфері охорони здоров'я в ДФЄС міститься положення, що: «Держави-члени у співпраці із Комісією координують свою політику й програми...Комісія у тісній співпраці із державами може започатковувати будь-які ініціативи щодо встановлення орієнтирів і вказівок, організації обміну передовою практикою й підготовки необхідних матеріалів для періодичних спостережень і оцінок...» (ч. 2 ст. 168). Натомість щодо сфери освіти лише згадується в загальному про можливість «здійснювати діяльність спрямовану на координацію дій держав-членів» (ст. 6) [220].

Простежуючи такий неоднорідний характер ВМК, деякі науковці виділяють окремі групи політик ЄС залежно від інтенсивності та повноти використання ВМК. Так, зокрема, Клаудіо Радаеллі (*Claudio Radaelli*) пропонує три групи: перша – включає ті сфери співпраці, в межах яких ВМК використовується як «робочий» (основний) метод, тобто найповніше представлені економічна політика та політика зайнятості, соціальна інтеграція та пенсійне забезпечення; друга: включає сфери, в яких, попри політичні наміри використовувати метод, застосування інструментів на практиці вкрай обмежене, наприклад, освіта, екологічна політика, охорона здоров'я, інформаційне суспільство та ін.; третя: включає сферу оподаткування, де відбувається «несвідоме» використання інструментів та практик ВМК [424, р. 31-32].

Як бачимо, сфера освіти віднесена науковцем до другої групи, з чим важко погодитись, адже аналіз розвитку нормативних та інституційних основ освітньої політики, інтенсифікація кооперації в цій сфері, що спостерігається із моменту

визначення її як пріоритетної, та застосовувані при цьому інструменти дають усі підстави стверджувати, що сфера освіти відноситься до першої групи із використанням ВМК як основного методу.

Необхідно зауважити, що із моменту поширення дії ВМК на освітню політику, особливості його застосування у визначеній сфері, роль та місце цього методу в реалізації освітньої політики ЄС стають предметом дослідження низки зарубіжних науковців, зокрема: Кьяра Агостіні (*Chiara Agostini*) та Джіліберто Капано (*Giliberto Capano*) [161], Азе Горнітцка (*Ase Gornitzka*) [344], Беттіна Ленджі (*Bettina Lange*) та Нафсіка Алексайду (*Nafsika Alexiadou*) [384], Деніка Фінк-Хафнер (*Danica Fink-Hafner*) [170], Ральф Драченберг (*Ralph Drachenberg*) [278], М. В. Ларіонова [75; 77; 385], І. С. Ломакіна [81; 82] та ін. Водночас у вітчизняній науці маємо лише одну працю, присвячену ВМК як механізму управління сферою вищої освіти, що здійснювалася в рамках педагогічних досліджень А. А. Сбруєвою [130]. Щодо юридичної науки, досліджень правових аспектів ВМК у сфері освіти не здійснювалось.

Як сказано вище, освіту було віднесено під дію ВМК у 2001 році із вказівкою про повну відповідність останнього принципу субсидіарності та положенням установчих договорів. Тоді ж міністри освіти країн ЄС вперше визначили три стратегічні цілі щодо освіти: якість та ефективність систем освіти та навчання, їх доступність та відкритість для всього світу [414, р. 128]. Одночасно була представлена робоча програма реалізації визначених цілей шляхом використання ВМК, яка надалі отримала назву «Освіта та професійна підготовка 2010» [476]. Перегляд цих стратегічних цілей відбувся у 2009 році, коли було прийнято нову програму «Освіта та навчання 2020». У рамках оновленої програми передбачаються такі стратегічні цілі: перетворення навчання впродовж усього життя та мобільність у реальність; підвищення якості та ефективності освіти та навчання; сприяння рівності, соціальній єдності та активному громадянству; посилення креативності та інновацій на всіх рівнях освіти та навчання [161, р. 152].

Для повного моніторингу за виконанням визначених цілей ВМК запроваджуються індикатори і контрольні показники та створюються умови для регулярних зустрічей та обміну інформацією між державами-членами та ЄК, зокрема й у форматі робочих груп (формується із представників держав-членів на рівні міністерств, урядових агентств, вчених, представників академічної сфери, професійних структур). Робочі групи були сформовані ЄК, а саме Генеральним директором ЄК із питань освіти та культури одночасно із впровадженням ВМК у сферу освіти, перш за все задля надання допомоги державам-членам у вирішенні основних проблем, з якими стикаються їх системи освіти, так само, як і в досягненні визначених пріоритетів щодо неї спочатку в рамках Лісабонської стратегії 2010, а згодом і стратегії «Європа-2020».

Так, із моменту запровадження стратегії «Європа-2020» діяли чотири генерації робочих груп: 2011–2013 рр.; 2014–2015 рр., 2016–2018 рр. та 2018–2020 рр. У межах кожної генерації було передбачено декілька тематичних робочих груп. Так, в рамках першої було створено одинадцять тематичних груп. У рамках другої їх чисельність було зменшено до шести, яку було збережено і в третій генерації. Остання на сьогодні генерація нараховує сім робочих груп, а саме: щодо забезпечення якісного виховання та догляду в ранньому дитинстві, із питань діяльності шкіл, із модернізації вищої освіти, з питань професійної освіти та навчання, з питань навчання дорослих, щодо цифрових навичок та компетенцій та робоча група із питань поширення загальних цінностей та інклюзивної освіти.

Кожна робоча група має спеціальний мандат, в якому детально викладені завдання, які стоять перед її членами, результати, яких необхідно досягнути, та сформовано загальну дорожню карту. Забезпечують їхню діяльність при цьому понад 400 фахівців (експертів), які беруть участь у навчальних заходах та вебінарах [297]. Регулярні зустрічі, звітність та оцінка діяльності формують «фонд найкращих практик», що дає можливість національним акторам поповнювати свої знання. Окрім того, для ефективного виконання стратегічних цілей у сфері освіти ВМК вимагає активного співробітництва найвищого керівництва держави із соціальними партнерами, громадянським суспільством,

представниками європейських освітніх установ та міжнародними організаціями (Радою Європи, Організацією із безпеки та співробітництва у Європі (далі – ОБСЄ)).

Таким чином, під час впровадження ВМК однією із значних переваг є можливість навчання та отримання знань більш високим рівням від нижчого, а також учасникам процесу безпосередньо один від одного. Регулярна звітність зі сторін національного та субнаціонального рівнів, зустрічі, обмін досвідом в рамках тематичних та експертних груп, поширення отриманих знань сприяє навчанню у напрямі «знизу-вгору» та горизонтально [81, с. 7]. Варто зазначити, що саме можливість горизонтальної координації в межах академічної спільноти, соціальних партнерів, органів місцевої та регіональної влад забезпечують ефективність ВМК у сфері освіти, адже тоді, коли про заполітизованість будь-яких дій не йдеться, оскільки учасники такої кооперації більш схильні до пошуку істини [75, с. 65] та здатні краще пропонувати шляхи вирішення проблем у сфері освіти у зв'язку із безпосередньою наближеністю та обізнаністю із ними.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що навчання та обмін передовим досвідом, що забезпечуватиме апроксимацію (наближення), однак виключатиме повну гармонізацію систем освіти держав-членів, є основними механізмами в рамках ВМК. При цьому метод має і певний нормативний ефект, адже метою навчального процесу є досягнення спільних цілей, прогрес за якими вимірюється показниками та регулюється рекомендаціями. Таким чином, ВМК, як слушно зазначає Беріл Тер Хаар (*Beryl ter Haar*), характеризується комбінованим використанням режимів управління та правових інструментів [351, р. 236], які можна охарактеризувати як «такі, що щадять». На цьому фоні правові інструменти ВМК за своєю суттю є засобом, за допомогою якого можна знайти баланс між логікою ринку та цінностями європейської соціальної моделі, який би був прийнятний для всіх учасників [17, с. 46].

Ці правові інструменти приймають форму «м'якого права». Саме використання «м'якого права» (англ. *soft law*) як інструмента регулювання відносин у тому числі й у сфері освіти підтверджує гнучкість ВМК порівняно із

відомими класичними методами, які опираються на «тверде» право, зокрема установчі акти, регламенти, директиви та рішення ЄС, що породжують юридично-обов'язкові зобов'язання для держав-членів та індивідів.

Зауважимо, що «м'яке право» завжди відіграло значну роль у європейській інтеграції та продовжує це робити й сьогодні. Воно розвиває правопорядок об'єднання, заповнює прогалини, а також слугує інструментом перспективного розширення компетенції Євросоюзу [134, с. 77]. Водночас це дуже загальний термін, що використовується для позначення різноманітних процесів, спільною рисою яких є наявність нормативного змісту, однак без формальних зобов'язань [484].

Вважається, що класичне визначення «м'якого права ЄС» було запропоноване у 1993 році Френсісом Снайдером (*Francis Snyder*). Автор визначає «м'яке право» як «правила поведінки, які в принципі не мають юридично обов'язкової сили, але які однак можуть мати практичні наслідки» [456, р. 32]. Згодом науковцем було доповнено це визначення ще і «юридичними наслідками» [379, р. 159]. Тобто головною ознакою актів м'якого права є те, що всі вони не є офіційно зобов'язуючими, хоча й можуть містити нормативні приписи [16, с. 124]. Правовою основою їх легітимності в більшості випадків є вже згадана в попередніх підрозділах дисертації ст. 288 ДФЄС, яка визначає правові інструменти зобов'язального характеру, такі, як регламенти, директиви та рішення (т. зв. «тверде право») поряд із правовими інструментами незобов'язального характеру – рекомендаціями та висновками (т. зв. «м'яке право»). Іншим необов'язковим правовим інструментам, як-от: повідомлення, зелені та білі книги, програми дій тощо, хоча і бракує відповідної правової основи для застосування, проте аж ніяк не обмежує їх широке використання [5, с. 119-120] інститутами ЄС.

Обширне використання актів м'якого права як інструментів ВМК констатують і науковці, виділяючи при цьому три причини: по-перше, більшість проблем, що постають на шляху євроінтеграції, мають складний та політико-

чутливий характер, пов'язаний із високим ступенем невизначеності щодо того, яке рішення дозволить досягти бажаних результатів. Дослідники ВМК стверджують, що м'яке законодавство надає великий діапазон можливостей для інтерпретації, проб та помилок без обмежень єдиними правилами або загрози санкцій. Це дозволяє державам-членам обирати найоптимальніше рішення для їх конкретних проблем та шляхом механізмів зворотнього зв'язку ділитись отриманим досвідом із іншими суб'єктами права ЄС. По-друге, м'яке право є доцільним, коли розрив між бажаною нормою та реальністю настільки великий, що приймати суворі (загальнообов'язкові) положення безглуздо. Більш м'які механізми дозволяють встановити мінімальні умови та формалізувати прогресивне просування до вищих стандартів. Врешті, м'які інструменти ВМК посилюють соціальну основу легітимності ЄС шляхом доступу до процесів управління політиками ЄС зацікавлених осіб, які поширюватимуть знання та породжуватимуть відчуття власної важливості для Спільноти в цілому [484].

Водночас є низка вчених, які вбачають загрозу у ВМК та його м'яких правових інструментах через таке. По-перше, він формує серію юридично необов'язкових норм, які цілком позбавлені тих характеристик, які безпосередньо асоціюються з самою природою ЄС. Ці нові норми не впливають безпосередньо на *EU's acquis*, однак утворюють значну пропорцію майбутнього законодавства ЄС. Тобто політики XXI ст. будуть руйнувати те, що «будувалося» протягом 60 років, щоб створити основи «нового правового порядку». По-друге, ВМК може зробити менш ефективним жорсткий закон, ставлячи під сумнів саме верховенство права ЄС. І по-третє, стурбованість викликає і те, що на противагу всьому минулому досвіду залишається поза увагою передача будь-яких повноважень інститутам ЄС, і навпаки обмежується їх вплив на національну політику у сферах, де вони застосовуються [82, с. 114-115].

Незважаючи на неоднозначне ставлення до ВМК та його правових інструментів, ми розділяємо позицію першої групи науковців та підтримуємо слухну думку Еріки Шишчак (*Erika Szyszczak*), яка стверджує, що ВМК можна охарактеризувати як частину невід'ємної логіки розвитку самого ЄС, де політичні

актори переходять від традиційного до кращого та більш ефективного регулювання у сферах, що потребують втручання ЄС, однак досягнення консенсусу щодо яких є складним [461, р. 487].

Так, безумовно, однією із таких сфер є освіта, де акти м'якого права ЄС відіграють суттєву роль при її врегулюванні. При цьому рекомендації, висновки, програми дій, звіти, спільні повідомлення ЄК та Ради міністрів освіти не породжують жодних юридичних зобов'язань для країн-учасниць або громадян ЄС, адже вони за своєю суттю мають спонукальний характер. Тому, на перший погляд, може здатись, що ВМК як робочий метод ЄС не є дієвим. Однак насправді у сферах підвищеної чутливості для держав-членів, в т. ч. освіти, неможливо прямо говорити про необхідність її гармонізації чи уніфікації, оскільки держави способом зворотнього ефекту ще більше захищатимуть власну самобутність. ВМК, натомість використовуючи м'які правові інструменти, встановлює орієнтири для держав у вирішенні освітніх проблем, що стосуються кожного і тим самим підштовхує їх до неминучої кооперації в освітній сфері, що розпочинається із обміну позитивним досвідом та взаємонавчання. ЄС в особі власних інститутів бере на себе роль посередника, що формує відповідну платформу для зустрічей та обміну інформацією для держав, здійснює загальний моніторинг, за результатами якого публікує проміжні та фінальні звіти і, використовуючи т. зв. процедуру «*naming, honoring and shaming*», фіксує прогрес або регрес кожної держави-члена у досягненні спільних цілей у сфері освіти. Саме за допомогою механізму «*naming, honoring and shaming*» ЄС породжує своєрідний дух суперництва серед країн у позитивних зрушеннях щодо освітньої політики. А, як відомо, позитивні зрушення неможливі без внесення змін у чинні національні системи освіти, зокрема і в норми національного права. Таким чином, ЄС посередньо підштовхує держави до апроксимації законодавства.

Процес апроксимації та досягнення визначених цілей у освіті при цьому буде добровільним, поступовим та, можливо, довшим, ніж це б відбувалось на виконання приписів «твердого» права, адже м'які правові інструменти, не

покладаючи жодних прямих зобов'язань на держав-учасниць, не породжують жодної юридичної відповідальності.

Загалом же, застосування ВМК в освіті характеризується певною етапністю. Так, спершу Рада ЄС визначає загальні цілі освітньої політики ЄС; згодом керівні принципи транспонуються державами-членами у національні та регіональні політики; узгоджуються орієнтири та показники досягнення означених цілей; врешті, результати контролюються та оцінюються [383, р. 522]. Надалі цикл повторюється із відповідними корективами [388, р. 46] з боку інститутів ЄС. Рада та ЄК публікують що два роки спільний звіт (*Joint Report*) про загальну ситуацію у сфері освіти та професійної підготовки, якому передують підготовлені ЄК відповідні рекомендації [383, р. 522]. Саме за допомогою ВМК та його інструментів м'якого права існує можливість швидкого реагування на повільність чи відсутність позитивних змін у досягненні намічених показників державами-членами щодо освіти. Це зауважують і безпосередні європейські державотворці, зазначаючи, що «інструменти ВМК мають перевагу порівняно із законодавством, адже останнє є застарілим та занадто повільним для економіки, що стрімко розвивається» [354, р. 21]. Окрім того, прийняття м'яких актів чи внесення в них змін не вимагає задіявання звичайної чи спеціальної законодавчих процедур, що значно спрощує цей процес порівняно із правовими актами зобов'язального характеру. Цим активно користуються інститути ЄС, до прикладу, Рада ЄС та ЄК коригують цілі щодо освіти та додають нові індикатори за результатами завершення робочих циклів шляхом прийняття оновлених м'яких правових інструментів (спільних звітів та рекомендацій) (докладніше див. підрозділ 1.3. роботи). Таким чином, усе вищевикладене свідчить про доцільність та ефективність застосування ВМК та його правових інструментів щодо освітньої політики ЄС.

Проаналізувавши порядок та особливості застосування ВМК в освітній політиці, вбачається можливим виділити його характерні риси (ознаки), що дають підстави відрізнити цей метод від «жорстких». Так, як згадувалося вище, ВМК характеризується «гнучкістю» (англ. *flexibility*), що, на думку Беттіни Ленджі

(*Bettina Lange*) та Нафсіки Алексайду (*Nafsika Alexiadou*), полягає саме у використанні актів «м'якого» права [384, р. 322-323]. Учений Рено Деусс (*Renaud Dehousse*) вбачає у гнучкості ВМК те, що він не переслідує мету встановити унікальні цілі, придатні для кожної держави. Натомість ВМК формує певні рекомендації, які надалі трансформовуватимуться державами у конкретні плани дій відповідно до власних особливостей [266, р. 4]. Найповніше ж поняття «гнучкості» ВМК розкривають Джоан Скотт (*Joanne Scott*) та Девід Трубек (*David Trubek*), зазначаючи, що він, на відміну від методів, що використовують «тверде» право, застосовує стандарти відкритого типу, гнучкі і такі, що піддаються перегляду, й інші форми м'якого права, які мають здатність пристосовуватись до різноманітності, пропонуючи альтернативні підходи для вирішення проблем та тим самим полегшують перегляд стратегій та стандартів [453, р. 6]. Справді, гнучкість ВМК у освіті проявляється у використанні тих правових інструментів, що є можливими в умовах обмеженості компетенції ЄС. При цьому, поважаючи різноманітність систем освіти, Союз визначає загальні цілі для держав-учасниць, які надалі деталізовуватимуться на національному рівні, та здійснює моніторинг за їх досягненням, надаючи постійну підтримку державам.

Ще однією ознакою ВМК є т. зв. можливість «переосмислення» (англ. *revisability*) [484] обраного вектору, що тісно пов'язана із гнучкістю, адже передбачає здатність швидкого реагування та зміну цілей, показників, що визначатимуть їх досягнення; деталізацію концепції освітньої політики ЄС залежно від умов, що складаються в рамках Союзу, та повноти досягнення бажаних результатів державами-членами. Правовою основою переосмислення є, як правило, акти м'якого права.

Поряд із гнучкістю та можливістю переосмислення ВМК характеризується також «адаптивністю» (англ. *adaptability*) [181, р. 7], що передбачає формування генеральної ідеї (концепції) розвитку освіти, шляхи та способи досягнення основної мети при цьому визначатимуться державами із урахуванням специфіки їх освітніх систем та у повній повазі до їх «різноманітності» (англ. *diversity*). До

речі, як слушно висловились Джоан Скотт (*Joanne Scott*) та Девід Трубек (*David Trubek*), ВМК насамперед було запроваджено саме із метою надання підтримки та здійснення координації політик держав-членів, а не запровадження однорідності у всьому Союзі [453, р. 6].

Ще однією ознакою ВМК є «проникність» (англ. *pervasiveness*) [181, р. 7], що означає залучення якомога ширшого кола осіб до обговорення та вирішення проблем освіти, починаючи від міністрів освіти, закінчуючи громадськими організаціями, закладами освіти, педагогічними, науково-педагогічними працівниками та експертами. Таким чином, питання проблем та перспектив розвитку освітньої політики проникають на місця і вирішуватимуться, за можливості, на найнижчому рівні.

Також ВМК характеризується «рефлексивністю» (англ. *reflexivity*), адже його застосування в освітній політиці ЄС сформувало нові політичні мережі Союзу, які обмінюються інформацією про найкращі практики в галузі освіти. Цей обмін інформацією та перспективи різних країн-членів заохочують інших до вивчення особливостей освітніх політик одна одної, в тому числі їх законодавчого забезпечення, стимулюють застосування здобутих знань на власних системах освіти із метою підвищення стандартів до рівня тих держав-членів, що продукують фонд «найкращих практик» [384, р. 323].

Таким чином, усе вищевикладене дає підстави визначити відкритий метод координації як основний метод впливу ЄС на інтеграційні процеси у сферах обмеженої компетенції ЄС, в т.ч. у сфері освіти, із застосуванням інструментів політичного та правового впливу, які, з одного боку, використовуються державами-членами ЄС для захисту національної політики у певних сферах, зокрема і освіти та тим самим сприяють збереженню її незалежності від загальноєвропейської, а з іншого боку, ЄС в особі власних інститутів використовує його інструменти, в т.ч. і м'якого права, для впливу на національну політику держав-членів ЄС шляхом визначення загального вектору розвитку освіти, що в подальшому приводить до наближення національних систем освіти

та їх правових основ. І хоча ВМК із моменту запровадження розглядається здебільшого як допоміжний до комунітарного та міжурядового методів, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку європейської інтеграції ВМК припустимо позиціонувати як основний метод втручання ЄС у сфери підвищеного захисту та особливої чутливості для держав, якою, беззаперечно, є і освіта.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ФОРМИ ЗОВНІШНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОСВІТИ

3.1. Правове забезпечення зовнішнього співробітництва ЄС у сфері освіти на універсальному, регіональному та партикулярному рівнях

Сьогодні ЄС є ключовим гравцем на міжнародній арені не лише у питаннях безпеки, торгівлі, а й у питаннях освіти, що пов'язано із значною інтенсифікацією міжнародної співпраці у цій сфері, в тому числі правової, що спостерігається протягом останніх років та бажанні самого ЄС і його країн-учасниць брати активну участь в освітніх процесах, що сприятимуть перетворенню Союзу на одну із найбільших конкурентоздатних економік світу.

Загалом, правова співпраця ЄС у сфері освіти здійснюється із низкою міжнародних організацій та держав світу, що уможливорює виділення трьох її рівнів: 1) *універсальний або глобальний рівень*, до якого можна віднести кооперацію із ООН, а саме ЮНЕСКО як флагманської організації, що опікується питаннями освіти, яка полягає насамперед у підтримці освітніх ініціатив та програм, зокрема «Освіти для всіх» (англ. *Education for All – EFA*) та «Глобального партнерства заради освіти» (англ. *Global Partnership for Education – GPE*), із Дитячим фондом ООН (далі – ЮНІСЕФ) та Міжнародною організацією праці (далі – МОП); 2) *регіональний рівень*, що включає співпрацю із регіональними міжнародними організаціями, які тією чи іншою мірою мають стосунок до освіти, наприклад: Радою Європи, ОБСЄ та підтримку цілого ряду освітніх процесів, зокрема Болонського та Копенгагенського, а також освітніх програм мобільності; та 3) *партикулярний (державний) рівень*, що характеризується підтримкою реформ систем освіти як індивідуально, так і в межах певних географічних регіонів, при цьому інтенсивність та обсяг співпраці залежатиме від подальших євроінтеграційних намірів держав.

Утім, зазначимо, що процес налагодження такої кооперації був поступовим, що пов'язано із послідовністю формування самої освітньої політики ЄС та закріплення її правового підґрунтя в установчих актах Союзу. Наразі правовою

основою для цього виду співпраці слугує перш за все ч.1 ст. 21 ДЄС, згідно з якою «Союз намагається розвивати стосунки і розбудовувати партнерські відносини з третіми країнами, регіональними і універсальними міжнародними організаціями...»; ч.1 ст. 220 ДФЄС, яка передбачає, що: «Союз встановлює будь-яке корисне співробітництво з органами Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованими установами, Радою Європи, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі й Організацією економічного співробітництва й розвитку. Союз також підтримує потрібні відносини з іншими міжнародними організаціями.»; ч. 3 ст. 165 ДФЄС – «Союз і держави-члени створюють сприятливі умови для співпраці із третіми країнами й компетентними міжнародними організаціями у сфері освіти...» та ч. 3 ст. 166 ДФЄС, що передбачає аналогічне положення і щодо професійної освіти [30, с. 24, 99, 121]. Таким чином, установчі договори ЄС передбачають кооперацію із питань освіти із міжнародними організаціями та третіми державами як ЄС, так і його держав-членів.

Одним із основних стратегічних партнерів ЄС та водночас одним із провідних гравців на міжнародній арені, який опікується питанням освіти є ЮНЕСКО, що виступає спеціалізованою установою ООН та із моменту заснування якої у 1945 році основною місією є «сприяння зміцненню миру і безпеки шляхом розширення співпраці народів у сфері освіти, науки і культури в інтересах забезпечення загальної поваги до справедливості, законності і прав людини, а також основних свобод, проголошених у Статуті ООН, для всіх народів незалежно від раси, статі, мови або релігії» (ст. 1 Статуту ЮНЕСКО) [137]. При цьому діяльність Організації в галузі освіти є одним із найважливіших засобів досягнення цієї мети.

ЮНЕСКО виступає за цілісне і гуманістичне бачення якісної освіти в усьому світі і забезпечення кожному права на освіту, а також відстоює ідею про ключову роль освіти в розвитку людського потенціалу, суспільства і економіки [102]. Також ЮНЕСКО пропагує застосування заснованого на правах людини цілісного підходу до освіти, націленого на реалізацію інклюзивного навчання

протягом усього життя і побудову суспільства знань через формальне, неформальне та інформальне навчання. Саме таку мету визначено середньостроковою стратегією розвитку ЮНЕСКО на 2014–2021 рр. [136], яка має багато спільного із цілями, встановленими ЄС щодо освіти, оскільки обидві організації відстоюють унікальну роль освіти для майбутнього та визначають при цьому спільні для усіх проблеми. З огляду на це стає зрозумілим, що міжнародні організації мають не лише утриматися від конкуренції між собою, а й навпаки координувати свою діяльність для посилення її ефективності та уникнення дублювання. Тобто їх метою має стати взаємне доповнення, що є ключем для посилення їх впливу [99, с. 308].

Потрібно також зауважити, що саме ЮНЕСКО є єдиною установою ООН, що володіє виключним та повним мандатом на усі аспекти та питання щодо освіти. У зв'язку із тим саме ця установа розробляє ініціативи у сфері освіти та виносить їх на широкий загальний рівень. Найбільш визначними ініціативами цієї організації є EFA та GPE. EFA є «глобальним зобов'язанням» забезпечити якісну базову освіту для всіх дітей, молоді та дорослих і була представлена та затверджена у 2000 році на Всесвітньому освітньому форумі в Дакарі [286] із встановленням таких цілей: розширення та вдосконалення системи комплексного виховання та освіти в ранньому віці, особливо для найбільш вразливих та малозабезпечених дітей; забезпечення доступу до цілком безкоштовної та обов'язкової початкової освіти, особливо для дітей, що перебувають у складних умовах, та тих, хто належать до етнічних меншин; забезпечення рівноправного доступу молоді та дорослих до відповідних навчальних та інших програм, що забезпечуватимуть розвиток людських навиків; підвищення рівня грамотності серед дорослих не менше ніж на 50% та забезпечення рівного доступу до базової та безперервної освіти для всіх дорослих; усунення гендерних диспропорцій у початковій та середній освіті та досягнення гендерної рівності в освіті; поліпшення всіх аспектів якості освіти [475].

Додатково із метою прискорення прогресу EFA у 2002 році було започатковано унікальне партнерство – «Освіта для всіх – Швидкий шлях

ініціативи», яке із 2011 року відоме як GPE. Ідея його полягає насамперед у стимулюванні та наданні допомоги, ресурсів і технічної підтримки щодо впровадження національних освітніх реформ для забезпечення універсальності початкової освіти у країнах, що розвиваються [489]. Наразі ці ініціативи підтримуються 189-ма країнами світу та низкою міжнародних організацій.

Утім, із урахуванням опублікованих звітів [Докладніше результати звітів див. у: 12; 448] зазначимо, що прогрес у досягненні глобальних цілей щодо освіти є повільним. Усвідомлюючи це, на Всесвітньому освітньому форумі, що відбувся в Інчхоні (Корея), 19-22 травня 2015 року, було представлено «Нове бачення освіти на період до 2030 року» (англ. *Towards 2030: A new vision for education*), яким визнано важливу роль освіти як основної рушійної сили для розвитку [32]. Більше того, у Інчхонській декларації держави висловили намір прийняти єдиний порядок денний в галузі освіти – «Освіта-2030», який став би всебічним, масштабним, мотиваційним і охоплював всіх без винятку. Так, було прийнято Рамкову програму дій «Освіта-2030», що стала результатом безпрецедентного консультативного процесу, спрямованого на мобілізацію всіх зацікавлених сторін для досягнення нових глобальних цілей і завдань у галузі освіти [91]. Поряд із цим, на основі доробку вже чинних міжнародних угод та актів із питань освіти* сформульовано чотири основні принципи плану дій, а саме: право на освіту (обов'язкову, безкоштовну та якісну) як ключового права людини, що розширює її можливості; розгляд освіти як суспільного блага, відповідальність за яке покладається на держави; необхідність формування можливостей дорослому населенню для навчання протягом життя та визначення пріоритету за гендерною рівністю [32].

Отже, вищевикладене дає можливість твердити, що освітня політика в межах ЮНЕСКО також здійснюється за допомогою її стратегізації, при цьому

---

* Насамперед йдеться про: ст. 26 Загальної декларації прав людини 1948 року; Конвенцію про боротьбу із дискримінацією у сфері освіти 1960 року; ст. 5 Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 року; ст. ст. 13, 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року; ст. 10 Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року; ст.ст. 28, 29 Конвенції про права дитини 1989 року; ст. 24 Конвенції про права осіб із інвалідністю 2006 року; ст. 22 Конвенції про статус біженців 1951 року та Резолюцію Генеральної асамблеї ООН «Про право на освіту в умовах надзвичайних ситуацій» 2010 року тощо.

головна відповідальність за її якісне впровадження покладається на держави. ЮНЕСКО ж надає постійну підтримку державам, спонукає їх до поглиблення партнерських відносин, здійснює моніторинг та формує відповідні правові інструменти. Загалом правові інструменти ЮНЕСКО можна поділити на дві групи: нормативні акти самої організації, які мають форму рекомендацій; та міжнародні угоди держав-учасниць. Щодо першої групи, то із моменту заснування ЮНЕСКО підготовлено та прийнято вісім рекомендацій [287], які стосуються освіти загалом або окремих її напрямів. Провідне місце серед них, на нашу думку, варто надати Рекомендації про боротьбу із дискримінацією у сфері освіти 1960 року із закликами ліквідувати будь-яку нерівність у сфері освіти, а також вживати заходи, спрямовані на забезпечення загальної доступності і рівних можливостей у освіті [425]; та Рекомендації стосовно навчання в дусі міжнародного порозуміння, співробітництва і миру, навчання в дусі поваги прав і основних свобод людини 1974 року, якими визначено поняття «освіта» (англ. *education*) як всього процесу суспільного життя, за допомогою якого окремі особи і соціальні групи в рамках і для блага національного та міжнародного співтовариства свідомо вчаться розвивати свої таланти, здібності, схильності і знання, при чому цей процес не обмежується жодною конкретною діяльністю [426].

Поряд із власним правотворенням в межах ЮНЕСКО ведеться активна діяльність і щодо сприяння державам у нормотворенні й тим самим поглибленні міжнародної освітньої інтеграції. Так, із моменту започаткування діяльності під егідою ЮНЕСКО було розроблено та підписано цілий ряд універсальних та регіональних міжнародних угод із питань освіти, серед яких виділяють конвенції про: боротьбу із дискримінацією у сфері освіти 1960 року [62]; технічну та професійну освіту 1989 року [56]; визнання навчальних курсів, дипломів та ступенів вищої освіти в: Латинській Америці та Карибському басейні 1974 року [438], арабських та європейських державах, що межують із Середземним морем 1976 року [223], арабських державах 1978 року [224], державах європейського

регіону 1979 року [222], державах Азії та Тихого океану 1983 року [433]; визнання навчальних курсів, сертифікатів, дипломів, ступенів та інших академічних кваліфікацій вищої освіти в державах Африки 1981 року [436] та 2014 року [451]; визнання кваліфікацій з вищої освіти: у Азійсько-Тихоокеанському регіоні 2011 року [174] та в Європі 1997 року [63]. Важливо, що ці конвенції діють у всіх регіонах світу, а наразі триває розробка універсальної (глобальної) конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти між усіма країнами світу незалежно від їх розташування [33, с. 126].

Таким чином, роль ЮНЕСКО у міжнародній освітній інтеграції є беззаперечною, адже саме ця установа формує правові основи для визнання кваліфікацій у сфері вищої освіти. Для успішності розробки та прийняття деяких вищезазначених конвенцій ЮНЕСКО активно співпрацює у питаннях нормотворення із регіональними міжнародними організаціями, що також опікуються питанням освіти. Яскравим прикладом можна вважати кооперацію із Радою Європи, в результаті якої було прийнято Європейську конвенцію 1997 року.

Загалом ЮНЕСКО намагається підтримувати партнерство та поглиблювати співробітництво і із іншими суб'єктами міжнародного права із питань освіти. Не є винятком і ЄС. Так, ЄС став одним із стратегічних партнерів ЮНЕСКО, адже обидві організації поділяють однакові цінності й тісно співпрацюють для досягнення своїх спільних цілей. Тематичний діалог та фінансове співробітництво з ЄК та делегаціями ЄС на рівні країн постійно зростає, зокрема, у сферах взаємного інтересу, як-от: освіта, культура, наука та технології, вода та океани, а також свобода поглядів. Зважаючи на це та маючи за мету посилення діалогу, зміцнення співпраці та сприяння обміну найкращими практиками, 8 жовтня 2012 року ЮНЕСКО та ЄС підписали Меморандум про взаєморозуміння (англ. *Memorandum of Understanding*) (далі – МПВ), який і став правовою основою їх міжнародної співпраці, зокрема й у сфері освіти [487].

Утім, треба наголосити, що налагодження цього діалогу було тривалим, адже розпочиналось із обміну листами між ЮНЕСКО та ЄС ще із 1964 року, коли Європейські Співтовариства де-юре не володіли компетенцією щодо освіти [469, р. 70]. Інтенсифікація ж співпраці розпочалася після прийняття Маастрихтського договору. А вже у 2001 році ЄК звернулася із закликом у формі повідомлення до Ради ЄС та ЄП щодо побудови ефективного партнерства між ЄС та ООН із питань розвитку та гуманітарних справ, в якому наголошувала на беззаперечному успіху у налагодженні співпраці між двома організаціями щодо практично усіх сфер зовнішніх відносин ЄС, зокрема із питань миру, безпеки, торгівлі, соціальних та економічних питань [195]. Водночас, визнаючи глобальну роль ООН у міжнародних відносинах та встановлення Цілей розвитку тисячоліття ООН (далі – ЦРТ ООН) до 2015 року*, ЄК наполягала на посиленні колаборації із агенціями ООН, фондами та програмами, в тому числі із ЮНЕСКО у питаннях розвитку освіти. У 2003 році була підписана фінансова та адміністративна рамкова угода між ЄС та ООН [335] і прийнято чергове повідомлення ЄК, що спонукає до посилення присутності ЄС в діяльності агенцій ООН, збільшення фінансової підтримки проектів ООН та продукування стратегічного партнерства із агенціями ООН, зокрема і з ЮНЕСКО [210]. Однак офіційний документ про співпрацю із ЮНЕСКО було підписано лише у 2012 році [395].

Перш, ніж перейти до основних напрямів кооперації із питань освіти, передбачених МПВ між ЮНЕСКО та ЄС, проаналізуємо правову природу цього типу документа та визначимо його обов'язковість для сторін. Для з'ясування характеру цієї угоди необхідно встановити, чи вона відноситься до «класичних»

---

* Цілі розвитку тисячоліття ООН, прийняті 189-ма країнами та провідними світовими інституціями розвитку в 2000 році на Саміті тисячоліття ООН. Дві із ЦРТ ООН безпосередньо стосувалися освіти: забезпечення загальної початкової освіти (Ціль № 2) та сприяння гендерній рівності у сфері освіти на усіх її рівнях, в рамках викорінення гендерної дискримінації загалом (Ціль № 3). Докладніше див.: Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 08.09.2000 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_621 (дата звернення: 28.02.2018).

Цілі сталого розвитку ООН (далі – ЦСР ООН) були прийняті у 2015 році та прийшли на зміну ЦРТ ООН. Так визначено 17 ЦСР ООН, успішне досягнення яких не буде можливим без освіти. При цьому одна із ЦСР ООН прямо стосується освіти (Ціль № 4) – «Якісна освіта: Забезпечення інклюзивної та рівноправної якісної освіти і формування можливостей усім для навчання протягом життя». Докладніше див.: Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН от 25 сентября 2015 года № A/RES/70/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement> (дата звернення: 28.02.2018).

міжнародних договорів, під якими міжнародне право* розуміє «угоди укладені між державами, між державами та міжнародними організаціями та між міжнародними організаціями в письмовій формі і регульовані міжнародним правом, незалежно від того, чи викладені такі угоди в одному документі, двох чи кількох, пов'язаних між собою документах, а також незалежно від їх конкретного найменування» [8; 9]. Із поданого визначення вбачається можливим виділити критерії відповідності угоди отриманню статусу «міжнародного договору», а саме:

1) *Укладена між суб'єктами міжнародного права у письмовій формі.* Так, МПВ укладено у письмовій формі та підписано із одного боку ЮНЕСКО – в особі Генерального директора, з іншого – ЄС – в особі Єврокомісара із розвитку та Верховного представника із питань зовнішньої політики та політики безпеки. На перший погляд здається, що суб'єктний склад витримано, адже і ЮНЕСКО, і ЄС є суб'єктами міжнародного права. Водночас, звертаючись до норм права ЄС, а саме ст. 218ДФЄС, яка врегульовує процедуру укладення та підписання міжнародних угод ЄС, зазначимо, що її санкціонує Рада ЄС, і стосується вона лише юридично обов'язкових угод. Політичні угоди натомість укладаються ЄК та підписуються від її імені [382, р. 97] і не підпадають під дію ст. 218ДФЄС. Таку позицію, підтвердив Суд ЄС [Докладніше див.: 371].

Повертаючись до МПВ, зауважимо активність обрання такого правового інструмента у практиці ЄС. Водночас підписані вони можуть бути різними особами та укладені як від імені ЄС, так і ні [41, с. 191]. Так, до прикладу, у 2007 році було укладено відповідний МПВ між ЄС та Радою Європи, при чому з боку ЄС його підписантами стали Президент Ради ЄС та ЄК [392]. У 2014 році Європейською Комісією в особі Єврокомісара було укладено МПВ із Програмою ООН щодо навколишнього середовища [394]. 2016 року було укладено МПВ між

---

* У нашому дослідженні під поняттям «міжнародне право» ми перш за все розуміємо норми права універсального характеру, що врегульовують питання сутності міжнародних договорів, порядку їх укладення та виконання суб'єктами міжнародного права, а саме: Віденську конвенцію про право міжнародних договорів 1969 р. та Віденську конвенцію про право договорів між державами та міжнародними організаціями та між міжнародними організаціями 1986 р.

Генеральним директором ЄК із питань конкуренції та відповідною комісією Південної Африки [393]. Така різнобічність сторін та підписантів МПВ породжує ще більше питань щодо їх правового статусу та порядку виконання, відповіді на які можна отримати, лише проаналізувавши зміст цих актів. У будь-якому випадку МПВ між ЄС та ЮНЕСКО підписано «від імені ЄС», що дає підстави твердити про намір саме Союзу вступати у зовнішні відносини із ЮНЕСКО, зокрема, із питань освіти та забезпечувати посилену співпрацю.

2) *Мати будь-яку назву та міститься в одному, двох чи декількох пов'язаних між собою документах.* Загалом не існує певної системи для обрання найменування міжнародного інструмента, і тому назва сама собою не визначає його правовий статус. Найважливішим є намір сторін надати йому юридично обов'язкового (англ. *legally binding*) або незобов'язального (англ. *non-binding*) характеру. Водночас, незважаючи на доцільність припущення, що документ названий «Договір» (англ. *Treaty*), «Угода» (англ. *Agreement*), «Конвенція» (англ. *Convention*) є міжнародним договором у контексті Віденських конвенцій 1969 та 1986 років для переконливості слід проаналізувати його положення. Інші назви є ще більш проблемними [179, р. 52]. Це ж стосується і «Меморандумів взаємопорозуміння» (англ. *Memorandum of Understanding*). Примітно, що наразі складається подвійна тенденція використання позначення МПВ у міжнародних відносинах. У першому випадку МПВ є офіційною назвою угоди між суб'єктами міжнародного права, яка як може мати статус міжнародного договору із правами та зобов'язаннями відповідно до міжнародного права, так і ні. У другому терміном МПВ, який використовується у множині, позначають усі угоди, які однак можуть мати різні найменування, укладені між суб'єктами міжнародного права та які не породжують жодних юридичних зобов'язань для учасників [180, р. 28]. При цьому зрозуміти наміри сторін та визначити правовий статус МПВ можливо лише на основі його текстуального аналізу.

3) *Регульована міжнародним правом.* Це твердження означає, що має бути намір створити зобов'язання за міжнародним правом, який впливає із положень

самої угоди [179, р. 51]. І хоча не існує прямої настанови використовувати спеціальну юридичну термінологію, однак простежується практика виявлення намірів укласти міжнародну угоду через застосування відповідної термінології у тексті, наприклад, використання таких слів, як: «повинен» (англ. *shall*), «узгодити» (англ. *agree*), «взяти» (англ. *undertake*), «права» (англ. *rights*), «обов'язки» (англ. *obligations*), «набрання чинності» (англ. *enter into force*) та ін. Натомість не маючи наміру створювати для себе зобов'язання, суб'єкти уникають вживання такої термінології [180, р. 30]. Водночас невнесення зобов'язальних положень до документа породжує неможливість віднесення його до поняття міжнародної «угоди» (договору) [405, р. 326] в контексті Віденських конвенцій 1969 та 1986 років. У тексті МПВ між ЮНЕСКО та ЄС ми не натрапимо на таку термінологію, більше того, там міститься положення, що угода «не створює жодних прав і зобов'язань відповідно до міжнародного права» (п. 15 МПВ). З огляду на це можна ствердити, що МПВ між ЮНЕСКО та ЄС відноситься до тих правових інструментів, які мають політичний характер та не є юридично обов'язковими і не належать до міжнародних договорів у прямому сенсі слова.

Зазначимо, що використання незобов'язальних (англ. *non-binding*) правових інструментів у врегулюванні відносин ЄС із рештою світу стає звичною практикою, що пов'язано насамперед із намірами: підвищити продуктивність зовнішніх відносин; нівелювати труднощі у процесі перемовин та остаточних домовленостей; посилити межі дискреційних повноважень сторін у виконанні домовленостей. Зрештою, незобов'язальні домовленості є більш придатними для політично чутливих сфер або тих, що мають змінний характер [172, р. 115-116], до яких належить і освіта. Загалом простежується майже вдвічі переважання міжнародних інструментів незобов'язального характеру, укладених між ЄС та міжнародними організаціями або третіми державами над класичними міжнародними угодами [490].

Також зауважимо, що т. зв. «неформальні» міжнародні угоди [454, р. 687] або «м'які» міжнародні угоди [490], зокрема і МПВ хоч і не є юридично

обов'язковими для сторін, здатні мати суттєвий політичний вплив та навіть породжувати юридичні наслідки. Міжнародне «м'яке» право справді в змозі створювати правові наслідки у міжнародному правовому порядку на основі принципу добросовісності, що приводить принаймні до очікувань сторін щодо дотримання цих політичних угод [172, р. 119].

Таким чином, хоч МПВ між ЮНЕСКО та ЄС не можна віднести до класичних міжнародних договорів, його значення не можливо недооцінювати. Адже сьогоднішній МПВ ґрунтується на багаторічній співпраці між ЄС та ЮНЕСКО, на спільних принципах, цілях, в тому числі ЦРТ ООН та ЕФА, і намірах розвивати співробітництво задля підвищення якості діяльності та впливовості організацій у сферах, охоплених партнерством (п. 2, 4 МПВ). До таких сфер належить і освіта, збільшення обізнаності про важливість якої як значущого компонента людського, соціального та економічного розвитку є першочерговим завданням. Відповідно до МПВ, сторони здійснюватимуть координацію зусиль щодо якості, релевантності та змісту освіти (п. 6 МПВ) на універсальному, регіональному та державному рівнях (п. 17 МПВ), за необхідності із залученням громадськості (п. 19 МПВ). Основними інструментами співпраці при цьому стають: регулярний діалог та обмін знаннями; поширення найкращих практик; розробка на основі наочного підходу, освітньої політики та відповідних рекомендацій (п. 13 МПВ) [395].

Примітним є те, що МПВ закликає сторін до продовження участі у багаторічних ініціативах щодо освіти, однією із яких є згадане вище GPE, що об'єднує країни, що розвиваються (країн-партнерів), донорів (країн світу та ЄС), міжнародні організації (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Світовий банк), громадянське суспільство, організації вчителів, приватний сектор та інші фонди із метою тісного співробітництва із країнами-партнерами у розробці та впровадженні якісних планів розвитку галузі освіти з тим, щоб кожна дитина отримала якісну базову освіту, визначивши пріоритети найбільш біднішим, найуразливішим та тим, хто живе в нестабільних та конфліктних країнах [51, с. 197].

Наразі в тому партнерстві беруть участь 73 країни світу, що розвиваються [341], в той час як ініціатива розпочиналась із 7 країн. Загалом очікується, що до 2020 року кількість країн буде розширено до 89 [470]. Зауважимо, що із наших найближчих сусідів із євроінтеграційними намірами статус країн-партнерів мають Молдова і Грузія, натомість Україна участі у GPE не бере, що, на нашу думку, є наймовірною втратою тих потенційних можливостей, що відкриває членство в програмі.

Так, із моменту започаткування програми було акумульовано 5,1 млрд дол. США [341]. При цьому одним із найбільших донорів GPE є ЄС та його країни-учасниці, забезпечуючи понад 60% загальних коштів партнерства, завдяки яким досягнуто значних результатів*. Крім того, ЄС підтримує країни-партнери, що мають двосторонні програми підтримки освіти на суму близько 3,4 млрд євро, а також 300 млн євро для професійно-технічної освіти та підготовки і 1,4 млрд євро для вищої освіти (*Erasmus+*).

Поряд із цим ЄС є світовим лідером у підтримці освіти в умовах надзвичайних ситуацій за допомогою своїх програм гуманітарної допомоги, підтримуючи мільйони дітей у 50 країнах світу [306]. У цьому ЄС об'єднав зусилля з ЮНІСЕФ, які спрямовані на забезпечення доступу та можливості використання права на освіту на умовах виключної рівності [331]. Стратегічне партнерство цих організацій триває вже понад 10 років у формі надання допомоги країнам-партнерам у досягненні ЦРТ ООН та ЦСР ООН відповідно та зводиться здебільшого до надання технічної та фінансової підтримки країнам, в яких ведуться збройні конфлікти або які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій [330]. При цьому окремої базисної угоди між ЄС та ЮНІСЕФ не укладено. Натомість організації розпочали практику прийняття вузьких угод про

---

* Відповідно до звіту 2015 року, кількість дітей, що навчаються у початковій школі збільшено на 72 млн порівняно з 2002 роком; 76 % дітей у країнах-партнерах GPE закінчили початкову школу в 2015 році, порівняно з 63 % у 2002 році; кількість дівчат, що завершили початкову школу зросла до 74 % у 2015 році порівняно з 57 % у 2002 році; 78 % країн-партнерів GPE підтримували або збільшили бюджет на освіту до 20 % державних витрат у 2015 році. Див. у: EU leads international efforts to ensure education for all // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/news-and-events/eu-leads-international-efforts-ensure-education-all_en (дата звернення: 28.02.2018).

кооперацію, що передбачають підтримку певних країн або регіонів. До прикладу, у 2013 році було підписано відповідну угоду про надання допомоги у 45 млн дол. США для захисту дітей, постраждалих від сирійської кризи, та сприяння доступу до навчання в Сирії, Йорданії та Лівані [159].

Таким чином, хоч ЄС є активним учасником GPE, його діяльність цим не обмежується, адже він також підтримує такі проєкти, як: Міжнародна цільова група «Викладачі для Освіти 2030» (англ. *International Task Force on Teachers for Education 2030*), яка допомагає країнам, особливо в Африці, забезпечити належну кількість компетентних та мотивованих педагогів [359]; Глобальна мережа ЮНЕСКО міст, що навчаються (англ. *UNESCO Global Network of Learning Cities*), яка сприяє поширенню інклюзивного навчання від початкової до вищої освіти, ціложиттєвої освіти та освіти дорослих [488] та ін.

Незважаючи на тривале залучення до роботи ЮНЕСКО, його фінансового впливу та все більш тісного партнерства між обома організаціями статус ЄС, як правило, залишається одним із простих спостерігачів, обмежуючи його переважно пасивною роллю в дебатах, що проводяться в рамках ЮНЕСКО. Попри те, що представники Союзу можуть брати участь у засіданнях органів організації та здійснювати усне втручання, вони не мають права голосу або нормотворчої ініціативи [469, р. 71].

Поряд із ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ, ЄС співпрацює у питаннях освіти із ще однією спеціалізованою установою ООН – МОП, яка є всесвітньою міжурядовою організацією у сфері міжнародного правового регулювання відносин в галузі реалізації трудової діяльності. Її створення у 1919 році на основі Версальського мирного договору було пов'язано метою просування принципів соціальної справедливості та міжнародно-визнаних прав людини та прав у сфері праці [95, с. 115]. В аспекті цієї мети основними проблемами, з якими бореться МОП, є скорочення безробіття та викорінення бідності. При цьому одним із способів досягнення цього є забезпечення усіх рівним доступом та можливостями у сфері як загальної, так і професійної освіти [147].

Загалом МОП підтримує міжнародні цілі щодо освіти за допомогою впровадження програм гідної праці, включаючи боротьбу із дитячою працею, просування соціального діалогу та свободи об'єднань, розвитку навиків та стратегій працевлаштування. Поряд із цим МОП підтримує таку категорію працівників, як вчителі, які безпосередньо забезпечують освіту [288].

Як і випадку із ЮНЕСКО, МОП здійснює регулювання вищевказаних відносин за допомогою власних рекомендацій та розроблених міжнародних конвенцій, з-поміж яких виділимо такі конвенції: №142 про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів 1975 року [59]; №140 про оплачувані навчальні відпустки 1974 року [58]; рекомендації: №195 щодо розвитку людських ресурсів: освіта, підготовка та навчання протягом усього життя 2004 року [124]; №57 щодо професійного навчання 1939 року [127] та ін. Також спільно з ЮНЕСКО МОП сприяє принципам якісного викладання через дві рекомендації щодо педагогічного персоналу: щодо статусу вчителів 1966 року [428] та щодо статусу викладацького персоналу у вищій освіті 1997 року [427].

Із положень цих правових документів стає очевидним розділення МОП загальної міжнародної позиції щодо ключової ролі освіти та професійної підготовки у забезпеченні людей гідною працею та перешкоджанні поширенню бідності. Оскільки у конкурентних умовах суспільства, які прагнуть досягти повного рівня зайнятості та стійкого економічного зростання, визначають освіту та розвиток людських ресурсів основними напрямками інвестиційної активності. Країни, що забезпечують якісну базову освіту та створюють належні умови для набуття основних професійних навиків та можливості для безперервного навчання, постійно допомагаючи працівникам підтримувати та покращувати рівень своїх професійних компетенцій, в результаті отримують у своє розпорядження більш кваліфіковані та продуктивні трудові ресурси [53, с. 205].

Тому недивним і невинним є бажання ЄС співпрацювати із МОП у цьому напрямі. Зауважимо, що кооперація між цими інституціями розпочалася ще

у 1958 році із підписання відповідної міжнародної угоди між МОП та ЄЕС, якою передбачалось встановлення взаємного консультування, обмін спостерігачами та надання технічної підтримки [391, р. 209]. Імплементация ж цієї угоди здійснювалась шляхом обміну листами у 1961, 1989 та найпізніше у 2001 р. Саме останній обмін листами охоплював усі відповідні внутрішні та зовнішні політики ЄС і підкреслював важливість сприяння дотриманню основоположних принципів і прав у сфері праці, поряд із економічним розвитком та лібералізацією торгівлі [469, р. 79]. А вже у 2004 році було укладено відповідний МПВ між МОП та ЄК із питань розвитку, з положень якого стає очевидним, що основним координатором співпраці виступатиме ЄК та її відповідні директори [396].

За своїм правовим статусом МПВ між МОП та ЄК є аналогічним до МПВ між ЮНЕСКО та ЄС, з єдиною різницею, якщо останній укладено від імені ЄС то перший від імені ЄК. Однак, на наше переконання, це не позначається на якості та інтенсивності співробітництва, що спостерігається останніми роками із урахуванням еволюції європейської інтеграції, розширення сфер діяльності Союзу, появі ЄС як глобального гравця та конвергенції стратегічних цілей та цінностей ЄС та МОП.

Загалом співробітництво ЄС та МОП у освітній сфері здійснюється за такими основними напрямками: боротьба із незаконною дитячою працею, спрямована на забезпечення дітей освітою та основними навиками, що забезпечать їм краще майбутнє, зокрема шляхом впровадження програми «Боротьба із дитячою працею через освіту» у країнах Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону, яка розглядає базову освіту, доступну для усіх, як засіб викорінення найгірших форм дитячої праці та спонукає держави до ратифікації відповідних конвенцій МОП, а саме: №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року [60] та №138 про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року [57]; розвиток навиків, що передбачає покращення якості базових навиків, забезпечення кращого доступу до навчання та освіти, включаючи неформальну освіту, і адаптацію в процесі

переходу до трудової діяльності після здобуття відповідного освітнього рівня. Особливо актуальною в цьому контексті є професійна та технічна освіта та навчання [473]. Водночас незважаючи на своє раннє визначення як одного з найперспективніших напрямків співпраці, на початкових етапах професійне навчання показувало дуже скромні результати кооперації [391, р. 213].

Як і у випадку колаборації із іншими структурами ООН ЄС та МОП підтримують реформування сфери освіти, зокрема професійно-технічної, у країнах, що розвиваються, через надання відповідної фінансової та технічної підтримки. Так, ЄС є одним із найбільших донорів програми МОП співробітництво заради розвитку, що поширюється на понад 60 країн світу, загалом надавши понад 260 млн дол. США у період із 2008 по травень 2018 років [357]. Однак на цьому допомога ЄС не закінчується: Союз постійно консулює уряди країн у процесі реформування, ділиться власним досвідом та знаннями. Наразі успішно впроваджуються відповідні зміни у Алжирі, Бангладеші, В'єтнамі Тунісі та на Шри Ланці [Докладніше див.: 473].

Зважаючи на вищезазначене, уявляється можливим зробити деякі узагальнення: беззаперечним є визнання за освітою фундаментальної сфери у забезпеченні сталого розвитку країн та суспільств і основного засобу боротьби із такими негативними явищами, як убогість, примусова дитяча праця, збройні конфлікти тощо, при цьому подолання цих проблем потребує значної консолідації зусиль на глобальному рівні. Тому необхідність співробітництва ЄС у питаннях освіти із універсальними міжнародними організаціями є виправданою. Водночас ця кооперація здійснюється здебільшого із спеціалізованими установами ООН на підставі укладених МПВ та полягає у підтримці глобальних проєктів організації щодо забезпечення усіх рівним доступом до безкоштовної та якісної освіти.

Також важливе місце в освітній міжнародно-правовій співпраці ЄС відводиться державному рівню, адже саме кооперація із третіми країнами підвищує якість освіти та професійної підготовки як в ЄС, так і в інших країнах шляхом взаємного навчання, обміном досвідом та порівняння освітніх систем світу. При цьому ЄС встановлює для себе п'ять пріоритетів: просування ЄС як

центру досконалості в освіті та навчанні; підтримка країн-партнерів у модернізації систем освіти; популяризація спільних цінностей та глибшого взаєморозуміння між різними народами та культурами; підтримка держав-членів та ЗВО як в ЄС, так і за його межами у процесі їх інтернаціоналізації; покращення якості послуг та людських ресурсів в ЄС та інших країнах [358].

Загалом на виконання Повідомлення ЄК про посилення кооперації із третіми країнами у сфері вищої освіти 2001 року [206] політичний діалог із питань освіти, особливо вищої освіти, ЄС налагоджено із цілою низкою країн та регіонів світу, який в ідеалі повинен привезти до поширення міжуніверситетських партнерств та академічної мобільності як в рамках освітніх програм ЄС, так і інших програм. Так, регіональними партнерами ЄС є країни Східного партнерства, Середземноморські країни, Західні Балкани, країни Африки, Азії та Латинської Америки. Обраний такий підхід регіональної кооперації не є випадковим, адже для тих країн, які прагнуть добровільно зблизитися з європейськими та міжнародними стандартами, реалізація нової освітньої політики та освітніх реформ є складним процесом. При цьому кожна країна знаходиться на різних етапах реформування із задіянням різних ресурсів. Враховуючи це, ЄС заохочує саме регіональну співпрацю та комунікацію, що передбачає обмін найкращими практиками із перетворення систем освіти та об'єднання ресурсів, що забезпечить подальший розвиток спільних заходів, проєктів та досліджень. При цьому залежно від географічної наближеності до ЄС ступінь та інтенсивність співробітництва можуть змінюватись [50, с. 216].

Так, однією з наймасштабніших є співпраця із країнами Східного партнерства, заснованою Декларацією у 2009 році спільною ініціативою ЄС, держав-учасниць та шести партнерів: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України, що передбачає формування відповідних платформ для комунікації, обміну досвідом та інформацією у напрямку реформувань та модернізації. ЄС отримує відповідні інструменти для супроводу цих процесів та підтримує країни у законодавчій та регуляторній апроксимації залежно від намірів країни до подальшої інтеграції [363]. Однією із тематичних платформ є

«Контакти між людьми», в робочій програмі якої з поміж основних цілей співпраці визначено освіту та професійну підготовку із постановкою конкретних завдань для держав [279]. Після текстуального аналізу цієї програми можемо констатувати, що партнерство здійснюється із питань *середньої освіти*, а саме: поширення участі у проєкті ЄК *eTwinning Plus*, що просуває шкільне співробітництво в Європі через використання інформаційних та комунікаційних технологій із можливістю дистанційного, безкоштовного та продовжуваного професійного розвитку педагогів [Докладніше про проєкт див.: 298]; *вищої освіти*, а саме: підвищення якості систем вищої освіти та продовження реалізації болонських реформ з особливим акцентом на інтернаціоналізації та визнанні дипломів та періодів навчання; покращення навиків та знань студентів, дослідників і науково-педагогічного персоналу, зокрема шляхом кількісного та якісного збільшення участі ЗВО у програмі *Erasmus+*; *професійної освіти та підготовки*, а саме: підтримка реформування системи професійної освіти, що забезпечуватиме розвиток навиків, необхідних у трудовій діяльності та створення сприятливих умов для міжнародної мобільності.

Варто зазначити, що процеси реформування систем освіти у країнах Східного партнерства залежатимуть від намірів держави продовжувати євроінтеграцію та поряд із Декларацією базуватимуться на конкретних угодах залежно від обраної правової форми міжнародного співробітництва ЄС із третьою країною. Так, *угодами про асоціацію* деталізуються відносини ЄС, зокрема і у сфері освітнього співробітництва із Грузією (ст. 358-359, Глави 16 «Освіта, навчання та молодь», Розділу VI «Інші сфери співпраці») [175], Молдовою (ст.ст. 122-124, Глави 23 «Співробітництво щодо освіти, підготовки, мультилінгвізму, молоді та спорту», Розділу IV «Економічне та інше секторальне співробітництво») [176] та Україною (ст.ст. 431, 432, 434, Глави 23 «Освіта, навчання та молодь», Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво») [145]; *угодою про всебічне та посилене партнерство* – із Вірменією (ст.ст. 93-94, Глави 17 «Освіта, підготовка та молодь») [213]; *угодою про партнерство та співробітництво* – із

Азербайджаном (ст. 53) [409]. Із Білоруссю складається дещо інша ситуація, адже зрушення у відносинах із ЄС розпочалися фактично три роки тому, і наразі вони повільно прогресують, однак в окрему угоду про співпрацю відносини поки що не втілились [Докладніше про характер відносин ЄС та Білорусі див.: 300].

Ще одним із стратегічно важливих регіонів для ЄС є регіон Середземномор'я, а саме південна його частина, кооперація із яким вийшла на новий рівень після посилення та перегляду в 2015 році Європейської політики сусідства [Докладніше див.: 360] і наразі охоплює різні сфери суспільного життя, включно з освітою. Зазначимо, що ідея наближення країн Середземномор'я, особливо південного, до ЄС привела до формування у 2008 році відповідного альянсу – «Союзу заради Середземномор'я» за участю країн ЄС та 15 країн Південного та Східного Середземномор'я із метою посилення регіонального співробітництва, діалогу та реалізації проєктів та ініціатив, що мають відчутний вплив на громадян країн-учасниць, з акцентом на молодь та жінок, з метою вирішення трьох стратегічних цілей регіону: стабільності, людського розвитку та інтеграції [477].

Саме одним із дієвих засобів покращення людського розвитку є освіта, тому країни-партнери активно співпрацюють у досягненні ЦСР ООН № 4. Утім, зазначимо, що інтенсивність співпраці та її масштаби різняться серед країн Середземномор'я, що пов'язано із наявністю більш тісних та яскраво виражених євроінтеграційних прагнень деяких із них, що втілюються у тісних зв'язках із країною-учасницею ЄС – Францією (Монако) та участю у БП і КП і отриманні статусу кандидата на членство в ЄС (Албанія, Боснія та Герцеговина, Туреччина і Чорногорія). Крім того, усі країни Середземномор'я, за винятком Туреччини, що є кандидатами на вступ до ЄС спільно із Сербією, Косово та колишньою Югославською Республікою Македонією входять до іншого регіонального партнерства у сфері освіти – ЄС – Західні Балкани [Докладніше див.: 491]. Це партнерство спрямоване на інтенсивне реформування систем освіти та підготовку

цих країн до виконання членських зобов'язань, передбачаючи повну участь у освітніх програмах ЄС.

Співпраця інших країн Середземномор'я (Південного Середземномор'я) із ЄС щодо питань освіти не є настільки всеохоплюючою. Основним координатором цієї кооперації є ЄК, яка підтримує модернізацію систем вищої освіти та сприяє збільшенню кількості залучених викладачів та студентів до програм міжнародної мобільності, зокрема *Erasmus+* та дії Марії Склодовської-Кюрі (англ. *Marie Curie actions*) в межах програми *Horizon 2020* із країн Південного Середземномор'я. Також передбачається можливість співробітництва із *ETF* у наданні експертної підтримки у питаннях реформування професійно-технічної освіти країн. Загалом кооперація втілюється у політичному діалозі із організацією відповідних семінарів та конференцій, на яких обговорюються питання вищої освіти та відповідні освітні програми, здійснюється обмін досвідом та взаємонавчання [329]. Порівнюючи освітню співпрацю ЄС із цим регіоном та країнами Східного партнерства, можемо констатувати, що вона є значно вужчою та фактично охоплює лише вищу освіту, а саме питання адаптації біженців до ЗВО, автономію цих закладів, використання інформаційних та комунікаційних технологій у процесі навчання у ЗВО та впровадження національних рамок кваліфікацій [Докладніше див.: 447].

Безпосередньо правовою базою для співпраці ЄС у сфері освіти із країнами Південного Середземномор'я є двосторонні міжнародні угоди, що мають форму угод про асоціацію та які укладені із більшістю країн цього регіону, за винятком Лівії та Сирії, а саме із: Алжиром (ст. 50 «Регіональне співробітництво», Розділу V «Економічна кооперація», та ст.78, Глава 4 «Співпраця у сфері освіти та культури», Розділ VI «Соціальне та культурне співробітництво») [314], Єгиптом (ст. 42, Розділ V «Економічна співпраця») [311], Ізраїлем (ст. 59, Розділ VII «Співпраця із аудіовізуальних та культурних питань, інформації та зв'язку») [317], Ліваном (ст. 43, Розділ V «Економічне та секторальне співробітництво») [315], Марокко (ст. 46, Розділ V «Економічна співпраця») [313], Палестинською

адміністрацією (ст.58, Розділ IV «Співпраця із аудіовізуальних та культурних питань, інформації та зв'язку») [318], Тунісом (ст. 46, Розділ V «Економічна співпраця») та Йорданією (ст. 63, Розділ V «Економічна співпраця») [316].

Наступними регіональними партнерами ЄС є країни Африки, стратегічне партнерство із якими було започатковане у 2007 році*, зокрема із метою досягнення ЦРТ ООН № 2-3, а згодом і ЦСР ООН № 4. Так, передбачено сприяння країнам у забезпеченні не лише доступності загальної початкової освіти (п. 49 Стратегії), а й у посиленні систем освіти на усіх її рівнях, із встановленням довгострокового фінансування національних освітніх планів, що забезпечить її якість та відкритість для уразливих груп населення (п. 57 Стратегії) і жінок на досягнення гендерного паритету (п. 63 Стратегії). Загалом уся Стратегія пронизана ідеєю забезпечення якісної освіти для усіх, шляхом належної підготовки та сприяння професійного розвитку викладацького складу (п. 58 Стратегії) та поширення міжнародної мобільності (п. 68 Стратегії) [169].

Імплементативними засобами цієї Стратегії є дорожні карти та плани дій, що приймаються на певний період та визначають пріоритетні напрями для модернізації. Так, із моменту прийняття стратегії було прийнято чотири покоління цих документів: Перший (2008–2010) та Другий (2011–2013) плани дій; Дорожню карту (2014–2017) та Спільну декларацію (2018 і далі) [464]. Зазначимо, що в усіх цих програмних документах одне із пріоритетних місць відводиться сфері освіти, особливо вищій, як визначальному фактору економічного та соціального розвитку, що сприятиме сталому розвитку шляхом створення висококваліфікованих кадрових ресурсів та поширенні результатів науково-технічних досліджень [465].

Основними цілями кооперації країн Африки та ЄС у сфері вищої освіти є сприяння появі потужних ЗВО, активно задіяних у фундаментальних та

---

* Насправді, розвиток відносин ЄС – Африка бере початок ще із 2000 року із підписанням Угоди Котону між ЄС та Групою держав Африки, Карибського басейну та Тихого океану, якою передбачалось партнерство заради розвитку із просуванням регіональної інтеграції, в тому числі у питаннях освіти. Враховуючи це та ті інституційні зміни, що зазнали обидві організації (насамперед, перетворення Організації африканської єдності у Африканський Союз; та значне розширення ЄС), невинність процесів глобалізації і виникнення міжнародних і глобальних проблем, якісно новий рівень партнерства із Африкою було започатковано у 2007 році із прийняттям окремої оновленої спільної стратегії.

орієнтованих на розвиток дослідженнях, навчанні, популяризації громадської підтримки та її пріоритизації на нижчих рівнях освіти; які функціонуватимуть в умовах академічної свободи та інституційної автономії в рамках загальної системи державної підзвітності [464]. Окрім того, кооперація спрямована на високоякісну мобільність африканських та європейських студентів, науковців, дослідників та професорсько-викладацького складу та поширення визнання дипломів, кваліфікацій та періодів навчання [465].

Так, за фінансування ЄС на Африканському континенті успішно впроваджується програма Ньерере (англ. *Nyerere programme*), що охоплює низку ініціатив, спрямованих на посилення мобільності студентів та працівників ЗВО, сприяння дослідженням та розбудові потенціалу і вживання заходів щодо зменшення кількості кваліфікованих випускників, які виїжджають на роботу за межі континенту [464]. До цієї програми залучено 15 університетських мереж, в яких беруть участь понад 120 партнерів із 37 африканських країн. Поряд із цим студентська мобільність та партнерські відносини підтримуються між ЗВО Європи та Африки за допомогою освітніх програм ЄС, спочатку таких як *Erasmus Mundus*, *Tempus*, а згодом і *Erasmus+* [465].

Таким чином, ЄС активно підтримує африканські держави у реформуванні систем освіти на шляху забезпечення її якості, доступності та конкурентоспроможності і продовжуватиме це і надалі. При цьому основною правовою базою співпраці ЄС – Африка виступає Спільна Стратегія 2007 року. Окремих угод як загального характеру (про асоціацію, партнерство...), так і спеціального характеру (про співпрацю у сфері освіти) ЄС із країнами Африки не укладено. Виняток становлять африканські країни, що входять до Середземноморського басейну, та Південно-Африканська республіка, як країна стратегічний партнер ЄС*.

---

* ЄС використовує «стратегічне партнерство» для формування своїх відносин із цілим рядом важливих країн. Водночас із урахуванням такого широкого кола міжнародних акторів, основа для вибору стратегічного партнера, так само, як і сама його концепція, залишається невизначеною. Також вважається, що неформальний список із десяти країн (Бразилія, Індія, Канада, Китай, Мексика, Південна Африка, Південна Корея, Росія, США та Японія) є досить неоднорідним. Поряд із цим виділяють і де-факто стратегічних партнерів, таких, як: Австралія, Індонезія. Неоднорідним є і характер відносин, що складається між ЄС та країною-партнером, так із деякими ЄС намагається

Зазначимо, що обрання Південно-Африканської республіки стратегічним партнером не є випадковим, адже ЄС над усе прагнув відкинути переконання у нехтуванні ним африканського континенту. По-друге, Південна Африка є основним торговельним партнером і ринком на південь від Сахари [353]. І, зрештою, Південна Африка є своєрідним містком, який пов'язує ЄС та африканські країни, і при цьому їй належить провідна роль у колективному африканському голосі [407].

Безпосередньо відносини стратегічного партнерства розпочалися 2006 року із підписання відповідної Стратегії, яка у 2007 році була доповнена Спільним планом дій, де одним із напрямів співпраці було передбачено освіту та професійну підготовку. Висновки засідань Ради спільної кооперації ЄС – Пд. Африки 2008, 2009 рр. закликали до необхідності розширення співпраці у визначених сферах. У результаті чого згодом було підписано Спільну декларацію між ЄС та Південноафриканською Республікою від 17 травня 2012 року щодо поглибленої співпраці в галузі освіти та професійної підготовки, яка є основою для стратегічного діалогу, обміну найкращими практиками, перегляду програм співпраці, організації навчання, проведенні семінарів в узгоджених областях, що становлять взаємний інтерес, а також визначення конкретних напрямків майбутньої співпраці.

Від моменту підписання Спільної декларації про освіту та підготовку відбулися чотири зустрічі вищих посадових осіб Південної Африки та ЄС, організовані в рамках тематичних зібрань, семінарів, на яких, зокрема, обговорювались питання інтернаціоналізації вищої освіти та професії педагогів і викладачів. Крім того, було проведено та опубліковане окреме дослідження щодо порядку підготовки викладачів, залучених до професійної та технічної освіти. Також на останній зустрічі у травні 2017 року відбувався обмін досвідом щодо

поглиблювати партнерство (США, Канада...), з іншими, навпаки, воно знаходиться під загрозою (Росія). Таким чином, концепція «стратегічного партнерства» є дискусійною. Докладніше див.: Grevi G. Why EU strategic partnerships matter // European Strategic Partnerships Observatory. Working Paper 1. June 2012. URL: <http://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2014/01/ESPO-Grevi1-JUNE.pdf?type=pdf> (дата звернення: 28.02.2018); Strategic Partnership as an Instrument of EU Foreign Policy – Workshop Report, November 2015. URL: <https://labs.carleton.ca/canadaeurope/wp-content/uploads/sites/9/Strategic-Partnership-Workshop-Report-final.pdf> (дата звернення: 28.02.2018).

участі в освітній програмі *Erasmus+* [328]. Отже, ЄС є важливим партнером Африки та її країн на шляху досягнення глобальних цілей щодо освіти, оскільки він не лише консультує країни у питаннях проведення освітніх реформ, а й надає їм фінансову і технічну підтримку.

ЄС співпрацює у сфері освіти і із низкою країн Центральної Азії та Латинської Америки. Так, Стратегія ЄС у Центральній Азії 2007 року передбачає європейські освітні ініціативи щодо активізації політичного діалогу через засідання міністрів освіти для обговорення та аналізу політичних змін у сфері вищої та професійної освіти. Вважається, що це може сприяти забезпеченню максимальної ефективності програм ЄС, таких як *Erasmus+*, у створенні потенціалу, модернізації освітніх систем та інститутів, розширенні мереж співпраці та наданні індивідам міжнародного досвіду відповідно до регіональних та національних пріоритетів. Це також спонукає розвиток тісніших зв'язків між освітою, дослідженнями та ринками праці і сприяє сталому економічному розвитку регіону.

Загалом було реалізовано низку успішних проєктів та програм співпраці серед університетів Європи, країн Центральної Азії, студентів та співробітників. До прикладу, понад 200 проєктів було профінансовано програмою *Tempus* у 1994 – 2013 роках. Крім того, в рамках програми *Erasmus+* із 2015 року фінансується 57 проєктів, спрямованих на розвиток потенціалу у вищій освіті тощо [302].

Зазначимо, що із моменту дії Стратегії було проведено два політичні діалоги (зібрання на рівні міністрів освіти), у 2015 році – за результатами якого прийнято Спільне комюніке, яким підкреслено важливість модернізації освіти як імперативу для стійкого соціально-економічного розвитку та стабільності, що сприятиме взаєморозумінню, повазі, міжкультурному діалогу та підготовці майбутніх поколінь (п. 4 Комюніке). Також вітається прогрес, зроблений державами у реформуванні вищої та професійної освіти (п. 6 Комюніке), зокрема констатовано беззаперечний вплив на це освітніх програм співпраці (п. 7 Комюніке). Додатково у Комюніке передбачено Спільну дорожню карту, якою встановлено такі пріоритетні завдання, як: розробка стандартів та рамок

кваліфікацій, забезпечення якості освіти та акредитації ЗВО, підвищення професійних компетентностей випускників, просування принципів БП та підтримка академічної мобільності [361].

У 2017 році було проведено ще одну зустріч, яка втілилась у Декларації, в якій було відображено здобутки кожної країни на шляху реформування освіти та виклики, які все ще залишаються перед ними. Примітним є бажання країн (Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан та Туркменістан) бути асоційованими учасниками БП, адже, із п'яти країн цього партнерства, лише Казахстан є повноцінним учасником (п. 21 Декларації) [177].

Правові засади співпраці у сфері освіти із країнами Центральної Азії не обмежуються лише зазначеними вище документами та включають двосторонні міжнародні угоди ЄС, такі, як угоди про партнерство та співпрацю із Киргизстаном (ст. 52, Розділ VI «Економічне співробітництво») [411]; Узбекистаном (ст. 51, Розділ VI «Економічне співробітництво») [413] та Таджикистаном (ст. 49, Розділ VI «Економічне співробітництво») [412]; поглиблена угода про партнерство та співробітництво із Казахстаном (ст. 244, Глава 1 «Співробітництво щодо освіти та підготовки», Розділ VI «Інші сфери співпраці») [291]. Що стосується Туркменістану наразі триває процес ратифікації відповідної угоди про партнерство та співпрацю.

Поряд із країнами Центральної Азії ЄС співпрацює у форматі стратегічного партнерства, в тому числі із питань освіти, із Індією (Південна Азія), Китаєм та Республікою Кореєю (Східна Азія). Правовими основами співпраці є: Спільна декларація про освіту між ЄС та Індією 2008 року [362], аналогічна декларація із Кореєю 2013 року [355] та Спільна декларація 2012 року про перший раунд діалогу високого рівня між ЄС та Китаєм «Від людини до людини» [366]. Загалом кооперація передбачає організацію тематичних зустрічей та ведення діалогу, в рамках яких поширюється інформація щодо специфіки організації освітніх систем, відбувається обмін думками та досвідом; підтримку спільних освітніх проектів, особливо у сфері вищої освіти тощо [Докладніше див.: 304; 303; 310].

Країни Латинської Америки також є партнерами ЄС у сфері вищої освіти та професійної підготовки. Ця співпраця спрямовується на підтримку модернізації ЗВО та освітніх систем; збільшення академічної мобільності для студентів, викладачів, співробітників університету та молоді з країн Латинської Америки за рахунок *Erasmus+* та *Horizon 2020*; сприяння спільній діяльності та дослідницьким проектам у сфері вищої освіти та зміцненню потенціалу для інновацій та обміну досвідом країн-членів ЄС та Співтовариства держав Латинської Америки та Карибського басейну з метою покращення знань та навичок і задоволення потреб в обох регіонах.

Обмін досвідом здійснюється у форматі самітів, навчальних та наукових зустрічей, які відбуваються за участю двостороннього регіонального партнерства. ЄС підтримує діалог Латинська Америка – Держави Карибського басейну та приєднався до першого тижня знань у жовтні 2017 року, на якому поширював інформацію про можливості освітніх програм обміну та порядку визнання періодів навчання за кордоном [305].

З-поміж країн Латинської Америки виділимо двох стратегічних партнерів ЄС – Бразилію та Мексику, співпраця у освітній сфері із якими відбувається більш інтенсивно. Так, у 2009 році ЄК та Бразилією прийнято Спільну декларацію про кооперацію та діалог із питань освіти та підготовки, де визначено такі напрями співпраці: якість освіти, модернізація вищої освіти, впровадження механізмів для неформальної освіти, професійна освіта тощо [474]. Починаючи з 2011 року, ЄК та відповідні органи влади Бразилії з питань освіти і навчання провели два політичні діалоги на урядовому рівні та симпозіум, на яких аналізували результати, отримані від спільних проектів та заходів і стан виконання спільних планів дій. Під час 16-го Об'єднаного саміту ЄС – Бразилії у 2015 році було підтверджено задоволення зростанням двосторонньої академічної мобільності за програмою ЄС *Erasmus Mundus* і дії Марії Склодовської-Кюрі та висловлено бажання підтримувати цю позитивну тенденцію за програмою *Erasmus+*. Водночас було привернуто увагу до актуальних проблем та майбутніх напрямів співпраці, зокрема інтернаціоналізації вищої освіти, поглиблення

співпраці у проєкті «мова без кордонів» (англ. *«language without borders»*) та зняття перешкод для академічної мобільності [301].

Відносини із Мексикою розвивались схоже. У 2009 році теж було прийнято Спільну декларацію, яка заклала основи для регулярного обміну найкращими практиками щодо ефективності, рівного доступу, інтернаціоналізації та модернізації вищої та професійної освіти. Політичний діалог натомість розпочався із 2010 року та вже мав два раунди, останній у 2015 році. Основними викликами продовжують залишатись міжнародна мобільність та академічна співпраця [307].

На цьому партнерська співпраця ЄС із питань освіти не закінчується. Так, по суті єдиними державами, з якими ЄС уклав класичні міжнародні угоди щодо співробітництва із питань освіти, є США та Канада, адже освітні системи цих країн вважаються найбільш конкурентоздатними та розвинутими. При цьому перші угоди про програму співпраці у сфері вищої та професійної освіти було укладено у 1995 році [162; 166]. Після цього вони двічі переглядались та оновлювались у 2001 [165; 167] і 2006 роках [164; 168].

Відповідно до угод, основними цілями співпраці є: сприяння міжкультурному діалогу та взаєморозумінню між народами ЄС, США та Канади; розвиток навиків та компетенцій, що відповідатимуть викликам глобальної економіки, заснованої на знаннях; заохочення інноваційного та стійкого розвитку вищої та професійної освіти; покращення якості трансатлантичної мобільності на умовах прозорості та взаємного визнання періодів навчання; обмін досвідом у сфері електронного та дистанційного навчання; просування партнерства між ЗВО, професійними асоціаціями, публічним та приватним сектором тощо.

Так, досягнення цих цілей здійснюється через обмін найкращими практиками в рамках форумів, круглих столів, навчальних поїздок, спільного фінансування та надання технічної підтримки, зокрема програм ЄС – США *Atlantis*, розраховану на трансатлантичну мобільність із подвійними дипломами; грантову програму Шумана – Фулбрайта; програму ЄС – Канада із двома

вимірами: трансатлантичні обміни та трансатлантичні ступені навчання, тощо [446].

На жаль, у 2011 році через обмеженість бюджетів уряди США та Канади вирішили припинити фінансування майже усіх спільних проєктів із ЄС, і по суті сьогодні продовжує діяти лише грантова програма Шумана – Фулбрайта, яка фінансує навчання, дослідження та викладання у питаннях відносин США-ЄС, політик ЄС чи інституцій ЄС для зацікавлених громадян Америки та ЄС [329]. Водночас взаємне навчання та обмін досвідом щодо реформування систем вищої та професійної освіти тривають, так само як і участь ЗВО та громадян США і Канади у програмі *Erasmus+*.

Ще одним із офіційних партнерів ЄС, де-факто і стратегічних, у питаннях освіти є Австралія, із якою у 2007 році було прийнято Спільну декларацію про співпрацю із питань освіти та підготовки [361]. А вже із 2009 року розпочався активний політичний діалог щодо ранньої дошкільної освіти, інтернаціоналізації вищої освіти та викликів в умовах глобалізації, в результаті якого започатковано цілий ряд спільних проєктів та заходів, зокрема спільне дослідження щодо кваліфікаційних рамок та їх ролі у посиленні міжнародної мобільності працівників тощо [299].

Таким чином, узагальнюючи викладене вище, можемо констатувати активну участь ЄС в освітніх інтеграційних процесах світового масштабу, метою яких є забезпечення усіх доступом до якісної освіти. Водночас, маючи намір стати передовим освітнім осередком у світі, посилену увагу ЄС спрямовує саме на регіон Європи.

3.2. Правове регулювання кооперації ЄС та держав Європи щодо побудови Європейського простору освіти

Однією із прерогатив ЄС на сучасному етапі є формування Європейського простору освіти, який забезпечить можливість молоді здобувати найкращу освіту та підготовку із подальшим працевлаштуванням у будь-якому куточку Європи. Загалом, презентуючи своїм Повідомленням 2017 року ЄПО, ЄК визначила

невід’ємні його елементи, а саме: надання змоги усім скористатися міжнародною мобільністю через освітні програми ЄС із збереженням в подальшому інформації про академічні здобутки у Європейській карті студента; взаємне визнання дипломів про здобуту середню та вищу освіту; поширення мультилінгвізму – на додаток до рідної мови знання ще двох інших мов; сприяння навчанню протягом життя; підтримка вчителів, шляхом збільшення кількості тих, хто бере участь у освітніх програмах обміну; створення мережі європейських університетів для транскордонної співпраці; збільшення інвестицій в освіту як на рівні самого ЄС, так і на державному рівні [207].

Практична реалізація запланованих ініціатив розпочалася у січні 2018 року із затвердженням ЄК першого плану заходів. Так, першими кроками стали: розробка пропозиції про оновлення Рекомендації Ради щодо ключових компетенцій для навчання впродовж життя із приділенням особливої уваги просуванню підприємницької діяльності та інноваційно орієнтованих методів мислення з метою розкриття особистісного потенціалу, творчості та самовдосконалення. Більше того, ЄК пропонує кроки для сприяння компетентності в галузі науки, техніки, інженерії та математики із мотивуванням молоді розпочинати кар’єру саме в цих галузях. Загалом, запровадження названих заходів допоможе державам-членам краще підготувати тих, хто навчається, до зміни ринків праці та для активного громадянства в більш різноманітних, мобільних, цифрових та глобальних суспільствах [400]. Того ж року Радою ЄС було прийнято відповідну нову Рекомендацію [252].

Наступним кроком стало прийняття ЄК Плану дій із цифрової освіти (англ. *Digital Education Action Plan*), який окреслює, яким чином ЄС може допомогти людям, закладам освіти та системам освіти краще адаптуватися до життя і роботи в епоху швидких цифрових змін, зокрема поширення використання цифрових технологій для викладання та навчання; розвиток цифрових компетенцій та навичок, необхідних для життя та роботи у вік цифрової трансформації; та вдосконалення освітніх систем шляхом кращого аналізу даних та прогнозування [198].

І останнім заходом першого плану дій стала пропозиція прийняття Рекомендації Ради про спільні цінності, інклюзивну освіту та європейський вимір викладання, яка пропонує шляхи, за допомогою яких освіта може допомогти молоді зрозуміти важливість та дотримання спільних цінностей, викладених у статті 2 ДЄС [422], а саме поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини [220]. Згодом відповідна Рекомендація була прийнята Радою [253].

У травні 2018 року ЄК своїм черговим Повідомленням було представлено другий план дій у формуванні ЄПО, який поряд із посиленням програми *Erasmus+*, покращенням умов для співпраці у сфері європейської політики освіти та підготовки, підтримкою реформ держав-членів через Європейський семестр та покращення цільового використання європейських фондів покликаний забезпечити створення ЄПО до 2025 року. Цей пакет дій також включає пропозиції щодо рекомендацій Ради: з питань ранньої освіти та догляду за дитиною, про автоматичне взаємне визнання дипломів та періодів навчання за кордоном та про вдосконалення викладання та вивчення мов [196]. Зауважимо, що дві з трьох відповідних рекомендацій (щодо ранньої освіти та вивчення мов) були прийняті Радою у травні 2019 року [255].

Натомість питання автоматичного взаємного визнання дипломів та періодів навчання за кордоном стає більш проблемним, адже, як показує міждержавний Болонський процес, ініційований ще у 1999 році, він лише сприяв, однак станом на сьогодні так і не забезпечив взаємне визнання дипломів у вищій освіті у 48 країнах. Це пов'язано із тим, що процеси розпізнавання часто є повільними, залишаються на розсуд окремих установ і недостатньо прозорі. Водночас ЄС, жодним чином не применшуючи позитивний досвід БП, Лісабонської конвенції про визнання та багатосторонніх угод між групами держав-членів, таких як рішення Бенілюксу 2018 року про застосування принципу автоматичного визнання усіх дипломів та ступенів на всіх рівнях вищої освіти [Докладніше див.: 345] використовуватиме досягнутий прогрес на шляху до визначеної мети.

Зокрема, продовжиться подальше застосування чинних інструментів, які можуть підтримувати визнання кваліфікацій та результатів періодів навчання за кордоном, таких, як *Europass*, Європейська кваліфікаційна рамка, Європейська система трансферу кредитів, Європейська система кредитів для професійного навчання та ін. Це буде супроводжуватись діями, які будуть зміцнювати довіру до систем освіти одна одної, і підтримкою держав-членів у покращенні визнання з метою сприяння академічній мобільності.

На середньому рівні запропонована ЄК Рекомендація спрямована на поліпшення процесів визнання середніх кваліфікацій, що надають доступ до вищої освіти, у тому числі професійно-технічної. Крім того, вона сприятиме визнанню результатів навчального періоду за кордоном, щоб дозволити зарахування до наступного року навчання чи школи [421].

Отже, як бачимо, ЄС в умовах глобалізованого світу далі продовжує просувати інтеграцію у сфері освіти у європейському регіоні, максимізуючи при цьому кооперацію в першу чергу держав-членів, а згодом і третіх держав та регіональних міжнародних організацій. Водночас у межах власної компетенції правовими основами формування ЄПО виступають здебільшого акти незобов'язального характеру інститутів ЄС, на відміну від Європейського простору вищої освіти.

Так, правові основи для формування ЄПВО були закладені ще після Другої світової війни прийняттям Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.) і Протоколу до неї (1964 р.), Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти (1956 р.), Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р.), Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979 р.), Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.) [31, с. 70], Лісабонської конвенції (1997 р.), а згодом і відповідних декларацій, включаючи Болонську, якою було розпочато однойменний процес.

Характеризуючи сутність БП, варто зазначити, що його ініціаторами стали міністри освіти Франції, Великої Британії, Німеччини та Італії. Увійшовши спочатку в політику Ради Європи, європейський вимір у сфері вищої освіти наразі є результатом діяльності ЄС та політичної волі 48 країн з різними політичними, культурними та академічними традиціями, які за останні двадцять років будували територію, що встановлює загальний набір зобов'язань: структурні реформи та спільні інструменти. Ці 48 країн здійснюють реформування вищої освіти на основі спільних ключових цінностей, як-от: свобода поглядів, автономія інститутів, незалежність студентських спілок, академічна свобода, вільний рух студентів та викладачів. Через цей процес країни, установи та зацікавлені сторони європейського регіону постійно адаптують свої системи вищої освіти, роблячи їх більш сумісними та зміцнюючи свої механізми забезпечення якості. Для всіх цих країн основною метою є підвищення мобільності персоналу та студентів, а також сприяння працевлаштуванню.

Загалом структура процесу базується здебільшого на зустрічах міністрів., які відбуваються двічі на рік. Ці зустрічі (досі десять: Болонья (1999 р.), Прага (2001 р.), Берлін (2003 р.), Берген (2005 р.), Лондон (2007 р.), Лювен (2009 р.), Будапешт-Відень (2010 р.), Бухарест (2012 р.), Єреван (2015 р.) та Париж (2018 р.)) втілились у відповідних комюніке та деклараціях – проявах консенсусу сторін щодо спільних цілей та завдань БП. При цьому важливо зазначити, що ці акти є політичними домовленостями, які не мають юридично обов'язкової сили, тобто є нормами м'якого права.

У проміжний час процес імплементації погоджених заходів триває на двох рівнях. На міжнародному рівні існує Болонська група (англ. *Bologna Follow-up Group*), до складу якої входять представники країн-учасниць та ЄК, а також як консультативних учасників – Асоціація європейських університетів, Європейська асоціація установ вищої освіти, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, БізнесЄвропа, Інтернаціонал Освіти, національні спілки студентів у Європі, Рада Європи та ЮНЕСКО. Поряд із ними діяльності Болонської групи також сприяють партнери та технічні експерти.

У 2018 році Болонською групою було створено координаційний орган – Координаційну групу із впровадження Болонського процесу (англ. *Bologna Implementation Coordination Group*), основним призначенням якої є нагляд за виконанням робочого плану дій 2018-2020 рр. для ЄПВО. Відповідно до плану та із урахуванням трьох ключових завдань, що стоять перед державами-учасницями БП, було сформовано три тематичні групи: Групу А, яка відповідає за трициклічну систему, сумісну з загальною рамкою кваліфікацій Єдиного простору вищої освіти із ступенями першого та другого циклів, розрахованими за ECTS; Групу В, яка слідкує за дотриманням Лісабонської конвенції про визнання та Групу С із завданням забезпечення якості відповідно до стандартів і керівних принципів забезпечення якості в ЄПВО. Поряд із тематичними групами також було сформовано Робочу групу 1 із моніторингу, дорадчі групи: 1 із соціального виміру та 2 із навчання та викладання та Консультативну групу 1 із глобального політичного діалогу [323].

Внесок країн-учасниць та соціальних партнерів на міжнародному рівні також здійснюється через проведення семінарів, конференцій та інших подібних заходів, які мають за мету визначення кроків, необхідних для ЄПВО, та вирішенні конкретних проблем, що при цьому виникають. На національному рівні (або регіональному залежно від держави) країни знаходяться в процесі реалізації реформ, узгоджених у міністерських угодах. Рівні впровадження між країнами дуже різні і багато в чому залежать від національного потенціалу та рівня політичної відданості урядів [486, р. 242-243].

Зауважимо, що із моменту започаткування цілі БП значно розширились. Так, якщо спочатку основними концептуальними засадами були: введення загальнозрозумілих, порівнянних кваліфікацій в галузі вищої освіти; перехід на двоступеневу систему вищої освіти (цикли навчання); введення оцінки трудомісткості (курсів, програм, навантаження) в термінах залікових одиниць/кредитів і відображення навчальної програми в Додатку до диплома, зразок якого розроблений ЄК, Радою Європи і ЮНЕСКО; підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративно-управлінського персоналу;

забезпечення необхідної якості вищої освіти; взаємне визнання кваліфікацій і відповідних документів у галузі вищої освіти; забезпечення автономності вишів; то наразі вони доповнились: введенням аспірантури в загальну систему вищої освіти (в якості третього рівня); наданням «європейського виміру» вищої освіти (орієнтація на загальноєвропейські цінності); підвищенням привабливості, конкурентоспроможності європейської освіти; реалізацією соціальної ролі вищої освіти, її доступності; розвитком системи додаткової освіти (так зване «навчання протягом життя»), що включає формальну, неформальну та інформальну освіту).

Досягнення зазначених цілей всіма країнами – учасницями процесу припускає активний розвиток співробітництва як на офіційному рівні в рамках Конференцій міністрів, що відповідають за розвиток освіти, так і на рівні окремих університетів та ЗВО, залучених до БП [74, с. 195-196].

Необхідно зауважити, що особливістю БП є те, що хоч він і виходить за рамки ЄС та був сформований як окремий міжурядовий процес, зараз він є невід'ємним компонентом його освітньої політики. Водночас зазначимо, що ЄПО буде спиратися саме на досягнення ЄПВО, що надасть змогу державам-членам ЄС максимізувати та активізувати зусилля у перетворенні своїх освітніх систем на кращі, більш конкурентоспроможні і всеохоплюючі, надихаючи при цьому країни, які не є членами ЄС, і ЄПВО в цілому. Виходячи із зазначеного вище, можемо констатувати, що процеси формування ЄПО та ЄПВО є взаємозумовленими та взаємопроникаючими процесами, які побудовані на спільних цілях та завданнях.

Загалом, ЄС в особі ЄК став активним учасником БП лише у 2001 році, що пов'язано із тривалим процесом формування власного бачення освітньої політики, в тому числі, у сфері вищої освіти із прийняттям Лісабонської стратегії 2010. Поряд із цим за останні десятиліття ЄС став основним гравцем на європейській сцені вищої освіти, сприяючи «європеїзації» вищої освіти через так звану позитивну інтеграцію (встановлення стандартів засобами права – наприклад, директивами, регламентами і м'яким правом, зокрема як програми підтримки та

ВМК), а також негативну інтеграцію (усунення перешкод для мобільності студентів Судом ЄС) [377, р. 208].

Внаслідок активної ролі ЄК БП опинився під впливом Лісабонської стратегії – модернового порядку денного в галузі вищої освіти, включаючи питання управління, фінансування, науково-дослідної діяльності, яка відповідає політиці конкурентоспроможності ЄС у світі. Загалом, режим управління БП має багато спільних характеристик із ВМК. Фактично, принципи ВМК можуть бути визначені в Болонському середовищі. Учасники, що підписали угоду, використовували фіксовані графіки для досягнення коротко-, середньо- та довгострокових цілей. Кількісні та якісні показники та контрольні показники використовуються як засіб порівняння передового досвіду. Періодичний моніторинг досягнутого прогресу відбувається з метою полегшення процесів взаємного навчання між державами-членами. Перетворення європейських «керівних принципів» у національну та регіональну політику також є важливою діяльністю, наприклад, кваліфікаційні рамки та ECTS. Все це підтримується середовищем, що сприяє посиленню взаємного навчання, виявленню передового досвіду та розробці спільних політичних ініціатив [486, р. 242-243].

Стратегічні пріоритети ЄС, будучи економічними за своєю суттю, стимулюють розвиток порядку денного БП в контексті макроекономіки, поліпшення функціонування ринку праці та мобільності праці. Водночас за допомогою БП розширюється вплив ЄС в світі. Просування європейської вищої освіти дозволяє розширити частку ЄС на міжнародному ринку освітніх послуг, залучити іноземних студентів і фахівців для потреб власної економіки і вирішити свої політичні та економічні завдання. Таким чином, БП є основою для реалізації не тільки стратегії регіоналізації, а й глобалізації [84, с. 105-106]. Що надалі виражається у різноманітних партнерствах ЄС із питань освіти з іншими суб'єктами міжнародного права.

Роль Комісії при цьому є домінантною. Адже ЄК має не лише досвід і чітке уявлення про потенційні результати, а й володіє відповідними ресурсами для досягнення цілей. Протягом усього БП ЄК зробила свою присутність помітною

завдяки підтримці низки суміжних видів діяльності, переважно фінансованих, за освітніми програмами. Три десятиліття тому спільними зусиллями національних органів влади, ЗВО, студентів та ЄК народилася програма Еразмус. Стежачи за зростанням обсягу та впливом програми ЄК, спільно розробила декілька інструментів, які мають вирішальне значення для виконання Болонських зобов'язань, включно з: Європейською системою трансферу кредитів (ECTS), Мережею національних інформаційних центрів академічного визнання (NARIC), Європейським реєстром третинної освіти (ETER), U-Multirank – додаток, що допомагає здійснити вибір ЗВО на підставі рейтингів.

Оновлена програма *Erasmus+* продовжує надавати підтримку БП через цільові заклики до проєктних пропозицій, для підтримки виконання зобов'язань, взятих у рамках процесу. Вони мають вирішальне значення для зміцнення довіри, необхідної для подальшого розвитку ЄПВО.

Отже, як бачимо, участь ЄС у формуванні ЄПВО є надважливою. Проте оскільки процес все ж таки виходить за межі Союзу і охоплює усі держави Європи, підтримують його і інші суб'єкти міжнародного права. Перш за все йдеться про такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО та Рада Європи, які мають статус консультантів Болонської групи. Саме завдяки цим організаціям було прийнято єдиний юридично-обов'язковий акт БП – Лісабонську конвенцію про визнання [63]. Уникаючи дублювання положень дисертації, зупинимось більш детально на діяльності саме Ради Європи, адже, діяльність ЮНЕСКО у сфері освіти була розглянута у попередньому підрозділі роботи.

Рада Європи є міжнародною організацією, що орієнтована на розвиток демократії, верховенства права, прав людини, економічного розвитку та інтеграції певних регуляторних функцій у Європі. Заснована в 1949 році, налічує 47 держав-членів. На відміну від ЄС, європейський вимір в освіті розпочав просуватись в рамках Ради Європи із прийняттям Європейської культурної конвенції 1954 року [27], відповідно до якої держави зобов'язуються вивчати європейську історію, культуру, європейські мови та загальноцивілізаційні аспекти, просувати культурні проєкти з європейськими вимірами, сприяти пересуванню, обміну людьми та

культурними цінностями. Зауважимо, що однією із умов участі у БП є приєднання до вищезазначеної конвенції. Освіта ж, своєю чергою, відіграє важливу роль у просуванні основних цінностей Ради Європи: демократії, прав людини та верховенства права, а також у запобіганні порушень прав людини.

На практиці Рада Європи розвиває освітню інтеграцію за двома основними напрямками: з одного боку – взаємне визнання кваліфікацій у сфері вищої освіти на основі згаданих вище спеціальних конвенцій; з іншого боку – проголошення, регулювання і охорона на європейському рівні права на освіту як основного права людини і громадянина – на основі Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року і судової практики Європейського суду з прав людини.

Ще один напрямок інтеграційної діяльності Ради Європи в освітній сфері пов'язаний з усуненням перешкод міжнародної академічної мобільності, які впливають із втрати студентами права на стипендію від своєї держави в разі їх від'їзду на навчання в іншу країну. З метою усунення подібних перешкод в 1969 році під егідою Ради Європи було підписано Європейську угоду про збереження виплати стипендій студентам, які продовжують навчання за кордоном [33, с. 129].

Поряд із зазначеним вище Рада Європи вбачає в освіті засіб просування ідеї демократичного громадянства та основних прав людини, що відображено у Хартії з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини 2010 року [152]. Для того, щоб виконувати цю функцію освіта повинна бути якісною. Саме на якості акцентує увагу Рада Європи у програмі освітньої політики на 2018-2019 рр. «Краща освіта для кращих демократій» (англ. *Better Education for better Democracies*) [183].

Щодо участі Ради Європи у БП, варто зазначити, що організація спільно із ЮНЕСКО та ЄК сприяє розвитку політики визнання та її практичних аспектів, зокрема через згадану вже Мережу національних інформаційних центрів академічного визнання (англ. *NARIC*); здійснює роботу щодо публічної відповідальності за вищу освіту та дослідження; вживає заходи щодо управління вищою освітою; відповідає за співпрацю та підтримку країн, що приєдналися до

БП у 2003 році або пізніше, зокрема і шляхом видачі відповідних рекомендацій тощо [323].

Виходячи із зазначеного вище, можемо констатувати, що Рада Європи є активним учасником побудови ЄПВО. Більше того, вона та ЄС ставлять перед собою досить схожі завдання, а враховуючи те, що усі держави ЄС паралельно входять у Раду Європи, неминичою та цілком логічною є їхня співпраця у різних галузях, зокрема й освіті. Зауважимо, що хоча кооперація між цими установами розпочалася ще із 1992 року, до 2005 року особливих успіхів не було. Саме цього року було прийнято рішення про необхідність переосмислення формату та напрямів співпраці із метою її посилення. Результатом перегляду став укладений у 2007 році Меморандум про взаєморозуміння, яким Раду Європи визнано еталоном для прав людини, верховенства права та демократії в Європі, та передбачено поглиблення співпраці у сферах спільного інтересу із ЄС для уникнення дублювання та вироблення ефективної політики. Однією із сфер спільного інтересу є і освіта, оскільки ЄС розвиває механізми реалізації та гарантування права на освіту, створені саме в межах Ради Європи.

Параметри співпраці передбачено такі: створення суспільства, що базується на знаннях та демократичній культурі в Європі, зокрема шляхом сприяння демократичному громадянству та навчанню прав людини; підтримка БП у формуванні ЄПВО, а також освітніх мереж та студентських обмінів на всіх рівнях (п. 36); розробка та участь у програмах та кампаніях з метою розширення можливостей молоді для активної участі у демократичних процесах та сприянні молодіжному обміну (п. 37); обмін передовим досвідом щодо свободи пересування з метою покращення міжлюдських контактів європейців по всьому континенту (п. 38). Кооперація здебільшого реалізовуватиметься шляхом регулярного обміну інформацією, консультування і розробкою спільних ініціатив, підготовкою та участю у спільних заходах, проєктах, програмах [392]. Як і у випадку із іншими згаданими МПВ, розглядуваний юридично-обов'язкової сили теж немає, однак це не гальмує процеси кооперації.

Так, наприклад, ЄС спільно з Радою Європи реалізував низку загальноєвропейських проєктів. Рада Європи провела «Європейський рік громадянства» у 2005 році, метою якого було звернути увагу на важливе значення побудови громадянського суспільства і важливу роль освіти. У 2011 році ЄС було проведено Європейський рік волонтерства для просування активного громадянства, а 2013 рік був оголошений Європейським роком громадян [84, с. 282]. У 2013 році Радою Європи та ЄК було розпочато спільну програму «Демократична та інклюзивна культура шкіл в дії», що передбачає фінансування проєктів, які становлять спільний інтерес у сфері освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини принаймні трьох держав. Цими державами стали: Албанія, Молдова, Сербія, Чорногорія, Косово та Туреччина [249].

Зважаючи на ефективність співпраці із Радою Європи після прийняття МПВ, ЄС, зі свого боку, розпочав застосування більш стратегічного підходу до кооперації шляхом визначення дворічних пріоритетів із більш цілеспрямованим, скоординованим та прозорим підходом ЄС до співпраці з Радою Європи. Так, відповідно до цілей 2018-2019 рр., ЄС сприятиме поширенню інклюзивної освіти для забезпечення справедливості та соціальної згуртованості, зокрема освіти неблагополучних дітей та молоді шляхом забезпечення їх рівним доступом до якісної освіти та професійної підготовки [308].

Таким чином, простежується активізація процесів співпраці у освітній галузі між згаданими організаціями. І якщо спочатку кожна окремо формувала свою освітню політику, зараз прослідковується їх взаємопроникнення, що пов'язано із спільністю тих викликів і проблем, що стоять на шляху забезпечення усіх якісною освітою. Водночас для здійснення постійного моніторингу досягнутого прогресу, поряд із власними розробленими інструментами, і ЄС, і Рада Європи звертаються до порівняльних досліджень Організації економічного співробітництва та розвитку.

Місія Організації полягає в тому, щоб допомогти своїм країнам-членам досягти економічного зростання та зайнятості, підвищити рівень життя,

зберігаючи фінансову стабільність, – і все це для того, щоб сприяти розвитку світової економіки. У питаннях освіти здійснюється підтримка держав-членів у досягненні високої якості навчання для внеску в розвиток особистості, стабільного економічного зростання та соціальної єдності. Діяльність зосереджена на оцінці і покращенні результатів освіти; сприянні якісному викладанню та побудові соціальної єдності через освіту [185]. Для отримання даних щодо результативності досягнення цієї місії організацією запроваджено низку програм і досліджень. Найбільш авторитетною є Програма міжнародного оцінювання учнів (англ. *Programme for International Student Assessment – PISA*) – міжнародне дослідження, започатковане у 1997 році, із метою визначення тенденцій у результатах освітніх програм різних країн; чинників, що впливають на рівень навчальних досягнень учнів у світі, підвищення якості викладання і організації систем освіти. Починаючи з 2000 року, дослідження проводиться щотири роки й спрямоване на перевірку 15-річних підлітків з усього світу у їхній сформованості до читацької, математичної та компетентності у природничих науках. Тести PISA не перевіряють, чи засвоєно зміст освітньої програми, а оцінюють, наскільки учні здатні використовувати здобуті знання, уміння та навички в реальному житті. Це дослідження показує слабкі та сильні сторони освітньої системи [416].

Примітним є те, що у 2018 році Україна вперше взяла участь серед близько 80 країн світу у програмі міжнародного оцінювання учнів PISA, результати якого були представлені у грудні 2019 року. Згідно з результатами, українські школярі відстають від середніх показників країн Організації економічного співробітництва та розвитку. Так, за показником читацької компетентності – здатності розуміння й інтерпретації текстів, з якими школярі матимуть справу в повсякденному житті, – 15-річні учні українських шкіл набрали в середньому 466 балів із 1000 можливих. При цьому середній показник для країн Організації економічного співробітництва та розвитку складає 487 балів. За показником математичної компетентності учні українських шкіл в середньому здобули 453 бали при середньому показнику для країн ОЕСР в 489 балів. У сфері природничих наук українські школярі в

середньому отримали 469 балів, у той час як середній показник для держав ОЕСР складає 489 балів [417]. Такі результати демонструють необхідність продовження реформування системи освіти нашої держави.

На цьому співпраця ЄС у питаннях освіти на європейському рівні не припиняється. Ще однією міжнародною організацією, яка дотично опікується питанням освіти, є Організація із безпеки та співробітництва у Європі, яка була створена у 1995 році на заміщення Народи з безпеки та співробітництва в Європі, та, яка нараховує сьогодні 57 країн. Сфера освіти є одним із напрямів співпраці в межах ОБСЄ, адже саме освітні програми є невід'ємною частиною зусиль ОБСЄ у запобіганні конфліктам та постконфліктній реабілітації. Педагоги, як у школах, так і в інших установах, відіграють центральну роль у формуванні поведінки та ставленні людей до інших у суспільстві. Школи є чудовим місцем для сприяння взаємній довірі, руйнації стереотипів, поясненні цінності різноманітності та розширення розуміння загальних прав людини. Молодіжні проєкти ОБСЄ включають права людини, навколишнє середовище, толерантність та гендерну освіту, а також підтримку меншин у сфері освіти.

У рамках свого мандату на запобігання конфліктам Верховний Комісар ОБСЄ з питань національних меншин бере участь у формулюванні політики освіти національних меншин таким чином, щоб підтримувати основні елементи ідентичності меншин і підтримувати право осіб, що належать до національних меншин, на освіту мовами меншин. Мета полягає в тому, щоб знайти адекватний баланс між збереженням ідентичності та згуртованістю багатоетнічних суспільств. Вивчення мови меншин має поєднуватися із вивченням державної мови (мов).

Загалом, ОБСЄ підтримує реформування освіти, включаючи юридичну, зменшення етнічного розподілу та інших форм дискримінації в освіті, встановлення результатів навчання та стандартів, покращення функцій управління в школах та розвиток в них медіації, визначення стратегічних орієнтирів та розробку навчальних програм, що сприятимуть просуванню громадянської освіти тощо. Враховуючи те, що усі держави-члени ЄС є учасницями і ОБСЄ, обидві

організації тісно співпрацюють за певними параметрами та постійно її посилюють і поглиблюють, зокрема і у сфері освіти [104]. Так, у 2018 році ЄС зробив кроки щодо подальшого зміцнення співпраці з ОБСЄ, встановивши Рамки між ЄК, Європейською службою зовнішніх дій і Секретаріатом ОБСЄ, автономними інститутами і місіями у регіонах. Завдяки цим Рамкам організовуватимуться регулярні консультації на всіх рівнях, що будуть покликані максимізувати ефективно і дієве співробітництво в галузях, що становлять спільний інтерес, відбуватиметься взаємодія із досягнення спільних пріоритетів, обмін передовим досвідом та забезпечення взаємодії між проєктами ЄС і ОБСЄ тощо [468].

Вартим уваги також є згаданий у попередніх підрозділах дисертації ще один процес, започаткований у 2002 році під егідою ЄС, – Копенгагенський, метою якого є покращення характеристик, якості та привабливості професійної освіти й підготовки із формуванням Єдиного європейського простору у сфері професійної освіти та підготовки. За своїм характером КП є подібним до БП і охоплює усі держави-члени ЄС, держави-кандидати, Ісландію, Ліхтенштейн та Норвегію, ЄК та європейських соціальних партнерів. Він спрямовується на стимуляцію використання різних можливостей професійного навчання в контексті освіти упродовж життя та включає: політичний вимір, спрямований на формування спільних європейських цілей та реформування національних систем професійної освіти і навчання; розвиток спільної Європейської рамки та інструментів, що збільшують прозорість і якість компетенцій та кваліфікацій, полегшуючи мобільність; співробітництво у сфері взаємного навчання на європейському рівні та залучення всіх необхідних стейкхолдерів на національному рівні [265]. На першому етапі розвиток КП зосереджувався на виконанні короткочасних цілей (Маастрихтське, Гельсінське, Бордоське комюніке), а в 2010 році були задекларовані завдання розвитку сфери професійної освіти і навчання в ЄС до 2020 року (Брюггське комюніке) [67].

Однак, не зважаючи на свої переваги, КП мав один суттєвий недолік: він стосувався в основному країн-членів ЄС. Тому для залучення до реформаторських процесів більш широкого кола країн, в 2009 році ETF ініціював проведення

принципово нових заходів, які отримали назву Туринський процес. Базовий документ – Туринську декларацію – було прийнято двома роками пізніше – 11 травня 2011 року [144]. За своєю суттю Туринський процес становить собою комплексний моніторинг та аналіз експертами ETF стану розвитку професійної освіти в країнах, які не охоплені КП. При цьому аналіз обов'язково базується на фактичних достовірних даних та включає в себе питання державної політики в сфері професійної освіти та вектори її розвитку, вимоги ринку праці в конкретній країні, стан попиту на випускників у певних галузях, рівень мобільності молодих спеціалістів, якість підготовки тощо. Також обов'язковою складовою є визначення перспективи розвитку професійної освіти в контексті соціально-економічних особливостей конкретної країни. Україна стала учасником цього процесу у 2010 році [138, с. 96-101].

Таким чином, усе вище викладине дає підстави твердити про посилення євроінтеграційних процесів у сфері освіти упродовж останніх років. Оскільки, незважаючи на традиційно сильні позиції держави в сфері освіти внаслідок високого ступеня регулювання і фінансування, організації Європи, в першу чергу, ЄС та Рада Європи, застосовуючи різні інструменти управління, стали впливати на формування та реалізацію національних освітніх політик. А запровадження таких інтеграційних процесів, як Болонський, Копенгагенський, а згодом і Туринський неминуче викликають зміни в національних законодавствах, структурну перебудову системи вищої та професійно-технічної освіти в Європі, ослаблення впливу урядів на національну освітню політику в цілому. І хоча інтеграція у сфері дошкільної та загальної середньої освіти не є настільки вираженою та зачіпає в основному лише держав-учасниць ЄС, можливо припустити, амбітне бажання ЄС сформувати ЄПО згодом пошириться на всі терени Європи.

3.3. Освітні програми обміну ЄС як засіб поглиблення європейської співпраці у сфері освіти

Із моменту створення ЄС завжди підтримував бажання власного домінування як на європейському континенті, так і поза його межами, а конкуренція із іншими державами світу постійно спонукала Союз до активних дій. Не оминуло це і сферу освіти, яка покликана підтвердити та зміцнити вплив ЄС на міжнародній арені. Одним із унікальних засобів цього впливу є освітні програми ЄС, які із моменту започаткування не обмежуються лише територією Європи, а є доступними тією чи іншою мірою для інших країн світу. Водночас зауважимо, що хоча освітні програми ЄС є відкритими для країн світу, основне їх призначення все ж полягає у поглибленні саме європейської інтеграції та створенні можливостей для ЄС, в умовах обмеженості компетенції виступати правовим механізмом впливу на освітню політику як держав-членів, так і третіх держав. Оскільки для повної участі в цих програмах держави повинні вживати певні внутрішні заходи, в тому числі вносити зміни у національне законодавство.

Як зауважувалося вище, освітні програми ЄС почали запроваджуватись із 1986 року, мали різні найменування, спрямування та декілька поколінь. Загалом, можна виділити п'ять генерацій програм ЄС у сфері освіти: 1986–1994 рр., 1995–1999 рр., 2000–2006 рр., 2007–2013 рр. та 2014–2020 рр. У перших трьох генераціях вбачається можливим виокремити *внутрішні програми*, які поширювались на держав-членів та спрямовувались на освіту (*Erasmus, Lingua, Socrates, eLearning*), професійне навчання (*Comett, Petra, Force, Eurotecnet, Leonardo Da Vinci*) та молодь (*Youth for Europe, European Voluntary Service, Youth*); і *зовнішні програми*, які в основному передбачали співробітництво, зокрема і у питаннях реформування, у сфері вищої освіти із країнами-партнерами (*Tempus, Alfa, Asia-link, Erasmus Mundus, Edulink*) чи поширення знань про європейську інтеграцію як в ЄС, так і за його межами (*Jean Monnet Programme*). Програми четвертої генерації також були поділені на внутрішні та зовнішні, при цьому *внутрішні програми*, спрямовані на освіту та професійне навчання, об'єднались під однією великою програмою *Lifelong Learning Programme*. Для молоді

продовжувала діяти оновлена програма *Youth in Action*, основна ідея якої полягала у підтримці неформальної освіти. Щодо *зовнішніх програм*, їх було теж оновлено [1, с. 108-134; 471, р. 108-130; 472, р. 264].

Зауважимо, що найсуттєвіші зміни торкнулися останньої генерації освітніх програм, адже відбулося масштабне об'єднання внутрішніх і зовнішніх програм ЄС у дві, що покликані сприяти поширенню міжнародної мобільності та інтенсифікації процесів кооперації між країнами та закладами освіти на виконання положень стратегії «Європа-2020».

Так, цими програмами стали *Erasmus+* та *Horizon 2020*. Загалом вони є новітніми освітніми програмами ЄС, що розпочали діяти з січня 2014 року, та які, є продовженням усіх вищезазначених попередніх програм. Однак, на відміну від попередніх, нові пропонують більше можливостей для співробітництва з питань освіти, підготовки кадрів, молоді та спорту і спрощують до них доступ та правила фінансування. Окрім того, значно розширюють кількість країн партнерів не лише в рамках Європи, а й поза її межами. Так, наприклад, *Erasmus+* в повному обсязі поширюватиметься на 33 країни, які стануть повноцінними учасниками, (англ. *programme country*) та передбачатиме доступ до її окремих можливостей тих країн, які не є основними (англ. *partner country*), при чому країни-партнери при виконанні низки вимог можуть отримати статус повноцінного учасника програми [295]. Загалом можна нарахувати 170 країн-партнерів, які об'єднуються у окремі регіони [294]. Для порівняння, програма *Tempus* нараховувала 27 країн-партнерів. Поряд із збільшенням кількості партнерів значно збільшилось і фінансування, так семирічний бюджет Еразмус+ становитиме 14,7 млрд євро, що на 40% більше порівняно з поточним рівнем витрат, а бюджет програми *Horizon 2020* становитиме близько 80 млрд євро із можливістю залучення і приватних інвестицій. Це знову ж таки відображає прихильність ЄС до інвестування у сферу освіти й науки. Розглянемо більш детально основні ініціативи новітніх освітніх програм.

Програма *Erasmus+* (2014-2020 рр.) спрямована на підвищення кваліфікації та працевлаштування, а також модернізації освіти, професійної підготовки та

роботи з молоддю [293]. Вона підтримуватиме зусилля повноцінних учасників та країн-партнерів у ефективному використанні потенціалу талановитих людей і соціального капіталу, підтверджуючи принцип безперервного навчання, надаючи підтримку формальному, неформальному та інформальному навчанню в системі освіти, а також надаватиме можливості для співпраці та мобільності з країнами-партнерами, зокрема у сфері вищої освіти та молоді.

Пріоритетними цілями та завданнями цієї програми є: сприяння виконанню стратегії ЄС «Європа-2020. Освіта», зокрема збільшення здобувачів вищої освіти з 32% до 40% та зменшення частки тих, хто завчасно залишає школу, з 14% до менш, ніж 10%; системне поглиблення європейської співпраці у сфері освіти та професійного навчання із досягненням відповідних показників; забезпечення сталого розвитку країн-партнерів у сфері вищої освіти; сприяння досягненню спільних цілей європейського співробітництва у молодіжній сфері на період до 2018 року; розробка європейської спортивної стратегії; просування європейських цінностей відповідно до положень установчих договорів ЄС [443].

Для досягнення цілей програма *Erasmus+* реалізує такі дії: 1) *людська мобільність* (англ. *mobility of individuals*), що передбачає можливість для студентів, стажистів, молоді, викладачів, вчителів, тренерів, освітян та громадянського суспільства обмінюватись досвідом з організації та навчання або досвідом роботи в іншій країні, а також можливість навчання на базі магістерських програм на основі стипендій або кредитування; 2) *співробітництво для інновацій та обміну практикою* (англ. *cooperation for innovation and the exchange of good practices*), що включає транснаціональне стратегічне партнерство, спрямоване на розвиток ініціатив у сфері освіти, міжвузівська та міждержавна кооперація у сфері вищої освіти із розробкою інновацій та обміном досвідом та поширенням міжнародної мобільності тощо; 3) *підтримку політичних реформ* (англ. *support for policy reform*), що стосується, зокрема, впровадження ВМК серед країн-партнерів як інструмента м'якого права ЄС та проведення постійного моніторингу за системою освіти країн; просування інноваційної політики щодо визнання навичок та кваліфікацій; сприяння співпраці із

міжнародними організаціями із високим досвідом у сфері освіти, професійної підготовки та молоді, наприклад, Радою Європи, та забезпечувати обізнаність населення щодо європейської стратегії розвитку у сфері освіти та її індикаторів; 4) *продовження дії програми ім. Жана Моне* (англ. *Jean Monnet activities*), яка сприяє поширенню знань про євроінтеграційні процеси, підвищення рівня поінформованості суспільства через заохочення університетів, кафедр, викладачів до викладання дисциплін з європейської інтеграції та проведення досліджень; активізація науково-теоретичних дискусій та громадських обговорень актуальних тем і проблем, осмислення сучасних феноменів європейської інтеграції шляхом організації науково-практичних конференцій, круглих столів; підтримка навчальних та науково-дослідних закладів, асоціацій, мереж, що спеціалізуються на дослідженнях ЄС; 5) *sport* (англ. *sport*), що передбачає впровадження дії щодо заохочення участі у спорті та підвищенні фізичної активності серед населення та вироблення інноваційної політики у сфері спорту [295].

Із метою посилення співпраці між програмними країнами та країнами-партнерами та створення більших можливостей для міжнародної мобільності у 2015 році було презентовано новий напрям ЄС – «Міжнародна кредитна мобільність» (англ. «*International Credit Mobility*» – *ICM*). В рамках цього напрямку країна-партнер може скерувати її студентів, аспірантів або співробітників до ЗВО програмних країн і навпаки. Студенти або докторанти можуть навчатися за кордоном обмежений період – від 3 до 12 місяців. Після завершення фази мобільності вони повертаються до свого ЗВО, щоб завершити навчання. Поряд із цим мобільність поширюється і на науково-педагогічний персонал і може тривати від 5-ти днів до 2-х місяців та здійснюватись із метою викладання чи перейняття позитивного досвіду [292].

Загалом брати участь у *ICM* може майже будь-який ЗВО* шляхом подачі відповідної заявки та презентації відповідного проєкту мобільності. Проєкти допомагають учасникам мобільності набути ключових навичок, сприяють їхньому

---

* Міжнародна кредитна мобільність не поширюється на такі країни, як: Андорра, Монако, Сан-Марино, Державо-Місто Ватикан, Швейцарія, Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати.

професійному розвитку та підвищують рівень розуміння інших культур. Участь у програмі *Erasmus+* може допомогти випускникам у подальшому працевлаштуванні і розвинути трансверсальні навички. Адже дві третини роботодавців вважають, що міжнародний досвід є ключовим активом для кандидатів на посади та сприяє підвищенню професійної відповідальності. Працівник може набути нових навичок для свого професійного розвитку, підвищити рівень володіння мовою та опанувати нові методи роботи [26].

Отже, варто зазначити, що освітня програма *Erasmus+* зорієнтована на підтримку та заохочення проведення реформ у сфері освіти шляхом внесення змін у діюче законодавство, що забезпечуватиме повноцінну участь держави та її громадян в реалізації програми та досягнення основних орієнтирів у освітній сфері. Окрім того, ЄС спонукає держави до зростання обсягу інвестицій та впровадження інновацій у сферу освіти та розширення кордонів міжнародної мобільності (очікується, що до завершення 2020 року понад 4 млн осіб візьмуть участь у цій програмі).

Розглядаючи більш детально програму *Horizon 2020*, можна констатувати, що вона є однією із найбільших програм ЄС, яка спрямована на дослідження та інновації. Програма обіцяє більше проривів, відкриттів і світових нововведень, руйнування перешкод та формування спільного ринку знань, досліджень та інновацій. Загалом, вона зосереджує ресурси на трьох різних, але взаємодоповнюючих пріоритетах, які відповідають інноваційній стратегії ЄС «Європа 2020», а саме: 1) *передова наука* (англ. *excellent science*), що передбачає підвищення рівня якості в науково-технічній базі в Європі і сприятиме постійному потоку досліджень світового класу, що забезпечить довгострокову конкурентоспроможність Європи. Цей пріоритет підтримуватиме найкращі ідеї, розвиватиме талант в Європі, надаватиме дослідникам доступ до науково-дослідної інфраструктури і зробить Європу привабливим місцем для кращих дослідників у світі; 2) *індустріальне лідерство* (англ. *industrial leadership*) передбачає перетворення Європи у привабливе місце для інвестицій в дослідження та інновації (у тому числі екоінновацій), щоб максимально

підвищити потенціал зростання європейських компаній, надаючи їм належного рівня фінансування і допомоги у переході на провідні світовий рівень; 3) *соціальні виклики* (англ. *societal challenges*) – пріоритет відображає політичні ініціативи стратегії «Європа-2020» і розглядає найважливіші проблеми, спільні для громадян Європи та інших країн. Завданням буде звести воедино ресурси і знання в різних сферах, технологіях і наукових дисциплін, у тому числі соціальних і гуманітарних наук, що надасть можливість виходу на ринок нової інноваційної діяльності, такої як пілотування, демонстрації, випробувальних стендах, а також підтримка державних закупівель та поглинання на ринку. Вона передбачатиме встановлення зв'язків з діяльністю європейського партнерства інновацій.

Саме в рамках пріоритету «Передова наука» передбачено необхідність забезпечення дослідників відмінними можливостями для навчання і розвитку кар'єри через програму дії Марії Склодовської-Кюрі (англ. *Marie Curie actions*), що передбачають: зміцнення міжнародної мобільності дослідників; підвищення можливості для кар'єрного росту й умов праці молодих науковців та досвідчених дослідників; розвиток наукової кар'єри; сприяння співробітництву між науковими установами та промисловістю [444].

Скористатись можливостями цієї нової програми можуть дослідники як з країн-членів ЄС, так із асоційованих країн програми *Horizon 2020*. Очікується, що 65 тис. дослідників скористаються перевагами міжнародної мобільності і отримають привабливі умови праці до завершення 2020 року. Прогнозується, що до кінця 2020 року в рамках цієї програми 15 тис. дослідників отримають можливість розпочати або продовжити свою кар'єру в Європі. Крім того, заохочуються відрядження до інших частин світу [47, с. 14].

Україна є країною-партнером програми *Erasmus+* та 20 березня 2015 року отримала статус асоційованої країни Рамкової програми з наукових досліджень та інновацій *Horizon 2020*, що ще раз підтверджує бажання нашої держави інтегруватись у Європейський освітній простір, де однією із ключових засад є забезпечення академічної мобільності. Примітним є те, що поміж країн Східного партнерства наша держава є найбільш активним учасником освітніх програм та

щороку лише посилює цю тенденцію. Так, до прикладу, із моменту запровадження ІСМ у 2015 році по 2018 рік 7259 студентів та працівників ЗВО України скористалися мобільністю по Європі. ЗВО України, своєю чергою, прийняли 2992 особи.

Також українці беруть участь у Спільних магістерських програмах *Erasmus Mundus*, в межах яких надаються стипендії, що фінансуються ЄС, студентам магістратури з усього світу, які покривають витрати на навчання, подорожі та проживання. Програми тривають від одного до двох років, протягом яких студенти навчаються принаймні у двох різних європейських країнах і отримують подвійний ступінь або кілька ступенів. Загалом, протягом 2014-2018 рр. учасниками таких магістерських програм було обрано 191 українця.

Поряд із цим Україна бере участь у проєктах з розбудови потенціалу у сфері вищої освіти, що підтримують модернізацію, доступність та інтернаціоналізацію вищої освіти в країнах-партнерах. Ці проєкти спрямовані на заохочення співпраці між ЄС та країнами-партнерами та підтримку останніх у вирішенні проблем у сфері врядування та управління ЗВО. Це включає поліпшення якості вищої освіти, розробку нових та інноваційних освітніх програм, модернізацію систем вищої освіти шляхом проведення реформ, а також сприяння співпраці в різних регіонах світу шляхом спільних ініціатив. Так, у 2015-2018 рр. Україна стала учасником 162 відповідних проєктів.

Не залишається наша держава осторонь програми ім. Жана Моне. 2014-2018 рр. для фінансування та підтримки було обрано 55 проєктів з України [294].

Українські установи, організації з кожним роком беруть все активнішу участь і у програмі *Horizon 2020*. Починаючи з 2014 року і дотепер, за підсумками 446 конкурсів для 117 українських організацій-учасників програми *Horizon 2020*, передбачено фінансування у сумі 17,2 млн євро для 90 проєктів, 9 з яких координуються українськими організаціями. За цей час 1190 українських установ та організацій підготували та подали на розгляд 915 проєктних пропозицій. Загальна вартість проєктів, у яких беруть участь 117 українських організацій – 465 млн 851 тисяча євро [20].

Таким чином, кожна із освітніх програм ЄС визначає певні цілі та завдання, які повинні сягнути держави, та формує відповідні механізми для цього, заохочуючи проведення реформ у сфері освіти шляхом внесення змін у чинне законодавство, що забезпечуватиме повноцінну участь держави та її громадян в реалізації програми та досягнення основних орієнтирів у освітній сфері.

Для полегшення участі в освітніх програмах обміну та можливостей працевлаштування ще у 2004 році ЄП та Радою міністрів було прийнято Рішення №2241/2004, яким запроваджено нову ініціативу ЄС – *Europass* зі стандартизації інформації щодо професійних навиків, компетентностей і кваліфікацій у формі, зрозумілій у всіх країнах Союзу. *Europass* складається із п'ять документів: резюме (англ. *Europass Curriculum Vitae*), мовного паспорта (англ. *Europass Language Passport*), паспорта мобільності (англ. *Europass Mobility*), додатка до диплома про здобуту освіти (англ. *Europass Diploma Supplement*) та додатка до сертифіката щодо наявних професійних кваліфікацій (англ. *Europass Certificate Supplement*) [261]. Як зауважувалося у попередніх підрозділах роботи, на систему *Europass* очікує удосконалення, яке надасть ще більшу можливість міжнародній мобільності та пошуку роботи. Зокрема, пропонуються: вдосконалений онлайн-інструмент для створення резюме та профілів навичок, безкоштовні інструменти самооцінки, які допоможуть оцінити свої навички, спеціальна інформація про можливості навчання в Європі, інформація та підтримка, які допоможуть визнати свою кваліфікацію, інформація про ринок праці та навички, які найбільш затребувані і де [173].

Зауважимо, що, зважаючи на завершення терміну дії *Erasmus+* та *Horizon 2020*, ЄК вже розробила пропозиції щодо наступної генерації освітніх програм на період 2021–2027 рр. [356; 401]. Проаналізувавши їх, можна дійти висновку, що зміни, пропоновані ЄК, радше мають еволютивний характер, оскільки помітна дієвість як і *Erasmus+*, так і *Horizon 2020*, та постійне збільшення кількості учасників та проектів, що в них реалізуються. Тому ЄК лише додає деякі нові елементи. До прикладу, програма *Erasmus+* (нова назва Еразмус (англ. *Erasmus*)) доповниться: можливістю короткострокової навчальної мобільності та малого

партнерства, новими можливостями у сфері мобільності щодо професійної освіти, мобільністю учнів у групах, можливістю змішаної мобільності (поєднання фізичної та віртуальної мобільності) і віртуальної співпраці. *Horizon 2020* (нова назва – Горизонт Європи (англ. *Horizon Europe*)), натомість значно збільшиться у фінансуванні. Передбачається виділення 100 млрд євро.

Таким чином, оскільки ЄС не має прямих важелів впливу на освітню політику держав-членів, одним із дієвих правових механізмів регулювання освітніх процесів є програми у сфері освіти, за допомогою яких Союз визначає загальні пріоритети розвитку освіти, залишаючи право державам самостійно обирати методи та способи досягнення заданих цілей, що неминуче потребуватимуть реформування систем освіти. Аналіз новітніх програм у сфері освіти Європейського Союзу, таких, як *Erasmus+* та *Horizon 2020*, свідчить про стійку орієнтацію стратегічного розвитку організації, в основі якого вирішальну роль відводять поглибленню інтеграційних процесів у сфері освіти шляхом поширення міжнародної кооперації та посилення транскордонної співпраці для забезпечення впровадження програм міжнародної мобільності. Ефективність використання цих програм в Україні залежатиме від повноти та результативності проведення реформування вітчизняної освіти із урахуванням європейського досвіду, швидкості імплементації положень Угоди про асоціацію та впровадження моделі розвитку освіти, у відповідності із основними положеннями стратегії «Європа-2020».

3.4. Правові засади співробітництва ЄС та України з питань освіти

Із перших років незалежності України було закладено правове підґрунтя для відносин між нею та ЄС шляхом підписання Угоди про партнерство та співробітництво у 1994 році (далі – УПС) [146], яка посідала чільне місце у правовому забезпеченні двосторонніх відносин і до моменту набуття чинності (16 вересня 2014 р.) новою посиленою угодою – Угодою про асоціацію між Україною з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми

державами-членами, з іншої (далі – Угода про асоціацію) [145] залишалася основним правовим інструментом відносин між Україною та ЄС.

Саме УПС створила правові засади співпраці нашої країни з ЄС, започаткувала нормотворчий процес зближення національного законодавства з правовим простором ЄС та, як слушно наголошує М. М. Микієвич, включала далекосяжні взаємовигідні зобов'язання сторін, виходячи з їх «бажання встановити тісні стосунки, побудовані на історичних зв'язках між ними» [89, с. 32].

Загалом УПС визначила, що однією із головних цілей такого партнерства є створення взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва (ст. 1 УПС), зокрема і у сфері освіти та професійної підготовки (ст. 59 УПС). При цьому основною метою такої кооперації є підвищення рівня загальної освіти та професійної кваліфікації в Україні, як у громадському, так і в приватному секторах.

Для досягнення мети було визначено основні напрями співробітництва, як-от: удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні за сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації ЗВО і дипломів про вищу освіту; професійна підготовка керівників підприємств державного та приватного секторів та цивільних службовців у визначених пріоритетних галузях; співробітництво між навчальними закладами; мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих вчених і дослідників та молоді; сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах; навчання мовам країн ЄС; підготовка на курсах вдосконалення майстерності перекладачів для роботи на конференціях; підготовка журналістів та викладачів. Також примітним є положення щодо перспектив участі України у освітніх програмах ЄС, зокрема у програмі Темпус [146].

Указом Президента України 1998 року «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» зазначалося, що на шляху до євроінтеграції особлива роль відводиться культурно-освітній та науково-технічній сферам, адже в інтеграційному процесі саме у цих напрямках потенційно можливо

досягнути значних успіхів. Сам інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС, що врешті підвищуватиме в Україні європейську культурну ідентичність та входження до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища [119].

Чіткі кроки, які Україна зобов'язана зробити з метою узгодження своїх стандартів з європейськими цінностями та політикою для кожної сфери співпраці в рамках УПС, включаючи освіту, було визначено Планом дій «Україна – ЄС» 2005 року. Зокрема, передбачалось започаткування політичного діалогу між Україною та ЄС у сфері освіти та навчання. Визначено необхідність реформування та вдосконалення системи освіти і навчання відповідно до європейських стандартів, що сприятиме приєднанню до БП, посиленню участі у освітніх програмах ЄС та створенню можливостей для безперервного навчання. При цьому до процесу реформування передбачалось залучення громадськості та соціальних партнерів [109].

Того ж року Україна приєднується до БП шляхом підписання Болонської декларації, положення якої слугують орієнтирами для політики та реформи вищої освіти. Підписання цієї декларації є важливою віхою в історії української освіти, адже тим самим нація стала повноправною складовою міжнародної спільноти, в якій одним із ключових напрямів співпраці є освіта.

У 2010 році приймається Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», де однією із засад зовнішньої політики передбачено забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в ЄС (ст.11) [117]. Після прийняття цього нормативно-правового акту спостерігається активізація переговорного процесу щодо асоційованого членства України в ЄС, результати якого були втілені у новому міжнародному акті, на базі якого будуть розбудовуватись подальші взаємовідносини України та ЄС. Цим актом стала Угода про асоціацію, підписана 27 червня 2014 року. За своїм характером ця Угода є особливою, адже

передбачає, окрім політичної асоціації та економічної інтеграції, максимально широке секторальне співробітництво, що включає, зокрема, підтримку основних реформ у таких галузях, як енергетика, екологія, транспорт, соціальний розвиток та захист, захист прав споживачів, культура та інші. Серед сфер співпраці особливе місце займає сфера освіти, адже ця галузь визнана пріоритетною для розвитку ЄС на період до 2020 року, та саме вона покликана забезпечити перетворення ЄС на «найбільш конкурентноздатну та динамічну, засновану на знаннях економіку світу». У зв'язку із цим Союз ставить перед собою досить амбітні завдання, зокрема щодо поглиблення співробітництва з іншими країнами (не членами ЄС) у цій сфері [194].

Угода про асоціацію за своїм тематичним спрямуванням та обсягом є найбільшим міжнародним актом, будь-коли укладеним ЄС із третьою країною (не членом ЄС). Загалом вона включає 7 розділів, що вміщують 486 статті та цілий ряд додатків. Питанню освіти присвячено положення Глави 23 «Освіта, навчання та молодь», Розділу 5 «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію. Згідно із вищезазначеною главою, учасники Угоди з метою покращення взаєморозуміння та активізації міжкультурного діалогу сприяють розвитку співпраці у галузі освіти, навчання та молодіжної політики, враховуючи при цьому особливості освітніх систем та організацію навчального процесу України та країн ЄС [145]. Оскільки ЄС, відповідно до положень Лісабонського договору, може реалізовувати у сфері освіти лише координаційну або доповнюючу компетенцію, що не спрямована на вживання заходів щодо гармонізації або уніфікації законодавства, в рамках співробітництва із Україною у цій сфері Союз може лише сприяти цьому співробітництву шляхом підтримки освітніх реформ, наданням необхідної допомоги, консультуванням та прийняттям відповідних рекомендацій і тим самим поступово сприяти інтеграції України у Європейський освітній простір.

Продовжуючи вивчення положень Угоди про асоціацію щодо освіти, можна зазначити, що, на відміну від УПС, якою освітня співпраця розглядається комплексно без виділення ключових напрямів, в Угоді про асоціацію виділено

пріоритетні напрямки співпраці ЄС та України такі, як вища освіта та професійно-технічна освіта, щодо яких визначено ключові пункти співробітництва (ключові сфери). Натомість, що стосується середньої освіти та дистанційної освіти, передбачається можливість майбутнього співробітництва, яке буде залежати від якості впровадження нашою державою освітніх реформ у двох ключових сферах. Розглянемо більш детально ключові позиції співпраці.

Так, у сфері вищої освіти передбачається поглиблення співробітництва щодо: реформування та модернізації систем вищої освіти; входження України у європейський освітній простір через сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках БП; підвищення якості та важливості вищої освіти; посилення співробітництва між ЗВО; розширення можливостей ЗВО; забезпечення мобільності студентів та викладачів, шляхом участі в освітніх програмах обміну нового покоління, таких, як *Erasmus+* та *Horizon 2020*, і здійснення заходів щодо спрощення доступу до отримання вищої освіти.

Що стосується професійно-технічної освіти, передбачається сприяння подальшому розвитку системи професійно-технічної освіти, забезпечення подальшого підвищення кваліфікації протягом трудової діяльності/життя, що відповідатиме змінам на ринку праці та створення національних механізмів з метою покращення прозорості та визнання кваліфікацій на основі досвіду ЄС (ст.ст. 431, 432 Угоди про асоціацію).

Також додатковим положенням, що заслуговує на увагу, є виділення неформальної освіти для молоді в якості сфери поглибленого співробітництва та обміну досвідом, що спрямовано на сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду (ст. 434 Угоди про асоціацію). Таким чином, з вищезазначених положень видно, що ЄС прагне поширювати співробітництво не лише на формальну освіту, а також на неформальну та інформальну (неофіційну) освіту, тим самим зменшуючи конкуренцію між секторами освіти та забезпечуючи рух до зближення та взаємодоповнення [145].

Для ефективної реалізації означених напрямів у додатках до Угоди про асоціацію, що є її невід'ємним елементом, надаються рекомендації ЄС, які стосуються забезпечення якості вищої освіти [433] та формування європейської кваліфікаційної системи для можливості отримання освіти протягом усього життя [126]. Так, зокрема, ЄС звертає увагу на необхідність підвищення ефективності вищої освіти України щодо якості для того, щоб стати більш прозорою і привабливішою для європейських громадян і для студентів та науковців з інших континентів. Пропонується це забезпечити через систематичне, як внутрішнє, так і зовнішнє оцінювання якості освіти за індикаторами визначеними в рамках Болонського процесу [433].

На відміну від інших секторів співробітництва, в Угоді про асоціацію не передбачено термінів виконання зазначених пунктів співпраці, однак Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) додатково було встановлено План заходів щодо імплементації положень Угоди про асоціацію (далі – План заходів 2014) щодо освіти та визначено відповідальний орган, покликаний впроваджувати в життя вищезазначені рекомендації і тим самим поглиблювати співпрацю у сфері вищої та професійно-технічної освіти до 2017 року, яким стало Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) [120], що активно співпрацюватиме із іншими органами виконавчої влади України та DG EAC.

Водночас у цьому документі не розкривається поняття «імплементація». Однак, проаналізувавши заходи, заплановані для впровадження Угоди про асоціацію, можна припустити, що під імплементацією Угоди КМУ розуміє увесь комплекс організаційно-правових заходів, необхідних для виконання Угоди, що включають розробку нового та внесення змін до чинного законодавства, постійну підтримку політичного діалогу та розширення співробітництва, організацію та проведення тренінгів, семінарів, конференцій, засідань круглих столів, обмін досвідом, інформацією та найкращими практиками, проведення моніторингів, надання консультацій, створення відповідних органів та установ тощо [49, с. 355-356].

Планом заходів 2014 передбачено цілий комплекс дій у сфері освіти. Перш за все, це продовження імплементації нового Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [116], що сприятиме подальшій інтеграції до ЄПВО та який передбачає запровадження рівневої системи вищої освіти, нових переліків галузей знань і спеціальностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій та реалізацію прав громадян на академічну мобільність. Також впровадження положень цього законодавчого акту передбачає підвищення якості вищої освіти із урахуванням рекомендацій ЄС, розвиток автономії університетів та управління професіоналізацією вищої освіти.

Участь України в освітніх програмах ЄС нового покоління, зокрема таких, як *Erasmus+* та Дії Марії Склодовської-Кюрі, як складової частини *Horizon 2020*, які прийшли на зміну попереднім програмам ЄС та передбачають підтримку реформ та поглиблення співробітництва у сфері освіти для досягнення цілей розвитку ЄС «Європа-2020» та розширюють межі міжнародної мобільності. Як зазначалося вище, Україна вже є країною-партнером освітньої програми *Erasmus+* та має право брати участь в певних діях програми за умови дотримання конкретних критеріїв та умов. Також 20 березня 2015 року отримала статус асоційованої країни Рамкової програми з наукових досліджень та інновацій *Horizon 2020*, що ще раз підтверджує бажання нашої держави інтегруватись у європейський освітній простір, де однією із ключових засад є забезпечення академічної мобільності.

Поряд із участю України в освітніх програмах ЄС встановлено необхідність вивчення досвіду функціонування таких європейських інструментів, як *Europass* (узгоджена система функціонування служби пошуку роботи і місця навчання в європейських країнах) та *Youthpass* (сертифікат, який підтверджує неформальний та інформальний навчальний досвід) з метою сприяння визнанню неформальної освіти в Україні та розроблення законопроєкту про внесення змін до Закону України «Про освіту» в частині визнання неформальної освіти. Зазначимо, що відповідні зміни були зафіксовані у новому Законі України «Про освіту» 2017 року. Так, ст. 8 визначено три види освіти: формальну, неформальну та

інформальну, що цілком відповідає концепції навчання протягом життя. Більше того, держава створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів із визнанням результатів навчання здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти у системі формальної освіти [121].

Також Планом заходів 2014 передбачено розробку стандартів підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у відповідність до Європейських кваліфікаційних стандартів, як передумови модернізації системи професійно-технічної освіти [40, с. 381-382]. Зазначимо, що у 2017 році КМУ було схвалено «Концепцію реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад» [122], а вже у 2018 році розроблено план заходів щодо реалізації означеної Концепції [118].

Проаналізувавши План заходів 2014 та вжиті кроки з імплементації положень Угоди про асоціацію щодо освіти, можемо твердити, що Україна поступово інтегрується у європейське освітнє середовище та здебільшого виконує поставлені перед собою завдання щодо реформування системи освіти. Водночас викликів, які продовжують ставати перед національною системою освіти, залишається дуже багато. Зважаючи на те, що План заходів 2014 року був розроблений на період до 2017 року, у 2017 році КМУ було презентовано новий План заходів щодо виконання Угоди про асоціацію [115] із черговим комплексом завдань у галузі освіти.

Вивчивши той комплекс заходів у галузі освіти, що ставить перед собою Україна у Плані заходів 2017, зазначимо, що їх кількість значно збільшилась. Так, до кінця 2020 року приводитимуть у відповідність до Європейської рамки кваліфікацій навчання протягом життя та Рамки кваліфікацій ЄПВО Національну рамку кваліфікацій для її міжнародного визнання із подальшим створенням Національного реєстру кваліфікацій. МОН продовжить розбудову системи

забезпечення якості вищої освіти на основі загальних принципів забезпечення якісної вищої освіти та підвищення кваліфікації у контексті Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти із формуванням методичних рекомендацій щодо системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти та розробкою стандартів вищої освіти за усіма спеціальностями та освітніми рівнями. МОН сприятиме у цьому новостворений орган Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

Також очікується встановлення єдиних вимог до визнання професійного досвіду відповідно до права ЄС, зокрема механізмів присвоєння професійних кваліфікацій на основі зовнішнього оцінювання компетентностей (у тому числі підтвердження результатів неформального професійного навчання). Ключовим способом імплементації цього положення буде прийняття оновленого закону про професійну (професійно-технічну) освіту.

Поряд із зазначеним вище, Україна продовжуватиме впровадження концепції навчання протягом життя, що передбачатиме формування відповідної нормативно-правової основи у вигляді законодавчого акту щодо освіти дорослих, розробкою якого МОН наразі і займається. Окрім цього, планується розробка нормативно-правового акта щодо впровадження дуальної системи навчання, що забезпечуватиме навчання в ході професійної діяльності.

Продовжуватиметься також участь України у освітніх програмах ЄС із забезпеченням постійного обміну інформацією про стан виконання спільних програм у сфері освіти та ін.

Таким чином, імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо освіти передбачає впровадження комплексу організаційно-правових заходів, спрямованих на поглиблення інтеграції та входження нашої держави у ЄПО, що потребує реалізації поступових заходів із питань реформування та перебудови системи освіти України відповідно до європейських стандартів.

Загалом, положення Угоди про асоціацію передбачають співробітництво ЄС та України у сфері освіти за багатьма параметрами, пріоритетними серед яких визначено – інтегрування України у освітній простір Європи через підвищення

якості вищої освіти, поглиблення співробітництва між навчальними закладами, що сприятиме поширенню міжнародної мобільності та спрощення доступу до освітніх послуг. Також Угодою передбачено створення умов для отримання поряд із формальною освітою, неформальну та інформальну і тим самим зменшення конкуренції між цими секторами освіти, а також забезпечення руху до зближення та взаємодоповнення. А від темпів та ефективності проведення тих освітніх реформ, які передбачені планами заходів імплементації Угоди про асоціацію, залежить, наскільки якісно і чи повною мірою буде відбуватись співпраця України та ЄС у сфері освіти, а також які нові перспективи розгортатимуться перед нами.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та подається вирішення наукового завдання, яке полягає у з'ясуванні сутності правових основ освітньої політики ЄС, визначенні механізмів її реалізації, висвітленні генези формування освітньої політики як нової організаційно-правової форми співробітництва держав-членів ЄС, окресленні особливостей інституційно-правового механізму її реалізації, а також договірно-правових основ співпраці ЄС та інших суб'єктів міжнародного права у сфері освіти. На підставі результатів дисертаційної роботи, можна сформулювати наступні висновки.

1. Освітня політика ЄС являє собою комплекс заходів (із відповідним нормативним, фінансовим та інституційним забезпеченням), спрямованих на підтримку дій держав-членів у боротьбі із загальними викликами, що стоять перед суспільством, зокрема дефіцитом необхідних навичок в умовах технологічного розвитку та інновацій, доступністю та якістю надання освітніх послуг із подальшою їх конкурентоспроможністю на ринку освітніх послуг.

2. Розвиток освітньої політики ЄС носить динамічний характер, адже розпочавши власне формування зі створення перших Співтовариств, вона продовжує розвиватися, реагуючи на зміни в суспільстві; не будучи основою для формування Союзу, на даний момент вона стає ядром для економічної стабільності країн ЄС і орієнтується на інноваційні фактори як на основну запоруку конкурентоспроможності Європи. Розвиток правового регулювання освітньої політики ЄС і компетенції ЄС у сфері освіти можна поділити на шість етапів – від невизнання освіти як окремого напрямку співпраці до нормативного закріплення допоміжної компетенції у сфері освіти та визнання її пріоритетним напрямом.

3. В установчих актах ЄС простежується відмова від уніфікації освітніх політик держав-членів – за законодавством ЄС організація та зміст освіти є їхньою власною прерогативою. Такий підхід зумовлено тим, що держави-члени та їх громадяни із пересторогою ставляться до розширення повноважень ЄС у даній сфері, передбачаючи загрозу збереженню національних традицій та культурного

розмаїття Європи. Тим не менш, останніми роками держави-члени демонструють все більше зближення та співпрацю в питаннях освіти, що пов'язано з еволюцією та інтернаціоналізацією освіти.

4. Доповнююча компетенція ЄС у питаннях освіти (сприяння розвитку якісної освіти, заохочення держав-членів до співпраці, за необхідності підтримка і доповнення їх діяльності, повною мірою поважаючи при цьому відповідальність держав-членів за зміст процесу викладання та за організацію систем освіти, а також їх культурну і мовну різноманітність) має подвійний характер: включення освітньої політики ЄС до економічної (в частині функціонування внутрішнього ринку з можливістю прийняття юридично-обов'язкових приписів) та неекономічної (власне сфера освіти з обмеженими повноваженнями) сфер компетенції ЄС.

5. ЄС вживає лише заохочувальні заходи у сфері освіти, формуючи цілі, до виконання яких прагнуть держави, залишаючи визначення способів, методів і форм реалізації означених цілей за останніми, – тим самим не здійснює жодної уніфікації законодавства у сфері освіти. Водночас механізм так званих «заохочувальних заходів та рекомендацій» ставить держави перед необхідністю вносити зміни у внутрішнє законодавство, тим самим сприяє процесу поступової гармонізації.

6. Процесу наближення національних систем освіти та їх правових основ сприяє відкритий метод координації, який спираючись на стратегізацію, застосовуючи інструменти політичного та правового впливу, що набувають форми актів м'якого права, визначає загальний вектор розвитку освіти із постановкою чітких цілей.

7. Інституційна основа проведення політики ЄС у сфері освіти складається із трьох основних елементів: 1) інститути ЄС (Парламент, Рада, Комісія, Генеральна дирекція з питань освіти та культури тощо); 2) агенції ЄС (Виконавча агенція ЄК з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури, Європейський центр розвитку професійної освіти (Cedefop), Центр досліджень з питань освіти та безперервного навчання (CRELL), Європейське агентство спеціальних потреб та

інклюзивної освіти, Європейський фонд освіти та ін.); 3) інші організації та експертні мережі (Асоціація європейських університетів, Європейська асоціація установ вищої освіти, Європейський інвестиційний банк, Мережа експертів, що досліджують соціальний вимір освіти та підготовки (NESET II), Європейська експертна мережа з економічних питань в освіті (EENEE) тощо). Саме інститути ЄС визначають загальний вектор освітньої політики та створюють відповідну їй нормативну основу. Інші органи та установи, натомість, сприяють впровадженню в життя цієї політики та доповнюють діяльність інститутів ЄС, консультують їх і здійснюють статистичний аналіз досягнень держав-членів щодо реалізації спільної освітньої політики.

8. Джерелами правового регулювання освітньої політики ЄС є: 1) акти первинного законодавства ЄС; 2) міжнародні угоди, укладені Союзом і його державами-членами з міжнародними організаціями та третіми державами з питань співпраці у сфері освіти; 3) вторинне законодавство ЄС у сфері освіти; 4) «м'яке право» – документи органів ЄС, що містять декларативні норми, включаючи акти *sui generis*; 5) рішення Суду ЄС. З-поміж цього переліку основним правовим інструментом регулювання освітньої політики залишаються акти рекомендаційного характеру, що витікає із компетенції ЄС.

9. Правова співпраця ЄС у сфері освіти відбувається з цілим рядом міжнародних організацій і держав світу, що уможлиблює виділення трьох її рівнів:

- універсальний або глобальний рівень, до якого слід віднести кооперацію з ООН, а саме з ЮНЕСКО як флагманською організацією, яка опікується питаннями освіти, що насамперед полягає в підтримці освітніх ініціатив і програм, зокрема таких як «Освіта для всіх» (*Education for All*), «Глобальне партнерство заради освіти» (*Global Partnership for Education*), Дитячий фонд ООН і Міжнародна організація праці тощо;

- регіональний рівень, що включає співпрацю з регіональними міжнародними організаціями, які тією чи іншою мірою мають відношення до освіти (наприклад, із Радою Європи та ОБСЄ), а також підтримку цілого ряду

освітніх процесів, зокрема Болонського та Копенгагенського, освітніх програм мобільності;

- партикулярний (державний) рівень, який характеризується підтримкою реформ систем освіти як індивідуально, так і в межах певних географічних регіонів (країни Східного партнерства, Середземноморські країни, Західні Балкани, країни Африки, Азії та Латинської Америки), при цьому інтенсивність та обсяг співпраці залежить від подальших євроінтеграційних намірів.

10. Кооперація ЄС із міжнародними організаціями здійснюється на підставі укладених Меморандумів про взаєморозуміння, що належать до м'яких міжнародних угод – тих правових інструментів, що носять політичний характер, не є юридично обов'язковими і не належать до міжнародних договорів у прямому сенсі слова, та полягає у підтримці глобальних проєктів щодо забезпечення усіх рівним доступом до безкоштовної та якісної освіти.

11. Одним із найбільш розвинених рівнів є співпраця з країнами Європи, що сприяє формуванню Європейського простору освіти, складовими якого є: усі попередньо розпочаті інтеграційні процеси – Болонський, Копенгагенський та Туринський із неминучими змінами в національних законодавствах; структурна перебудова системи вищої та професійно-технічної освіти в Європі; ослаблення впливу урядів на національну освітню політику в цілому; інтеграція у сфері дошкільної та загальної середньої освіти.

12. Аналіз освітніх програм ЄС, таких як Erasmus+ та Horizon 2020, свідчить про стійку орієнтацію стратегічного розвитку організації, в основі якого вирішальну роль відводять поглибленню інтеграційних процесів у сфері освіти шляхом поширення міжнародної кооперації та посилення транскордонної співпраці для забезпечення впровадження програм міжнародної мобільності. Ефективність використання цих програм в Україні залежить від повноти та результативності проведення реформування вітчизняної освіти із урахуванням європейського досвіду.

13. Формування правових засад співпраці між Україною та ЄС у питаннях освіти виступає невід'ємною складовою процесу європейської інтеграції України,

а її динаміка зумовлена як загальними інтеграційними процесами, так і економічними та політичними факторами. Угода про асоціацію – базовий документ освітньої кооперації ЄС та України, передбачає можливість Союзу лише підтримувати освітні реформи нашої держави, тобто надавати необхідну допомогу, консультувати та приймати відповідні рекомендації, які сприятимуть інтеграції України у Європейський простір освіти. Втім, саме від ефективності імплементації Угоди про асоціацію залежить, наскільки якісно та повно Україна використовуватиме ті перспективи в галузі освіти, які надаються кооперацією із ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апезова Д. У. Образовательная политика Европейского Союза в условиях глобализации: дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04. Кыргызско-российский славянский университет. Бишкек, 2007. 149 с.
2. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського союзу: підручн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
3. Аракелян М. Р., Василенко Н. Д. Право Европейского Союза: учебник. Одесса: Симэкс-принт, 2011. 304 с.
4. Бартенев С. А. Разграничение компетенции между Европейским Союзом и государствами-членами: автор. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. М., 2008. 31 с.
5. Берлингуэр А. «Мягкое право» против «жесткого права» в Европейском союзе. *Современное право*. 2012. № 12. С. 119–124.
6. Василюк А. Освітня політика Європейського Союзу. *Шлях освіти*. 2007. № 3. С. 13–17.
7. Вдовиченко О. Визначення компетенції Європейського Союзу за Лісабонським договором. *Юридична Україна*. 2011. № 5. С. 106–110.
8. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями от 21.03.1986 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 (дата звернення: 05.09.2017).
9. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 05.09.2017).
10. Вільчинська Н. Освітня політика Європейського Союзу: соціально–політичний аналіз. *Гілея: Збірник наукових праць* / гол.ред. В. М. Вашкевич. К.: ВІР УАН, 2011. Вип. 55 (№ 12). С. 573–581.
11. Вільчинська Н. Ю. Освітня політика Європейського Союзу: особливості формування та реалізації: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2012. 192 с.

12. Всемирный доклад по мониторингу ОДВ «Образование для всех 2000–2015 гг.: достижения и вызовы». 2015. 498 с. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002322/232205R.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).
13. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года / Резолюции 217 А Генеральной Ассамблеи. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 05.09.2017).
14. Гамарская Е. С. Правовые проблемы регулирования признания профессиональных квалификаций в Европейском Союзе. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 8 (45). С. 1785–1790.
15. Гладенко О. М. Засновницькі договори як механізм еволюції права Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 2. С. 247–251.
16. Гладкова Т. Л. «М'які» правові інструменти в системі законодавства Євросоюзу та їх особливе значення у законотворчому процесі в ЄС. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 2. С. 124–129.
17. Гладкова Т. Л. Законотворчий процес в Європейському Союзі: шляхи розвитку та вдосконалення: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.11. Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2011. 219 с.
18. Гладкова Т. Л. Особливості методології створення правових актів ЄС. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 115–121.
19. Головки-Гавришева О. І., Канагіна Л. І. Правовий зміст методу відкритої координації як основи управління в Європейському Союзі. *Сучасна юридична наукова думка*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (2–9 грудня 2008 р.). URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=369 (дата звернення: 05.09.2017).
20. ГОРИЗОНТ 2020 // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020> (дата звернення: 05.03.2019).

21. Грабович Т. А. Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 206 с.
22. Грабовська Г. М. Методологічні напрямки дослідження національної освіти. *Методологія в праві: монографія* / І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. К.: Грамота, 2017. 658 с. С. 39–44.
23. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 08.09.2000 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_621 (дата звернення: 28.02.2017).
24. Дерябина Е. М. Источники права Европейского Союза: теоретико-правовое исследование. Монография. Москва: Проспект, 2016. 144 с.
25. Дудченко В. В. Основні канони герменевтики. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 485 с. Підрозділ 1.5. С. 58–74.
26. ЕРАЗМУС+. Міжнародна кредитна мобільність. Довідник для закладів вищої освіти. 2017. URL: http://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/KA1/ICM_HandBook_UA.pdf (дата звернення: 05.03.2019).
27. Європейська культурна конвенція 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213 (дата звернення: 05.03.2019).
28. Європейське право: Право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. К.: Ін Юре, 2015. Кн. Перша : Інституційне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. К.: Ін Юре, 2015. 312 с.
29. Жбанков В. А. Эволюция компетенции Европейского Союза и ее отражение в европейском праве: автор. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.10. М., 2009. 25 с.
30. Зібрання актів європейського права. К.: Ред. Журн. «Право України», 2013. Вип. 1: Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова; за заг. Ред.. В. І. Муравйова. 2013. 1052 с.

31. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с.
32. Инчхонская декларация и Рамочная программа действий по осуществлению цели 4 в области устойчивого развития. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656R.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).
33. Кашкин С. Ю., Четвериков А. О. Международная образовательная интеграция. Содержание и правовое регулирование: Монография / Отв. редактор С. Ю. Кашкин. М.: ООО «Проспект», 2017. 359 с.
34. Кельман М. С. Методологічна ситуація у сучасному праворозумінні та тенденції розвитку його методології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 5. С. 4–8.
35. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
36. Клименко О. В. Формування та розвиток європейського освітнього простору. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. К.: Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. 2012. № 1. С.53–60.
37. Ковальчук О. С. Формування освітньої політики країн Євросоюзу під впливом процесів глобалізації та європеїзації. *Наукові дослідження та їх практичне застосування. Сучасний стан та шляхи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (1–12 жовтня 2013 р.). URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer32/1059.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).
38. Колесник В. Роль Европейской Комиссии в формировании концептуальных и правовых основ образовательной политики Европейского Союза. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. No. 4. С.194-197.
39. Колесник В. Ю. Відкритий метод координації як інструмент впливу на інтеграційні процеси у сфері освіти в рамках Європейського Союзу. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17

травня 2014 р.). у 2 т. Т.2 / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2014. С.256-259.

40. Колесник В. Ю. До питання про імплементацію положень угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у сфері освіти. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). у 2 т. Т.1 / відп. ред.. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 379–382.

41. Колесник В. Ю. До питання про правову природу меморандумів про взаєморозуміння як нормативної основи співпраці Європейського Союзу із міжнародними організаціями щодо освіти. *Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та Європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18 грудня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського, 2018. С. 190–193.

42. Колесник В. Ю. Загальна характеристика джерел правового регулювання сфери освіти Європейського Союзу. *Visegrad Journal on human rights*. 2016. № 2. Part 2. P. 133–139.

43. Колесник В. Ю. Інноваційна стратегія розвитку «Європа 2020» у галузі освіти – новий виклик для Європейського Союзу. *Правові реформи у пострадянських країнах: досягнення та проблеми* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Кишинів, 28–29 березня 2014 р.) / орг. ком.: Бужор В. Кишинів: Iulian, 2014. С. 343–345.

44. Колесник В. Ю. Компетенція Європейського Союзу у сфері освіти. *Міжнародні читання по міжнародному праву пам'яті П. Є. Казанського* : матер. четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 листопада 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс. 2013. С. 491–494.

45. Колесник В. Ю. Комунітарний метод як метод впливу ЄС на освітню політику держав-членів: правові аспекти застосування. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 14–15 липня 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 96–100.
46. Колесник В. Ю. Освіта як новий пріоритетний напрямок співробітництва в рамках Європейського Союзу на період до 2020 року. *Právna veda a prax v treťom tisícročí: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Košice, 27–28 február 2015). Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice. 2015. S. 59–61.
47. Колесник В. Ю. Освітні програми нового покоління Європейського союзу як правовий механізм впливу на євроінтеграційні процеси у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» : збірник наукових статей*. Чернівці, 2015. № 2. С. 7–17.
48. Колесник В. Ю. Основи правового регулювання сфери освіти Європейським Союзом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Херсон. 2016. Вип. 6. Том 3. С. 154–158.
49. Колесник В. Ю. Основні напрями співробітництва у сфері освіти між Україною та Європейським Союзом відповідно до положень Угоди про асоціацію. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 354–356. URL: http://www.pap.in.ua/6_2015/106.pdf (дата звернення: 05.09.2018).
50. Колесник В. Ю. Партикулярний рівень міжнародної кооперації Європейського Союзу у сфері освіти: правові засади та напрями. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»: збірник наукових статей*. 2019. № 3. С. 212–231.
51. Колесник В. Ю. Правові основи кооперації Європейського Союзу та ЮНЕСКО в освітній сфері. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 2. С. 195–198.
52. Колесник В. Ю. Пріоритетні напрями розвитку сфери освіти в рамках Європейського Союзу відповідно до положень інноваційної стратегії розвитку

«Європа 2020». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7/8. С. 197–200. URL: http://www.pap.in.ua/7_2014/58.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

53. Колесник В. Ю. Співробітництво Європейського Союзу та Міжнародної організації праці у сфері освіти: правові засади. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 квіт. 2019 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; редкол.: М. М. Поплавський (голова), Костиця І. О. (заст. голови) [та ін]. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2019. С. 204–209.

54. Колесник В. Ю. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія*. 2014. № 1. С. 232–250.

55. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право. 2018. 528 с.

56. Конвенція о техническом и профессиональном образовании от 10 ноября 1989 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_271 (дата звернення: 05.09.2017).

57. Конвенція МОП №138 про мінімальний вік для прийому на роботу від 26 червня 1973 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_054 (дата звернення: 28.02.2018).

58. Конвенція МОП №140 про оплачувані учбові відпустки від 24 червня 1974 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_261 (дата звернення: 28.02.2018).

59. Конвенція МОП №142 про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів від 23 червня 1975 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_057 (дата звернення: 28.02.2018).

60. Конвенція МОП №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 червня 1999 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_166 (дата звернення: 28.02.2018).

61. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 05.09.2017).
62. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 05.09.2017).
63. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 11 квітня 1997 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_308 (дата звернення: 05.09.2017).
64. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.09.2017).
65. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 05.09.2017).
66. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 05.09.2017).
67. Копенгагенський процес. Глосарій термінів // Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. URL: <https://ivet.edu.ua/component/seoglossary/1-glosarij/kopenhahenskyi-protses?Itemid=1217> (дата звернення: 05.03.2019).
68. Короткий Т. Р. Генезис міжнародної правосуб'єктності інтеграційних утворень і еволюція міжнародного права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін]; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса, 2013. Т. 13. С. 439–453.
69. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
70. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.
71. Костюченко Я. М. Компетенція Європейського Союзу як основа його міжнародно-правового статусу. *Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права* : матеріали Науково-практичної інтернет-

- конференції (10 грудня 2015 р.). URL: <http://legalactivity.com.ua/index.php?option=comcontent&view=article&id=1130%3A091215-14&catid=136%3A2-1215&Itemid=168&lang=ru> (дата звернення: 05.09.2017).
72. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 827. С. 153–158.
73. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2011. Вип. 28. С. 53–65.
74. Кругликова Т. В. Болонський процес: Ітоги першого десятиліття. (Обзор). *Актуальные проблемы Европы*. 2013. С. 189–221.
75. Ларионова М. В. Открытый метод координации как рабочий метод управления интеграционными процессами в образовании. *Экономика образования*. 2008. № 3. С. 62–68.
76. Ларионова М. В. Сотрудничество в сфере образования в Европе: Нормативная основа, методы и инструменты кооперации. науч. изд. М.: Логос; Университетская книга, 2006. 336 с.
77. Ларионова М. В. Формирование общего образовательного пространства в условиях развития интеграционных процессов в Европейском Союзе: дисс. ... доктора политических наук: 23.00.04. Институт международных организаций и международного сотрудничества Государственного университета – Высшей школы экономики. Москва, 2006. 383 с.
78. Лисий В. Діалектика і методи наукового пізнання. *Вісник Львівського нац. універ. ім. І. Франка. Серія «Філософія»*. 2010. Вип. 13. С. 20–28.
79. Локшина О. І. Етапи розвитку стратегії Європейського союзу у сфері освіти. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/272/258> (дата звернення: 05.09.2017).

80. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : монографія. Київ : СПД Богданова А. М., 2009. 404 с.
81. Ломакина И. С. Механизмы реализации Открытого метода координации в сфере образования ЕС. *Интеграция образования*. 2010. № 1. С. 3–8.
82. Ломакина И. С. Открытый метод координации как новая форма управления: особенности, характеристики, перспективы применения. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия «Гуманитарные и общественные науки»*. 2010. № 6. С. 106–116.
83. Ломакина И. С. Принцип субсидиарности и сфера образования в ЕС. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Педагогика»*. 2009. № 1. С.49–57.
84. Ломакина И. С. Становление и развитие Общего образовательного пространства Европейского союза: дисс. ... доктора педагогических наук: 13.00.01. Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2016. 452 с.
85. Малицька І. Д. Напрямки розвитку сучасних систем освіти європейських країн. *Інформаційні технології в освіті : Збірник наукових праць*. Херсон : ХДУ, 2012. Вип. 12. С. 174–179.
86. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. 2–е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство «Юристъ», 2004. 250 с.
87. Манин А. Я., Орлова А. В. Организация и методика исследовательской деятельности в сфере юриспруденции : Учебное пособие для магистрантов. Москва: МПГУ, 2017. 128 с.
88. Мещерякова О. М. Принцип ограниченного наделения компетенцией в праве Европейского Союза. *Правовая инициатива*. 2013. № 7. URL: <http://www.49e.ru/ru/2013/7/2> (дата звернення: 05.09.2017).
89. Микієвич М. М. Правові засади організації та діяльності Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2007. 40 с.

90. Микієвич М. М., Яворська І. М. Правотлумачна діяльність суду Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 17–22.
91. Мировое образовательное сообщество приняло и предложило к осуществлению Рамки действий «Образование–2030» // Официальный сайт ЮНЕСКО. URL: <https://ru.unesco.org/news/mirovooe-obrazovatelnoe-soobshchestvo-prinyalo-i-predlozhilo-k-osushchestvleniyu-ramki-deystviy> (дата звернення: 05.09.2017).
92. Михайлова О. С. Міжнародні договори як первинне джерело права Європейського Союзу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 55–59.
93. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_105 (дата звернення: 05.09.2017).
94. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 05.09.2017).
95. Морозов П. Е. Современная роль Международной организации труда в условиях глобализации. *Пробелы в российском законодательстве*. 2011. № 5. С. 115–119.
96. Москаленко О. М. Джерела права Європейського союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2006. 17 с.
97. Муравйов В., Березовська І. Види компетенції реформованого Європейського Союзу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2009. № 37. С. 53–57.
98. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу; пер. з англ. К.: К.І.С., 2005. 466 с.
99. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові питання співробітництва та взаємодії правових систем Ради Європи, Європейського Союзу та Організації з безпеки і

співробітництва у Європі у сфері захисту прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 308–311.

100. Оборотов Ю. М. Рівні та сфери методології юриспруденції. *Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія* / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 485 с. Підрозділ 1.6. С. 74–86.

101. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник. О.: Юрид. л-ра, 2004. 184 с.

102. Образование преобразует жизнь людей // Официальный сайт ЮНЕСКО. URL: <https://ru.unesco.org/themes/education> (дата звернення: 28.02.2017) .

103. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: монографія. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. 228 с.

104. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. Образование // Официальный сайт. URL: <https://www.osce.org/ru/education> (дата звернення: 05.03.2019).

105. Оржель О. Інструменти європейського врядування: відкритий метод координації. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 1. С. 102–112.

106. Пашков В. О. Політика ЄС у сфері вищої освіти: процес становлення та основні етапи. *Грані*. Д.: Дніпропетровський нац. ун-т, Центр соц.-політ. досліджень, 2011. № 3. С. 138–142.

107. Пиголкин А. С. Теория государства и права: Учебник. М.: Городец, 2003. 544 с.

108. Пістракевич О. Політична та управлінська сутність Європейської комісії. *Державне управління та місцеве самоврядування* / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 2 (17). С.43–51.

109. План Дій «Україна - Європейський Союз» від 12 лютого 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693 (дата звернення: 05.09.2017).

110. Право Европейского Союза. В 2 т. Т.1. Общая часть: учебник для бакалавров / под. ред. С. Ю. Кашкина. 4–е изд., перерб. и доп. М.: Издательство Юрайт. 2013. 647 с.
111. Право Европейского Союза. В 2 т. Т.2. Особенная часть: учебник для бакалавров / под. ред. С. Ю. Кашкина. 4–е изд., перерб. и доп. М.: Издательство Юрайт. 2013. 1023 с.
112. Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За ред. Р. А. Петрова. 4–те видання, змінене та доповнене. К.: Істина, 2011. 376 с.
113. Право Європейського Союзу: підручн. / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса : Фенікс, 2013. 883 с.
114. Право на образование в чрезвычайных ситуациях: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 9 июля 2010 года № 64/290. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/479/25/PDF/N0947925.pdf?OpenElement> (дата звернення: 05.09.2017).
115. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storoni-ta-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenami-z-inshoyi-storoni> (дата звернення: 09.11.2018).
116. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 05.09.2017).
117. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 05.09.2017).
118. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб

місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342-2018-p> (дата звернення: 09.11.2018).

119. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (дата звернення: 05.09.2017).

120. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p> (дата звернення: 05.09.2017).

121. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%ED%E5%F4%EE%F0%EC%E0%EB%FC%ED%E0+%EE%F1%E2%B3%F2%E0#w11> (дата звернення: 05.09.2018).

122. Про схвалення Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 грудня 2017 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptiyu> (дата звернення: 05.09.2018).

123. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9–е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

124. Рекомендація МОТ № 195 о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение от 17 июня 2004 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/993_532 (дата звернення: 28.02.2018).

125. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006

- року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (дата звернення: 05.09.2017).
126. Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 23 квітня 2008 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_988 (дата звернення: 05.09.2017).
127. Рекомендація МОП № 57 щодо професійного навчання від 27 червня 1939 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_045 (дата звернення: 28.02.2018).
128. Ремезовська Н. М. Запровадження європейського виміру в освіті (ініціативи ЄС та Великобританії). URL: <http://intkonf.org/remezovska-n-zaprovadzhennya-evropeyskogo-vimiru-v-osviti-initsiativi-es-ta-velikobritaniyi/> (дата звернення: 05.09.2017).
129. Сабитова А. А. Международно-правовое сотрудничество государств в образовательном пространстве. *Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Международная жизнь и политика»*. 2013. № 3(34). С. 13–16.
130. Сбруева А. А. Відкритий метод координації: іноваційний механізм управління євроінтеграційними процесами у сфері вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 6 (40). С. 282–294.
131. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. 2–ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
132. Словничок юридичних термінів: Навч. посіб. / Уклад. В. П. Марчук. К.: МАУП, 2003. 128 с.
133. Смирнова К. В. Вплив Лісабонського договору на систему джерел права Європейського Союзу. *Європейські студії і право*. 2011. № 1 (3). С. 7–14. URL: [http://jmce.ukma.edu.ua/sites/default/files/No%201%20\(3\)_UESA%20Journal_2011.pdf](http://jmce.ukma.edu.ua/sites/default/files/No%201%20(3)_UESA%20Journal_2011.pdf) (дата звернення: 05.09.2017).
134. Смирнова К. Концепція «м'якого» права (soft law) в міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Український часопис міжнародного права*. 2012. № 3. С. 74–78.

135. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти». Болонья, 19 червня 1999 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_525 (дата звернення: 05.09.2017).
136. Среднесрочная стратегия 2014–2021 гг. // Официальный сайт ЮНЕСКО. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002278/227860r.pdf> (дата звернення: 10.12.2017).
137. Статут Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури від 16 листопада 1945 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_014 (дата звернення: 10.12.2017).
138. Стойчик Т. І. Туринський процес як напрям підвищення якості професійної підготовки в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 «Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики». 2016. Вип. 28. С. 96–101.
139. Стрельцова О. В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 20 с.
140. Тарахонич Т. І. Види правового регулювання: теоретичні аспекти розуміння. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 28–32.
141. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 10–14.
142. Теория государства и права: учебник для вузов / Под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. 2-е изд. изм. и доп. М.: НОРМА, 2002. 616 с.
143. Теория государства и права: Учебник / Под общей ред. докт. юрид. наук, проф. А. С. Васильева. Х.: ООО «Одиссей», 2007. 480 с.
144. Туринская Декларация, 11 мая 2011 г. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/5E7E01F9B3F7B388C12578AF00302566_Torino%20declaration%20RU2.pdf (дата звернення: 05.03.2019).

145. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page (дата звернення: 05.09.2017).
146. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 05.09.2017).
147. Устав Международной организации труда от 28 июня 1919 года с изменениями и приложением. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_154/page (дата звернення: 10.12.2017).
148. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. 7–е изд., перераб. и доп. М.: Республика, 2001. 719 с.
149. Філософія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; За заг. ред. С. П. Щерби. К.: МАУП, 2004. 216 с.
150. Форманюк В. В. Система джерел права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 83–88.
151. Хартия основных прав Европейского Союза. Ницца, 7 декабря 2000 года. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 05.09.2017).
152. Хартия Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, прийнята Рекомендацією CM/Rec(2010)7 Комітету Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b9361> (дата звернення: 05.03.2019).
153. Чернякова Ж. Інтернаціоналізація європейського освітнього простору: етапи розвитку та пріоритетні завдання. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 4 (18). С. 125–131.
154. Четвериков А. О. Правовое регулирование взаимного признания образования и квалификаций в Европейском Союзе: опыт системного анализа. *Вестник Университета имени О. Е. Кутафина*. 2018. № 5. С. 132–145.

155. Шевчук Б. М. Засади функціонування Європейського Союзу. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Львів. 2015. Вип. 44. С. 21–28.
156. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 31–45.
157. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. №1. С. 209–220.
158. Academic Ranking of World Universities 2010. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2010.html> (дата звернення: 05.09.2017).
159. Additional US \$45 million contribution to Syria's children, as EU becomes largest donor to UNICEF appeal // Official website of UNICEF. URL: https://www.unicef.org/media/media_70472.html (дата звернення: 28.02.2018).
160. Agencies and other EU bodies // Official website of the European Union. URL: http://europa.eu/european-union/about-eu/agencies_en (дата звернення: 05.09.2017).
161. Agostini C., Capano G. Education policy: comparing EU developments and national policies. *Social developments in the European Union* by Natali D. and Vanhercke B. (eds.). Brussels : ETUI and European Social Observatory, 2012. P. 147–180.
162. Agreement between the European Community and Canada establishing a cooperation programme in higher education and training. *Official Journal of the European Communities*. L 300. 13.12.1995. P. 19–22.
163. Agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the Swiss Confederation, of the other, on the free movement of persons. *Official Journal of the European Communities*. L 114. 30.4.2002. P. 6–64.
164. Agreement between the European Community and the Government of Canada establishing a framework for cooperation in higher education, training and youth. *Official Journal of the European Union*. L 397. 30.12.2006. P. 15–21.
165. Agreement between the European Community and the Government of Canada renewing a cooperation programme in higher education and training. *Official Journal of the European Communities*. L 71. 13.3.2001. P. 16–22.

166. Agreement between the European Community and the United States of America establishing a cooperation programme in higher education and vocational education and training. *Official Journal of the European Communities*. L 279. 22.11.1995. P. 13–17.
167. Agreement between the European Community and the United States of America renewing a programme of cooperation in higher education and vocational education and training. *Official Journal of the European Communities*. L 71. 13.3.2001. P. 8–14.
168. Agreement between the European Community and the United States of America renewing a programme of cooperation in higher education and vocational education and training. *Official Journal of the European Union*. L 346. 9.12.2006. P. 34–40.
169. A Joint Africa-EU Strategy, 2007. URL: https://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/eas2007_joint_strategy_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
170. Alexiadou N., Fink-Hafner D., Lange B. Education Policy Convergence through the Open Method of Coordination: theoretical reflections and implementation in ‘old’ and ‘new’ national contexts. *European Educational Research Journal*. 2010. Vol. 9. № 3. P. 345–358.
171. A Memorandum on Lifelong Learning: Commission staff working paper. Brussels, 30 October 2000. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
172. Andrade P. G. The Distribution of Powers Between EU Institutions for Conducting External Affairs through Non-Binding Instrument. *European Papers - A Journal on Law and Integration*. 2016. Vol. 1. № 1. P. 115–125.
173. A New Europass Framework: helping people make their skills and qualifications more visible, 04.10.2016. URL: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1223&newsId=2638&furtherNews=yes> (дата звернення: 10.01.2018).
174. Asia-Pacific Regional Convention on the Recognition of Qualifications in Higher Education, 26 November 2011. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48975&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 05.09.2017).

175. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 261. 30.8.2014. P. 4–743.
176. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 260. 30.8.2014. P. 4–738.
177. Astana Declaration of the Second Meeting of Ministers for Education of the Member States of the European Union and of the Central Asian Countries. Astana, 23 June 2017. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/01_astana_declaration_170623_final_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
178. *At the Heart of the Union: Studies of the European Commission* edited by Neill Nugent. UK: Palgrave Macmillan, 2000. 345 p.
179. Aust A. *Handbook of International Law*. Second edition. London : Cambridge University Press, 2010. 592 p.
180. Aust A. *Modern Treaty Law and Practice*. Third edition. London : Cambridge University Press, 2013. 467 p.
181. Barani L. Hard and Soft Law in European Union : The case of social policy and the Open Method of Coordination. *Web-Papers on Constitutionalism & Governance beyond the State*. 2006. № 2. 32 p.
182. Benz A., Zimmer C. The EU's competences: The «vertical» perspective on the multilevel system. *Living Reviews in European Governance*. 2010. Vol. 5. № 1. 31 p.
183. Better Education for better Democracies: Education Policy Programme 2018/19 of Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/prems-051418-gbr-2008-brochure-education-21x21-bat-web/16808b39cb> (дата звернення: 05.03.2019).
184. Blitz B. K. From Monnet to Delors: Educational Cooperation in the European Union. *Contemporary European History*. 2003. Vol.12. Issue 2. P. 197–212.
185. Bojan C. The European dimension of Higher education between the Lisbon Strategy and the Bologna Process. URL: http://www.publikon.hu/application/essay/373_2.pdf (дата звернення: 30.08.2018).

186. Capstone Project // The Glossary of Education reform. URL: <http://edglossary.org/capstone-project/> (дата звернення: 05.09.2017).
187. Centre for Research on Education and Lifelong Learning (CRELL) // Official website of the European Union. URL: <https://crell.jrc.ec.europa.eu> (дата звернення: 05.09.2017).
188. Commission Decision 2005/56/EC of 14 January 2005 setting up the Education, Audiovisual and Culture Executive Agency for the management of Community action in the fields of education, audiovisual and culture in application of Council Regulation (EC) 58/2003. *Official Journal of the European Union*. L 24. 27.1.2005. P. 35–38.
189. Commission for Social Policy, Education, Employment, Research and Culture (SEDEC) // Official website of the European Committee of the Regions. URL: <http://cor.europa.eu/en/activities/commissions/Pages/cor-commissions.aspx?comm=SEDEC> (дата звернення: 05.09.2017).
190. Commission presents new Rethinking Education strategy. Brussels/Strasbourg, 20 November 2012. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1233_en.htm (дата звернення: 05.09.2017).
191. Commission Regulation (EU) 912/2013 of 23 September 2013 implementing Regulation (EC) 452/2008 of the European Parliament and of the Council concerning the production and development of statistics on education and lifelong learning, as regards statistics on education and training systems. *Official Journal of the European Union*. L 252. 24.9.2013. P. 5–10.
192. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on «An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment», 23 November 2010. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2010:0682:FIN> (дата звернення: 05.09.2017).
193. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «A New Skills Agenda for Europe. Working together to strengthen human capital, employability and competitiveness», 10 June 2016. URL: <https://ec.europa.eu/>

transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-381-EN-F1-1.PDF (дата звернення: 05.09.2017).

194. Communication from the Commission «Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth», 3 March 2010. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 05.09.2017).

195. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «Building an effective partnership with the United Nations in the fields of Development and Humanitarian Affairs», 2 May 2001. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52001DC0231> (дата звернення: 05.09.2017).

196. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Building a stronger Europe: the role of youth, education and culture policies», 22 May 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0268> (дата звернення: 05.03.2019).

197. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on education and training in the context of poverty reduction in developing countries, 6 March 2002. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-education-com2002116-20020306_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

198. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Europe 2020 Flagship Initiative. Innovation Union, 6 October 2010. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0546&from=EN> (дата звернення: 05.09.2017).

199. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on European higher education in the world, 11 July 2013. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52013DC0499> (дата звернення: 05.09.2017).

200. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU agenda for higher education, 30 May 2017. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/he-com-2017-247_en.pdf (дата звернення: 16.01.2018).
201. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan, 17 January 2018. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/digital-education-action-plan.pdf> (дата звернення: 06.02.2018).
202. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Improving and modernising education», 7 December 2016. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2016:941:FIN> (дата звернення: 10.12.2017).
203. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Learning in the Information Society : Action Plan for a European Education Initiative», Brussels, 02.10.1996. URL: http://aei.pitt.edu/1200/1/education_gp_follow_COM_96_471.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
204. Communication from the Commission «Making a European Area of Lifelong Learning a Reality», 21 November 2001. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 05.09.2017).
205. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «School development and excellent teaching for a great start in life», 30 May 2017. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/school-com-2017-248_en.pdf (дата звернення: 16.01.2018).
206. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on strengthening cooperation with third countries in the field of higher education, 18 July 2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0385&from=en> (дата звернення: 28.02.2018).

207. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Strengthening European Identity through Education and Culture», 14 November 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2017%3A673%3AFIN> (дата звернення: 16.01.2018).
208. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on «Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe’s higher education systems», 20 September 2011. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0567:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 05.09.2017).
209. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Tackling early school leaving : A key contribution to the Europe 2020 Agenda», 31 January 2011. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0018> (дата звернення: 05.09.2017).
210. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «The European Union and the United Nations : The choice of multilateralism», 10 September 2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52003DC0526> (дата звернення: 05.09.2017).
211. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Towards a Europe of knowledge». Brussels, 12.11.1997. URL: <http://aei.pitt.edu/5546/1/5546.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).
212. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on «Youth on the Move. An initiative to unleash the potential of young people to achieve smart, sustainable and inclusive growth in the European Union», 15 September 2010. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC0477> (дата звернення: 05.09.2017).

213. Comprehensive and enhanced Partnership Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 23. 26.1.2018. P. 4–466.
214. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on Inclusion in Diversity to achieve a High Quality Education For All. *Official Journal of the European Union*. C 62. 25.2.2017. P. 3–7.
215. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 15 November 2007 on improving the quality of teacher education. *Official Journal of the European Union*. C 300. 12.12.2007. P. 6–9.
216. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 22 May 2008 on promoting creativity and innovation through education and training. *Official Journal of the European Union*. C 141. 7.6.2008. P. 17–20.
217. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 26 November 2009 on developing the role of education in a fully-functioning knowledge triangle. *Official Journal of the European Union*. C 302. 12.12.2009. P. 3–5.
218. Conclusions of the Council and the ministers for education meeting within the Council of 14 December 1989 on relations with Central and Eastern European countries in the field of education and training. *Official Journal of the European Communities*. C 27. 6.2.1990. P. 1–7.
219. Conclusions of the European Council meeting, 14 December 2017. URL: <http://www.consilium.europa.eu/media/32204/14-final-conclusions-rev1-en.pdf> (дата звернення: 06.02.2018).

220. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. C 326/01. 2012. 416 p.
221. Convention defining the Statute of the European Schools. *Official Journal of the European Communities*. L 212. 17.8.1994. P. 3–14.
222. Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees concerning Higher Education in the States belonging to the Europe Region, 21 December 1979. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13516&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).
223. Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in the Arab and European States Bordering on the Mediterranean, 17 December 1976. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13514&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).
224. Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in the Arab States, 22 December 1978. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13517&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).
225. Cooperation Agreement between the European Community and the Lao People's Democratic Republic. *Official Journal of the European Communities*. L 334. 5.12.1997. P. 15–23.
226. Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of Yemen – Final Act – Joint Declarations. *Official Journal of the European Communities*. L 72. 11.3.1998. P. 18–29.
227. Copeland P. Conclusion: The Lisbon Strategy – Evaluating Success and Understanding Failure. In: Copeland, P. and Papadimitriou, D. (eds.) *The EU's Lisbon Strategy: Evaluating Success, Understanding Failure*. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 229–237.
228. Council Conclusions of 17 February 1997 on local community development through education and training. *Official Journal of the European Communities*. C 70. 6.3.1997. P. 3–4.

229. Council Conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training («ET 2020»). *Official Journal of the European Union*. C 119/2. 28.5.2009. P. 2–10.
230. Council Conclusions of 11 May 2012 on the employability of graduates from education and training. *Official Journal of the European Union*. C 169. 15.6.2016. P. 11–15.
231. Council Conclusions of 20 May 2014 on quality assurance supporting education and training. *Official Journal of the European Union*. C 183. 14.6.2014. P. 30–35.
232. Council Conclusions of 30 May 2016 on developing media literacy and critical thinking through education and training. *Official Journal of the European Union*. C 212. 14.6.2016. P. 5–8.
233. Council Conclusions of 26 November 2012 on education and training in Europe 2020 — the contribution of education and training to economic recovery, growth and jobs. *Official Journal of the European Union*. C 393. 19.12.2012. P. 5–7.
234. Council Conclusions on a benchmark for learning mobility / 3128th Education, Youth, Culture and Sport Council meeting Brussels, 28 and 29 November 2011. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/126380.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
235. Council Decision 63/266/EEC of 2 April 1963 laying down general principles for implementing a common vocational training policy. *Official Journal of the European Communities*. № 63. 20.4.1963. P. 1338–1341.
236. Council Decision 1999/382/EC of 26 April 1999 establishing the second phase of the Community vocational training action programme «Leonardo da Vinci». *Official Journal of the European Union*. L 146. 23.5.1990. P. 21–26.
237. Council Decision 86/365/EEC of 24 July 1986 adopting the programme on cooperation between universities and enterprises regarding training in the field of technology (Comett). *Official Journal of the European Union*. L 222. 8.8.1986. P. 17–21.

238. Council Decision 87/327/EEC of 15 June 1987 adopting the European Community Action Scheme for the Mobility of University Students (Erasmus). *Official Journal of the European Union*. L 166. 25.6.1987. P. 20–24.
239. Council Decision 88/348/EEC adopting an action programme for the promotion of youth exchanges in the Community – «Youth for Europe» programme. *Official Journal of the European Union*. L 158. 25.6.1988. P. 42–46.
240. Council Decision 89/489/EEC of 28 July 1989 establishing an action programme to promote foreign language competence in the European Community (Lingua). *Official Journal of the European Union*. L 239. 16.8.1989. P. 24–32.
241. Council Decision 89/657/EEC of 18 December 1989 establishing an action programme to promote innovation in the field of vocational training resulting from technological change in the European Community (Eurotecnet). *Official Journal of the European Union*. L 393. 30.12.1989. P. 29–34.
242. Council Decision 90/233/EEC of 7 May 1990 establishing a trans-European mobility scheme for university studies (Tempus). *Official Journal of the European Union*. L 131. 23.5.1990. P. 21–26.
243. Council Decision 90/267/EEC of 29 May 1990 establishing an action Programme for the development of continuing vocational training in the European Community (Force). *Official Journal of the European Union*. L 156. 21.6.1990. P. 1–7.
244. Council Decision 87/569/EEC of 1 December 1987 concerning an action programme for the vocational training of young people and their preparation for adult and working life. *Official Journal of the European Union*. L 346. 10.12.1987. P. 31–33.
245. Council Decision 94/819/EC of 6 December 1994 establishing an action programme for the implementation of a European Community vocational training policy. *Official Journal of the European Union*. L 340. 29.12.1994. P. 8–24.
246. Council Directive 89/48/EEC of 21 December 1988 on a general system for the recognition of higher-education diplomas awarded on completion of professional education and training of at least three years' duration. *Official Journal of the European Communities*. L 19. 24.1.1989. P. 16–23.

247. Council Directive 92/51/EEC of 18 June 1992 on a second general system for the recognition of professional education and training to supplement Directive 89/48/EEC. *Official Journal of the European Communities*. L 209. 24.7.1992. P. 25–45.
248. Council Directive of 25 July 1977 on the education of the children of migrant workers. *Official Journal of the European Communities*. L 199. 6.8.1977. P. 32–33.
249. Council of Europe. Education // Official website. URL: <https://www.coe.int/en/web/education/home> (дата звернення: 05.03.2019).
250. Council Recommendation of 19 December 2016 on Upskilling Pathways: New Opportunities for Adults. *Official Journal of the European Union*. C 484. 24.12.2016. P. 1–6.
251. Council Recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. C 189. 15.6.2017. P. 15–28.
252. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. C 189. 4.6.2018. P. 1–13.
253. Council Recommendation of 22 May 2018 on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching. *Official Journal of the European Union*. C 195. 7.6.2018. P. 1–5.
254. Council Recommendation of 22 May 2019 on a comprehensive approach to the teaching and learning of languages. *Official Journal of the European Union*. C 189. 5.6.2019. P. 15–22.
255. Council Recommendation of 22 May 2019 on High-Quality Early Childhood Education and Care Systems. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_9014_2019_INIT&from=EN (дата звернення: 30.06.2019).
256. Council Regulation (EEC) 1360/90 of 7 May 1990 establishing a European Training Foundation. *Official Journal of the European Union*. L 131. 23.05.1990. P. 1–5.

257. Council Resolution of 13 July 2001 on the role of education and training in employment related policies. *Official Journal of the European Union*. C 204. 20.7.2001. P. 1–2.
258. Council Resolution of 15 November 2007 on education and training as a key driver of the Lisbon Strategy. *Official Journal of the European Union*. C 300. 12.12.2007. P. 1–2.
259. Davies K. *Understanding European Union Law*. Sixth edition. London: Routledge, 2016. 181 p.
260. Decision 1720/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an action programme in the field of lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. L 327. 24.11.2006. P. 45–68.
261. Decision 2241/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 on a single Community framework for the transparency of qualifications and competences (Europass). *Official Journal of the European Union*. L 390. 31.12.2004. P. 6–20.
262. Decision 2493/95/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 1995 establishing 1996 as the «European year of lifelong learning». *Official Journal of the European Union*. L 256. 26.10.1995. P. 45–48.
263. Decision 576/98/EC of the European Parliament and of the Council of 23 February 1998 amending Decision 819/95/EC establishing the Community action programme «Socrates». *Official Journal of the European Union*. L 077. 14.03.1998. P. 1–2.
264. Decision 819/95/EC of the European Parliament and of the Council of 14 March 1995 establishing the Community action programme «Socrates». *Official Journal of the European Union*. L 087. 20.04.1995. P. 10–24.
265. Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/vocational-policy/doc/copenhagen-declaration_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

266. Dehousse R. The Open Method of Coordination: a New Policy Paradigm? *Les Cahiers européens de Sciences Po*. 2003. № 3. 31 p.
267. Departments and executive agencies // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/departments?field_core_topics_target_id_entityreference_filter=All&field_core_ecorganisation_value_i18n=Directorate-General&field_department_tasks_tid_entityreference_filter=All (дата звернення: 05.09.2017).
268. Detailed work programme on the follow-up of the objectives of Education and training systems in Europe 2002. *Official Journal of the European Union*. C 142. 14.6.2002. P. 1–22.
269. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC. *Official Journal of the European Communities*. L 158. 30.4.2004. P. 77–123.
270. Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications. *Official Journal of the European Union*. L 255. 30.9.2005. P. 22–142.
271. Directive 2011/98/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State. *Official Journal of the European Union*. L 343. 23.12.2011. P. 1–9.
272. Directive 2013/55/EU of the European Parliament and of the Council of 20 November 2013 amending Directive 2005/36/EC on the recognition of professional qualifications and Regulation (EU) 1024/2012 on administrative cooperation through the Internal Market Information System ('the IMI Regulation'). *Official Journal of the European Union*. L 354. 28.12.2013. P. 132–170.

273. Directive 2014/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers. *Official Journal of the European Union*. L 94. 28.3.2014. P. 375–390.
274. Directive 2014/54/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on measures facilitating the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers. *Official Journal of the European Union*. L 128. 30.4.2014. P. 8–14.
275. Directive (EU) 2016/801 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, training, voluntary service, pupil exchange schemes or educational projects and au pairing. *Official Journal of the European Union*. L 132. 21.5.2016. P. 21–57.
276. Directorate General for Education and Culture (DG EAC) // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/ (дата звернення: 05.09.2017).
277. Directorate General for International Cooperation and Development (DG DEVCO) // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/departments/international-cooperation-and-development_en (дата звернення: 05.09.2017).
278. Drachenberg R. The Open method of coordination in European Education and Training Policy: New forms of integration through soft policy-making. Institute of European Studies, Brussels. 2008. 30 p.
279. Eastern Partnership. Platform 4 «Contacts between People»: Core objectives and revised Work Programme 2014–2017. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/international-cooperation/documents/eastern-partnership/revised-work-programme-2014-2017_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
280. Economic Partnership, Political Coordination and Cooperation Agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the

United Mexican States, of the other part – Final Act – Declarations. *Official Journal of the European Communities*. L 276. 28.10.2000. P. 45–80.

281. Education and Training Monitor 2012 // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/publications/monitor12_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

282. Education and Training Monitor 2015 // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

283. Education and Training Monitor 2016 // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

284. Education and Training Monitor 2017 URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017_en.pdf (дата звернення: 10.01.2018).

285. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency // Official website of the European Union. URL: http://eacea.ec.europa.eu/about-eacea_en (дата звернення: 05.09.2017).

286. Education for All Movement // Official website of UNESCO. URL: <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-all/browse/1/> (дата звернення: 28.02.2018).

287. Education. Legal Instruments. UNESCO. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13648&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html (дата звернення: 05.09.2017).

288. Education sector // Official website of International Labour Organization. URL: <http://www.ilo.org/global/industries-and-sectors/education/lang--en/index.htm> (дата звернення: 28.02.2018).

289. Education, Youth, Culture and Sport Council configuration (EYCS). URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/configurations/eucs/> (дата звернення: 05.09.2017).

290. EENEE – European Expert Network on Economics of Education. URL: <http://www.eenee.de/eeneeHome.html> (дата звернення: 05.09.2017).

291. Enhanced partnership and cooperation Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Kazakhstan, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 29. 04.02.2016. P. 3–150.
292. Erasmus+. International Credit Mobility. Frequently Asked Questions for Higher Education Institutions. November 2015. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/library/mobility-faqs_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
293. Erasmus+ launched by EU. *Education Journal*. 28.06.2013. № 169. P. 6.
294. Erasmus+ // Official website of European Commission. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en (дата звернення: 05.03.2019).
295. Erasmus+ Programme Guide. Version 3 (2015). 14.11.2014. 315 p. URL: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/documents/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
296. Ertl H. The European Union and Education and Training: an Overview of policies and initiatives. In: Phillips D., Ertl H. *Implementing European Union Education and Training Policy: A Comparative Study of Issues in Four Member States*. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2003. 332 p. P. 13–32.
297. ET 2020 Working Groups // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-working-groups_en (дата звернення: 27.11.2018).
298. eTwinning Plus // Official website. URL: <https://plus.etwinning.net/en/pub/index.htm> (дата звернення: 28.02.2018).
299. EU-Australia cooperation in education and training// Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/australia_en (дата звернення: 28.02.2018).
300. EU-Belarus relations // Official website of the European Union. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/35606/EU-Belarus%20relations (дата звернення: 28.02.2018).

301. EU-Brazil cooperation in education and training // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/brazil_en (дата звернення: 28.02.2018).
302. EU-Central Asia cooperation in education and training // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/central-asia_en (дата звернення: 28.02.2018).
303. EU-China High-Level People-to-People Dialogue – Detail // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/china_en (дата звернення: 28.02.2018).
304. EU-India cooperation in education // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/india_en (дата звернення: 28.02.2018).
305. EU-Latin America cooperation in education and training // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/latin-america_en (дата звернення: 28.02.2018).
306. EU leads international efforts to ensure education for all // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/news-and-events/eu-leads-international-efforts-ensure-education-all_en (дата звернення: 28.02.2018).
307. EU-Mexico cooperation in education and training // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/mexico_en (дата звернення: 28.02.2018).
308. EU priorities for cooperation with the Council of Europe in 2018-2019. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/eu-priorities-cooperation-coe-2018-2019_en.pdf (дата звернення: 05.03.2019).
309. EURASHE – The European Association of Institutions in Higher Education // Official website. URL: <https://www.eurashe.eu> (дата звернення: 05.09.2017).
310. EU-Republic of Korea cooperation in education // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/korea_en (дата звернення: 28.02.2018).

311. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Arab Republic of Egypt, of the other part, 2001. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/06_aaa_en1.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
312. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Hashemite Kingdom of Jordan, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 129. 15.5.2002. P. 3–165.
313. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Kingdom of Morocco, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 70. 18.3.2000. P. 2–190.
314. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, of the one part, and the People's Democratic Republic of Algeria, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 265. 10.10.2005. P. 2–228.
315. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republic of Lebanon, of the other part, 2002. URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/july/tradoc_124244.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
316. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Tunisia, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 97. 30.03.1998. P. 2–183.
317. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the State of Israel, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 147. 21.06.2000. P. 3–172.
318. Euro-Mediterranean Interim Association Agreement on trade and cooperation between the European Community, of the one part, and the Palestine Liberation Organization (PLO) for the benefit of the Palestinian Authority of the West Bank and

the Gaza Strip, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 187. 16.7.97. P. 3–136.

319. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, acting within the framework of the European Union, of the one part, and the Republic of Slovenia, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 51. 26.2.1999. P. 3–206.

320. European Agency for Special Needs and Inclusive Education // Official website. URL: <https://www.european-agency.org> (дата звернення: 05.09.2017).

321. European Centre for the Development of Vocational Training // Official website. URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/about-cedefop> (дата звернення: 05.09.2017).

322. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions // Official website. URL: <https://www.eurofound.europa.eu> (дата звернення: 22.11.2017).

323. European Higher Education Area and Bologna Process // Official website. URL: <http://www.ehea.info> (дата звернення: (30.06.2019).

324. European Institute of Innovation and Technology Training // Official website. URL: <https://eit.europa.eu/activities/education> (дата звернення: 05.09.2017).

325. European Parliament // Official website. URL: <http://www.europarl.europa.eu/portal/en> (дата звернення: 05.09.2017).

326. European Training Foundation // Official website. URL: <http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/home> (дата звернення: 05.09.2017).

327. European University Association // Official website. URL: <http://www.eua.be> (дата звернення: 05.09.2017).

328. EU-South Africa cooperation in education and training // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/south-africa_en (дата звернення: 28.02.2018).

329. EU-Southern Mediterranean cooperation. Education and Training: Supporting education and training in Europe and beyond // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/world-policy-dialogue/southern-mediterranean_en (дата звернення: 28.02.2018).

330. EU-UNICEF Partnership // Official website of the European Commission. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-73_en.htm (дата звернення: 28.02.2018).
331. EU&UNICEF: partners for children, November 2013. URL: <https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/news/2017-03/PP%20Unicef%20EN%20FINAL.pdf> (дата звернення: 28.02.2018).
332. EU-US Cooperation on Higher Education // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/united-states_en (дата звернення: 28.02.2018).
333. Field J. European Dimensions: Education, Training, and the European Union. *Higher education policy*. Series 39. London: Jessica Kingsley Publishers, 1998. 217 p.
334. Final communiqué of the Hague Summit, 2 December 1969. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/33078789-8030-49c8-b4e0-15d053834507/publishable_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
335. Financial and Administrative Framework Agreement between the European Community and the United Nations, 25 April 2003. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BSP/pdf/UNESCO-EU_MoU_8_October_2012.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
336. First European Education Summit, 25 January 2018. URL: https://ec.europa.eu/education/education-summit_en (дата звернення: 06.02.2018).
337. For a Community Policy on Education. Report by Henri Janne. *Bulletin of the European Communities*. Supplement. 1973. October. 61 p.
338. For each of the following areas, do you think that decisions should be made by the Nationality government or made jointly within the European Union / Education // European Commission. Public opinion. Eurobarometer. URL: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/10/groupKy/249#p=1&search=Education> (дата звернення: 05.09.2017).
339. Framework Agreement between the European Union and its Member States, on the one part, and the Republic of Korea, on the other part. *Official Journal of the European Union*. L 20. 23.1.2013. P. 2–24.

340. Free trade Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Korea, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 127. 14.5.2011. P. 6–1343.
341. Global Partnership for Education // Official website. URL: <https://www.globalpartnership.org/about-us> (дата звернення: 28.02.2018).
342. Glossary of European Union internal market terminology. Amended to include the Association agreement between the European Union and Ukraine / Compilers : Tuliakov V. O. (Editor), Pashkovskyi M. I., Barskyu V. R. (Technical editor), Katsyn M. Y., Alekseeva I. M. Odesa : Feniks, 2016. 216 p. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5485/glossary_online.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.09.2017).
343. Gornitzka A. Coordinating policies for a «Europe of knowledge». Emerging practices of the «Open Method of Coordination» in education and research. ARENA – Centre of the European studies. University of Oslo. Working Paper. 2005. № 16. 40 p.
344. Gornitzka A. The Open Method of Coordination as practice - A watershed in European education policy?. ARENA – Centre of the European studies. University of Oslo. Working Paper. 2006. №16. 58 p.
345. Green light for the mutual recognition of the level of higher education qualifications in the Benelux countries. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/institutional-matters/green-light-mutual-recognition-level-higher-education-qualifications-benelux> (дата звернення: 30.06.2019).
346. Green Paper «Education – Training – Research: the obstacles to transnational mobility». Brussels, 2 October 1996. URL: http://aei.pitt.edu/1226/1/education_mobility_obstacles_gp_COM_96_462.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
347. Green Paper on the European Dimension of Education. Brussels, 29 September 1993. URL: http://aei.pitt.edu/936/1/education_gp_COM_93_457.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
348. Grevi G. Why EU strategic partnerships matter // European Strategic Partnerships Observatory. Working Paper 1. June 2012. URL: <http://www.egmontinstitute.be/>

<content/uploads/2014/01/ESPO-Grevi1-JUNE.pdf?type=pdf> (дата звернення: 28.02.2018).

349. Guidebook to EU decision-making in education and training. Lifelong Learning Platform. 2015. 55 p.

350. Haar B. P. ter, Open method of coordination. An analysis of its meaning for the development of a social Europe. Amsterdam : AlphaZet prepress, Waddinxveen, 2012. 220 p.

351. Haar B. P. ter, Open Method of Coordination: A New Stepping Stone in the Legal Order of International and European Relations. *Nordic Journal of International Law*. 2008. № 77. P. 235–251.

352. Harry de Boer, Engaging in the Modernisation Agenda for European Higher Education / Harry de Boer, Paul Benn Eworth, Don Westerheijden, Jon File. ESMU, 2012. 72 p.

353. Helly D. The EU-South Africa strategic partnership: changing gear? // European Strategic Partnerships Observatory. Policy Brief 7. October 2012. URL: http://fride.org/download/PB_7_EU_SouthAfrica_Strategic_Partnership.pdf (дата звернення: 28.02.2018).

354. Héritier A. New Modes of Governance in Europe: Policy Making without Legislating? *IHS Political Science Series: Working Paper*. 2002. № 81. 24 p.

355. Higher Education: EU and Korea agree new era of cooperation. Brussels, 11 November 2013. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1061_en.htm (дата звернення: 28.02.2018).

356. Horizon Europe – the next research and innovation framework programme // Official website of European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/designing-next-research-and-innovation-framework-programme/what-shapes-next-framework-programme_en (дата звернення: 05.09.2019).

357. ILO Development Cooperation Dashboard // Official website of International Labour Organization. URL: <http://www.ilo.org/DevelopmentCooperationDashboard/#awmqkbj> (дата звернення: 25.05.2018).

358. International Cooperation and policy dialogue. Education and Training: Supporting education and training in Europe and beyond // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation_en (дата звернення: 28.02.2018).
359. International Task Force on Teachers for Education 2030 // Official website. URL: <http://www.teachersforefa.unesco.org/v2/index.php/en/about-us/history/history> (дата звернення: 28.02.2018).
360. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Review of the European Neighbourhood Policy». Brussels, 18.11.2015. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
361. Joint Communiqué of the First Meeting of Ministers for Education of the Member States of the European Union and of the Central Asian countries. Riga, 25–26 June 2015. URL: https://eu2015.lv/images/notikumi/20150626_Communique_roadmap_EU_CA_EN.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
362. Joint Declaration of Commissioner for Education, Training, Culture and Youth European Commission and Minister for Human Resource Development Government of India on Education. New Delhi, 12 November 2008. URL: http://ec.europa.eu/assets/eac/education/international-cooperation/documents/india/jointindia_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
363. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. Prague, 7 May 2009 URL: https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
364. Joint Declaration on Cooperation in Education and Training between the EU and Australia. Sydney, 18 April 2007. URL: http://ec.europa.eu/assets/eac/education/international-cooperation/documents/australia/figel0407_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
365. Joint Declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system. Paris, the Sorbonne, 25 May 1998. URL: <https://www.mruni.eu/>

mru lt dokumentai/direkcijos/studiju direkcija/teises aktai/Tarptautiniai%20teises%20aktai/25_May_1998_Sorbonne_Declaration.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

366. Joint Declaration on the First round of the «EU-China high level People-to-People Dialogue», 18 April 2012. URL: http://ec.europa.eu/assets/eac/education/international-cooperation/documents/china/joint12_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).

367. Joint interim report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe ««Education & Training 2010» the success of the Lisbon strategy hinges on urgent reforms». Brussels, 3 March 2004. *Official Journal of the European Union*. C 104. 30.04.2004. P. 1–19.

368. Judgment of the Court of 13 February 1985. – Françoise Gravier v City of Liège. – Reference for a preliminary ruling: Tribunal de première instance de Liège – Belgium. – Non-discrimination – Access to vocational training. Case 293/83. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61983CJ0293> (дата звернення: 05.09.2017).

369. Judgment of the Court of 2 February 1988. – Bruno Barra v Belgian State and City of Liège. – Reference for a preliminary ruling : Tribunal de première instance de Liège – Belgium. – Non-discrimination – Access to non-university education – Repayment of amounts unduly paid. Case 309/85. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61985CJ0309>(дата звернення: 05.09.2017).

370. Judgment of the Court of 2 February 1988. – Vincent Blaizot v University of Liège and others. – Reference for a preliminary ruling : Tribunal de première instance de Liège – Belgium. – Non-discrimination – Access to university education – Repayment of fees improperly charged. Case 24/86. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61986CJ0024>(дата звернення: 05.09.2017).

371. Judgment of the Court of 23 March 2004. – French Republic v Commission of the European Communities. – Guidelines on regulatory cooperation and transparency concluded with the United States of America – Non-binding character. Case C-233/02.

URL: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=49011&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=659040> (дата звернення: 05.09.2017).

372. Judgment of the Court of 3 July 1974. – Donato Casagrande v Landeshauptstadt München. – Preliminary ruling requested by the Verwaltungsgericht München – Germany. Case 9-74. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61974CJ0009> (дата звернення: 05.09.2017).

373. Judgment of the Court of 30 May 1989. – Commission of the European Communities v Council of the European Communities. – European Community action scheme for the mobility of university students (Erasmus) – Action for annulment – Legal basis – Vocational training. Case 242/87. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61987CJ0242> (дата звернення: 05.09.2017).

374. Judgment of the Court of 5 February 1963. – NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. – Reference for a preliminary ruling: Tariefcommissie – Pays-Bas. Case 26-62. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A61962CJ0026> (дата звернення: 05.09.2017).

375. Juncker J. A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change: Political Guidelines for the next European Commission. Strasbourg, 15 July 2014. URL: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/jean-claude-juncker---political-guidelines.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).

376. Kaczorowska-Ireland A. European Union Law. Fourth edition. London: Routledge. 2016. 969 p.

377. Keeling R. The Bologna Process and the Lisbon Research Agenda: the European Commission's expanding role in higher education discourse. *European Journal of Education*. 2006. Vol. 41. № 2. P.203–223.

378. Kolesnyk V. Y. Legal instruments of the influence of the European Union on European integration processes in Education. *East European Scientific Journal*. 2016. № 14. Part 3. P. 105–109.

379. Korkea-aho A. EU Soft Law in Domestic Legal Systems: Flexibility and Diversity Guaranteed? *Scandinavian Studies in Law*. 2013. Vol. 58. P. 155–175.
380. Krcek J. Assessing the EU's «Lisbon Strategy»: Failures & Successes. *Inquiries Journal. Student Pulse*. 2013. Vol. 5. № 9. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/754/2/assessing-the-eus-lisbon-strategy-failures-successes> (дата звернення: 05.09.2017).
381. Kröger S. The Open Method of Coordination: Underconceptualisation, overdetermination, depoliticisation and beyond. In: Kröger, Sandra (ed.): What we have learnt: Advances, pitfalls and remaining questions in OMC research. *European Integration online Papers*. 2009. Special Issue 1. Vol. 13. Art. 5. URL: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2009-005.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).
382. Kuijper P. J., Wouters J., F. Hoffmeister F., Baere G., Ramopoulos T. The Law of EU External Relations: Cases, Materials, and Commentary on the EU as an International Legal Actor. Oxford: Oxford University Press, 2013. 1091 p.
383. Lajh D., Štremfel U. Exploiting the Potential of the Open Method of Coordination in Slovenian Education Policy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2011. Vol. 47. № 3. P. 507–529.
384. Lange B., Alexiadou N. New Forms of European Union Governance in the Education Sector? A Preliminary Analysis of the Open Method of Coordination. *European Educational Research Journal*. 2007. Vol. 6. № 4. P. 321–335.
385. Larionova M. V. EU Education Policy Development Dynamics and Tools of the Open Method of Coordination. UACES 38 th. Annual Conference. Edinburgh, 1-3 September 2008. URL: http://uaces.org/documents/papers/0801/2008_Larionova.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
386. Lawn M., Grek S. Europeanizing Education : governing a new policy space. Oxford : Symposium books. 2012. 176 p.
387. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 : Presidency conclusions. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (дата звернення: 05.09.2017).
388. Maniscalco R. S. Adult education policy in the European Union during the Lisbon decade. The shift to vocational adult learning and work skills matching. Finland.

2013. 482 p. URL: <http://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/92663/AnnalesB370Maniscalco.pdf?sequence=2> (дата звернення: 27.11.2017).
389. Marquardt P. D. Subsidiarity and Sovereignty in the European Union. *Fordham International Law Journal*. 1994. Vol. 18. Issue 2. P. 616–640.
390. McMahon J. A. Education and Culture in European Community Law. London: Athlone Press. 1995. 219 p.
391. Mechi L. Between Community Building and External Relations: ILO-EEC Cooperation from the Treaty of Rome to the Charter of Social Rights (1958–1989). *Networks of Global Governance: International Organisations and European Integration in a Historical Perspective*, edited by Lorenzo Mechi, Guia Migani and Francesco Petrini. UK: Cambridge Scholars Publishing, 2014. 360 p. Chapter 10. P. 205–228.
392. Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union, 11 May 2007. URL: <https://rm.coe.int/1680597b32> (дата звернення: 05.09.2017).
393. Memorandum of Understanding between the Directorate General Competition of the European Commission and the Competition Commission of South Africa, hereinafter referred as the «Sides», on cooperation in the field of competition law and enforcement, 22 June 2016. URL: http://ec.europa.eu/competition/international/bilateral/mou_south_africa.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
394. Memorandum of Understanding between the European Commission and the United Nations Environment Programme, 25 April 2014. URL: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/pdf/com_unep_mou_final.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
395. Memorandum of Understanding concerning the establishment of a partnership between the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation Secretariat and its subsidiary bodies (hereinafter referred to as «UNESCO») and the European Union, jointly referred to hereinafter as «the two Sides», 8 October 2012. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BSP/pdf/UNESCO-EU_MoU_8_October_2012.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

396. Memorandum of Understanding concerning the establishment of a strategic partnership between the International Labour Organisation and Commission of European Communities in the field of Development, 16 July 2004. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-brussels/documents/genericdocument/wcms_169299.pdf (дата звернення: 10.12.2017).
397. NESET II – Network of Experts working on the Social Dimension of Education and Training // Official website. URL: <http://nesetweb.eu/en/> (дата звернення: 05.09.2017).
398. NESSE – Network of experts in social sciences of education and training // Official website. URL: <http://www.nesse.fr/nesse> (дата звернення: 05.09.2017).
399. Neuhold C. The Role of European Parliament Committees in the EU Policy-Making Process. URL: http://www.renner-institut.at/fileadmin/user_upload/downloads/eEuropa_buch/neuhold2.pdf (дата звернення: 05.09.2017).
400. New measures to boost key competences and digital skills, as well as the European dimension of education. European Commission, Brussels, 17 January 2018. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-102_en.htm (дата звернення: 05.03.2019).
401. New Programme Generation Erasmus 2021–2027. Proposal by the European Commission, August 2018. URL: <http://www.erasmusplus.si/wp-content/uploads/2018/06/Reflections-NA-Directors-ET-on-EC-proposal-Erasmus-2021-2027.pdf> (дата звернення: 05.03.2019).
402. New Skills Agenda for Europe. URL: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&intPageId=> (дата звернення: 10.01.2018).
403. Novoa A. The construction of the European: changing patterns of identity through education. *Professionalization and education*. Helsinki: University of Helsinki, 1996. P. 28-51.
404. Nugent N., Rhinard M. The European Commission. Second edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2015. 432 p.
405. O'Brien J. International Law. London: Cavendish Press, 2001. 861 p.

406. Open method of coordination / Glossary of summaries // Official website of the European Union. URL: http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/open_method_coordination.html (дата звернення: 05.09.2017).
407. Parshotam A., Helly D. South Africa, Europe and Africa: Building bridges across barriers? *Briefing Note*. May 2016. № 88. URL: <http://ecdpm.org/wp-content/uploads/BN88-South-Africa-Europe-Africa-Parshotam-Helly-May-2016-ECDPM.pdf> (дата звернення: 28.02.2018).
408. Partnership Agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, Cotonou, 23 June 2000. *Official Journal of the European Communities*. L 317. 15.12.2000. P. 3–286.
409. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 246. 17.9.1999. P. 3–38.
410. Partnership and Cooperation Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Iraq, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 204. 31.7.2012. P. 20–130.
411. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Kyrgyz Republic, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 196. 28.7.1999. P. 48–77.
412. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Tajikistan, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 350. 29.12.2009. P. 3–51.
413. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Uzbekistan, of the other part. *Official Journal of the European Communities*. L 229. 31.8.1999. P. 3–38.

414. Pepin L. The History of EU Cooperation in the Field of Education and Training: how lifelong learning became a strategic objective. *European Journal of Education*, 2007. Vol. 42. № 1. P. 121–132.
415. Petit I. Mimicking History: The European Commission and Its Education Policy. *World Political Science Review*. 2007. Vol. 3 (1). P. 1–24.
416. PISA // Official website of Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/pisa/> (дата звернення: 05.03.2019).
417. PISA 2018: Рівень знань українських школярів нижче середнього. URL: <https://www.dw.com/uk/pisa-2018-рiвень-знань-українських-школярів-нижче-середнього/a-51505483> (дата звернення: 05.12.2019).
418. Political dialogue and cooperation agreement between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republics of Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua and Panama, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 111. 15.04.2014. P. 6–28.
419. Programming document 2017–2020. Eurofound. URL: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1659en.pdf (дата звернення: 22.11.2017).
420. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning, 17 January 2018. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> (дата звернення: 06.02.2018).
421. Proposal for a Council Recommendation on promoting automatic mutual recognition of higher education and upper secondary education diplomas and the outcomes of learning periods abroad. 22.5.2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1530526890119&uri=CELEX%3A52018DC0270> (дата звернення: 30.06.2019).
422. Proposal for a Council Recommendation on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching, 17 January 2018. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-common-values-inclusive-education-european-dimension-of-teaching.pdf> (дата звернення: 06.02.2018).

423. Proposal for a Council Recommendation on tracking graduates. 30.05.2017. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/graduate-com-2017-249_en.pdf (дата звернення: 10.01.2018).
424. Radaelli C. The Open Method of Coordination: A new governance architecture for the European Union? Stockholm : Swedish Institute for European Policy Studies, 2003. 65 p.
425. Recommendation against Discrimination in Education. UNESCO, 14 december 1960. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13065&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 05.09.2017).
426. Recommendation concerning Education for International Understanding, Cooperation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms. UNESCO, 19 November 1974. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 05.09.2017).
427. Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. UNESCO/ILO, 11 November 1997. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 28.02.2018).
428. Recommendation concerning the Status of Teachers. UNESCO/ILO, 5 October 1966. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_dialogue/sector/documents/normativeinstrument/wcms_162034.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
429. Recommendation from the Commission to the Council to authorise the Commission to negotiate with the Government of Canada an agreement renewing the co-operation programme in the field of higher education, training and youth. 2005. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1498583444964&uri=CELEX:52005SC0935> (дата звернення: 05.09.2017).
430. Recommendation from the Commission to the Council to authorise the Commission to negotiate with the United States of America an agreement renewing the co-operation programme in the field of higher education and vocational training. 2005.

URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1498583444964&uri=CELEX:52005SC1032> (дата звернення: 05.09.2017).

431. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 12 February 2001 on European cooperation in quality evaluation in school education. *Official Journal of the European Union*. L 60. 1.3.2001. P. 51–53.

432. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on transnational mobility within the Community for education and training purposes: European Quality Charter for Mobility. *Official Journal of the European Union*. L 394. 30.12.2006. P. 5–9.

433. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 on further European cooperation in quality assurance in higher education. *Official Journal of the European Union*. L 64. 4.3.2006. P. 60–62.

434. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 on the establishment of a European Quality Assurance Reference Framework for Vocational Education and Training. *Official Journal of the European Union*. C 155. 8.7.2009. P. 1–10.

435. Regent S. The Open Method of Coordination: A New Supranational Form of Governance? *European Law Journal*. 2003. Vol. 9. № 2. P. 190–214.

436. Regional Convention on the Recognition of Studies, Certificates, Diplomas, Degrees and other Academic Qualifications in Higher Education in the African States, 5 December 1981. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13518&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).

437. Regional Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in Asia and the Pacific, 16 December 1983. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13523&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).

438. Regional Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in Latin America and the Caribbean, 19 July 1974. URL:

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13512&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).

439. Regulation (EEC) 337/75 of the Council of 10 February 1975 establishing a European Centre for the Development of Vocational Training. *Official Journal of the European Communities*. L 39. 13.2.1975. P. 1–8.

440. Regulation (EEC) 1365/75 of the Council of 26 May 1975 on the creation of a European Foundation for the improvement of living and working conditions. *Official Journal of the European Communities*. L 139. 30.05.1975. P. 1.

441. Regulation 452/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 concerning the production and development of statistics on education and lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. L 145. 4.6.2008. P. 227–233.

442. Regulation (EU) 492/2011 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on freedom of movement for workers within the Union (codification). *Official Journal of the European Union*. L 141. 27.5.2011. P. 1–12.

443. Regulation (EU) 1288/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing «Erasmus+»: the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Decisions 1719/2006/EC, 1720/2006/EC and 1298/2008/EC. *Official Journal of the European Union*. L 347. 20.12.2013. P. 50–73.

444. Regulation (EU) 1291/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing Horizon 2020 – the Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020) and repealing Decision 1982/2006/EC. *Official Journal of the European Union*. L 347. 20.12.2013. P.104–173.

445. Report from the Commission «The concrete future objectives of education and training systems». Brussels, 31.01.2001. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=uriserv:c11049> (дата звернення: 05.09.2017).

446. Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Interim Evaluation of External Cooperation Agreements in Higher Education, Training and Youth with the United States of America and Canada. Brussels, 21.10.2011. URL:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0653&from=EN> (дата звернення: 28.02.2018).

447. Report on 3 rd Policy Dialogue with Southern Mediterranean Countries on Higher Education. Brussels, 12–13 July 2016. URL: http://ec.europa.eu/education/sites/education/files/south-med-3rd-policy-dialogue-report_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).

448. Reports – All EFA reports. URL: <https://en.unesco.org/gem-report/allreports> (дата звернення: 05.09.2017).

449. Resolution of the Council and of the Ministers of Education, meeting within the Council, of 9 February 1976 comprising an action programme in the field of education. *Official Journal of the European Union*. C 38. 19.2.1976. P. 1–5.

450. Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 24 February 2016 on promoting socioeconomic development and inclusiveness in the EU through education: the contribution of education and training to the European Semester 2016. *Official Journal of the European Union*. C 105. 19.3.2016. P. 1–4.

451. Revised Convention on the Recognition of Studies, Certificates, Diplomas, Degrees and Other Academic Qualifications in Higher Education in African States, 12 December 2014. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49282&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 27.11.2017).

452. Schäfer A. A new form of governance? comparing the open method of coordination to multilateral surveillance by the IMF and the OECD. *Journal of European Public Policy*. 2006. № 13(1). P. 70–88.

453. Scott J., Trubek D. Mind the Gap: Law and New approaches to governance in the European Union. *European Law Journal*. 2002. March. Vol. 8. № 1. P. 1–18.

454. Shaw M. N. International Law. Eight edition. London: Cambridge University Press, 2017. 1033 p.

455. Single European Act. Luxembourg, 17 February 1986; The Hague, 28 February 1986. *Official Journal of the European Union*. L 169/1. 29.7.1987.

456. Snyder F. The Effectiveness of European Community Law: institutions, processes, tools and techniques. *Modern Law Review*. 1993. Vol. 56. P. 19–56.
457. Standard Eurobarometer 85. July 2016 // European Commission. Public opinion. Eurobarometer. URL: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2130> (дата звернення: 05.09.2017).
458. Stéphane de la Rosa, The Open Method of Coordination in the New Member States – the Perspectives for its Use as a Tool of Soft Law. *European Law Journal*. 2005. Vol. 11. № 5. P. 618–640.
459. Strategic Partnership as an Instrument of EU Foreign Policy – Workshop Report, November 2015. URL: <https://labs.carleton.ca/canadaeurope/wp-content/uploads/sites/9/Strategic-Partnership-Workshop-Report-final.pdf> (дата звернення: 28.02.2018).
460. Szudoczky R. The sources of EU law and their relationships: Lessons for the field of taxation. Amsterdam, 2014. 828 p.
461. Szyszczak E. Experimental Governance: The Open Method of Coordination. *European Law Journal*. 2006. Vol. 12. № 4. P. 486–502.
462. Terminology of European education and training policy: second edition. A selection of 130 key terms / European centre for the development of Vocational Training. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2014. 331 p.
463. Terpan F. Soft Law in the European Union. The Changing Nature of EU Law. *European Law Journal*. 2015. January. Vol. 21. № 1. P. 68–96.
464. The Africa-EU Partnership // Official website. URL: <https://www.africa-eu-partnership.org/en> (дата звернення: 28.02.2018).
465. The Africa-EU Strategic Partnership. Education and Training: Supporting education and training in Europe and beyond // Official website of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/africa_en (дата звернення: 28.02.2018).
466. The EIB Institute: partnering with universities. URL: <http://www.eib.org/about/partners/universities/index.htm> (дата звернення: 05.09.2017).

467. The European Pillar of Social Rights in 20 principles // Official website of the European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en (дата звернення: 26.01.2018).
468. The EU enhances its operational cooperation with the Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE), Bruxelles, 22.06.2018 // Official website of the European Union. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/47124/eu-enhances-its-operational-cooperation-organisation-security-and-co-operation-europe-osce_en (дата звернення: 05.03.2019).
469. The European Union in International Organisations and Global Governance. Recent Developments edited by Christine Kaddous. Oxford : Hart Publishing Ltd, 2015. 279 p.
470. The Global Partnership for Education. URL: <http://www.globaleducationappg.co.uk/education-2030/global-partnership-education/> (дата звернення: 05.09.2017).
471. The history of European cooperation in education and training by European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. 330 p.
472. The history of youth work in Europe edited by Filip Cousse, Howard Williamson and Griet Verscheiden. Paris: Council of Europe publishing, 2012. Vol. 3. 272 p.
473. The ILO and the EU, partners for decent work and social justice. Impact of ten years of cooperation. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@ilo-brussels/documents/publication/wcms_195135.pdf (дата звернення: 28.02.2018).
474. The Joint Declaration on Cooperation in Education and Training between the EU and Brazil. Brasilia, 18 May 2009. URL: http://ec.europa.eu/assets/eac/education/international-cooperation/documents/brazil/eu-brazil-cooperation-declaration_en.pdf (дата звернення: 28.02.2018).

475. The Six EFA Goals // Official website of UNESCO. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=22012&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 28.02.2018).
476. The work programme on the future objectives of education and training systems «Education and Training in Europe: diverse systems, shared goals for 2010». URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED477388.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).
477. The Union for the Mediterranean // Official website. URL: <http://ufmsecretariat.org/who-we-are/> (дата звернення: 28.02.2018).
478. Trade Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Colombia and Peru, of the other part. *Official Journal of the European Union*. L 354. 21.12.2012. P. 3–2607.
479. Treaty establishing the European Atomic Energy Community. Rome, 25 March 1957. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_atomic_energy_community_rome_25_march_1957-en-a3390764-3e75-421b-9c85-f52de5a14c2f.html (дата звернення: 05.09.2017).
480. Treaty establishing the European Coal and Steel Community. Paris, 18 April 1951. URL: http://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html (дата звернення: 05.09.2017).
481. Treaty establishing the European Economic Community. Rome, 25 March 1957. URL: http://www.cvce.eu/obj/treaty_establishing_the_european_economic_community_rome_25_march_1957-en-ссa6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html (дата звернення: 05.09.2017).
482. Treaty of Amsterdam amending the Treaty of European Union, the treaties establishing the European communities and related acts. *Official Journal of the European Communities*. C 340. Vol.40. 10.11.1997.
483. Treaty on European Union. Maastricht, 7 February 1992. *Official Journal of the European Union*. C 191. 29.07.1992.
484. Trubek D. M., Cottrell P., Nance M. «Soft Law», «Hard Law» and European Integration: Toward a Theory of Hybridity / D. M. Trubek, P. Cottrell, M. Nance. *Jean*

Monnet Working Paper. 2005. № 3. 02/05. 47 p. URL: <http://law.wisc.edu/facstaff/trubek/hybriditypaperapril2005.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).

485. Trubek D. M., Trubek L. G. Hard and Soft Law in the Construction of Social Europe: the Role of the Open Method of Co-ordination. *European Law Journal*. 2005. Vol. 11. № 3. P. 343–364.

486. Tzortzis K. Higher Education Policy in the EU an institutional account. PhD thesis, University of Nottingham. 2008. 315 p. URL: <http://eprints.nottingham.ac.uk/11246/1/478980.pdf> (дата звернення: (30.06.2019).

487. UNESCO - European Union Partnership // Official website of UNESCO. URL: <https://en.unesco.org/UNESCO-EU-Partnership> (дата звернення: 28.02.2018).

488. UNESCO Global Network of Learning Cities. URL: <http://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities> (дата звернення: 28.02.2018).

489. UNICEF's engagement in the Global Partnership for Education // Official website of UNICEF. URL: https://www.unicef.org/partners/Partnership_profile_2012_Global_Partnership_for_Education.pdf (дата звернення: 28.02.2018).

490. Wessel R. A. «Soft» International Agreements in EU External Relations: Pragmatism over Principles?. URL: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/f1f2a338-11f1-44b8-81d8-034f29099c28.pdf> (дата звернення: 05.03.2018).

491. Western Balkans Platform on Education and Training // Official website of of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/western-balkans_en (дата звернення: 28.02.2018).

492. White Paper «European Governance», 25 July 2001. *Official Journal of the European Communities*. C 287/1. 12.10.2001. P. 1–29.

493. White Paper «Growth, competitiveness, employment. The challenges and ways forward into the 21st century», 5 December 1993. URL: http://aei.pitt.edu/1139/1/growth_wp_COM_93_700_Parts_A_B.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

494. White Paper on Education and Training «Teaching and Learning - Towards the Learning Society», 29 November 1995. URL: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf (дата звернення: 05.09.2017).

495. Zeitlin J. Social Europe and Experimentalist Governance: Towards a New Constitutional Compromise? *European Governance Papers*. 2005. № C 05-04. 34 p.
496. Zeitlin J. The Open Method of Co-ordination in Action. Theoretical Promise, Empirical Realities, Reform Strategy in Zeitlin J. and Pochet Ph. (eds.) with Magnussen L. *The Open Method of Co-ordination in Action. The European Employment and Social Inclusion Strategie*. P.I.E: Peter Lang, Brussels. 2005. 519 p. P. 447–504.
497. 2006 Joint interim report of the Council and the Commission on progress under the «Education & training 2010» Work programme «Modernising education and training: a vital contribution to prosperity and social cohesion in Europe». Brussels, 1 April 2004. *Official Journal of the European Union*. C 79.01.04.2006.
498. 2008 Joint progress report of the Council and the Commission on the implementation of the «Education and Training 2010» work programme — «Delivering lifelong learning for knowledge, creativity and innovation». Brussels, 5 April 2004. *Official Journal of the European Communities*. C 86. 5.4.2008.P. 1–31.
499. 2010 Joint progress report of the Council and the Commission on the implementation of the «Education and Training 2010 work programme». Brussels, 6 May 2010. *Official Journal of the European Communities*. C 117. 6.5.2010. P. 1–7.
500. 2012 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the Strategic Framework for European cooperation in education and training (ET 2020) – «Education and Training in a smart, sustainable and inclusive Europe». Brussels, 8 March 2010. *Official Journal of the European Union*. C 70. 8.3.2012. P. 9–18.
501. 2015 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020) — New priorities for European cooperation in education and training Brussels, 15 December 2015. *Official Journal of the European Union*. C 417. 15.12.2015. P. 25–35.
502. 2270th Council meeting - Education. Luxemburg, 8 June 2000. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-00-196_en.htm (дата звернення: 05.09.2017).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ

Наукові праці, в яких відображено основні наукові результати дисертації:

1. Колесник В. Ю. Загальна характеристика джерел правового регулювання сфери освіти Європейського Союзу. *Visegrad Journal on human rights*. 2016. № 2. Part 2. P. 133–139.
2. Колесник В. Ю. Освітні програми нового покоління Європейського союзу як правовий механізм впливу на євроінтеграційні процеси у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : збірник наукових статей. Чернівці, 2015. № 2. С. 7–17.
3. Колесник В. Ю. Основи правового регулювання сфери освіти Європейським Союзом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Херсон, 2016. Вип. 6. Том 3. С. 154–158.
4. Колесник В. Ю. Основні напрями співробітництва у сфері освіти між Україною та Європейським Союзом відповідно до положень Угоди про асоціацію. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 354–356. URL: http://www.pap.in.ua/6_2015/106.pdf.
5. Колесник В. Ю. Партикулярний рівень міжнародної кооперації Європейського Союзу у сфері освіти: правові засади та напрями. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : збірник наукових статей. Чернівці, 2019. № 3. С. 189–207.
6. Колесник В. Ю. Правові основи кооперації Європейського Союзу та ЮНЕСКО в освітній сфері. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 2. С. 195–198.
7. Колесник В. Ю. Пріоритетні напрями розвитку сфери освіти в рамках Європейського Союзу відповідно до положень інноваційної стратегії розвитку «Європа 2020». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7/8. С. 197–200. URL: http://www.pap.in.ua/7_2014/58.pdf.

8. Колесник В. Роль Европейской Комиссии в формировании концептуальных и правовых основ образовательной политики Европейского Союза. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 4. С.194–197.
9. Колесник В. Ю. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері освіти. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія*. Чернівці, 2014. № 1. С. 232–250.
10. Kolesnyk V. Y. Legal instruments of the influence of the European Union on European integration processes in Education. *East European Scientific Journal*. 2016. № 14. Part 3. P. 105–109.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

11. Колесник В. Ю. Відкритий метод координації як інструмент впливу на інтеграційні процеси у сфері освіти в рамках Європейського Союзу. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). У 2 т. Т. 2 / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса : Юридична література, 2014. С. 256–259.
12. Колесник В. Ю. До питання про імплементацію положень угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у сфері освіти. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 379–382.
13. Колесник В. Ю. До питання про правову природу меморандумів про взаєморозуміння як нормативної основи співпраці Європейського Союзу із міжнародними організаціями щодо освіти. *Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та Європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.

Київ, 18 грудня 2018 р.) / Таврійський національний університету імені В. І. Вернадського. Київ, 2018. С. 190–193.

14. Колесник В. Ю. Інноваційна стратегія розвитку «Європа 2020» у галузі освіти – новий виклик для Європейського Союзу. *Правові реформи у пострадянських країнах: досягнення та проблеми* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кишинів, 28–29 березня 2014 р.) / орг. ком. В. В. Бужор. Кишинів : Iulian, 2014. С. 343–345.

15. Колесник В. Ю. Компетенція Європейського Союзу у сфері освіти. *Міжнародні читання по міжнародному праву пам'яті П. Є. Казанського* : матер. IV Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс. 2013. С. 491–494.

16. Колесник В. Ю. Комунітарний метод як метод впливу ЄС на освітню політику держав-членів: правові аспекти застосування. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 липня 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 96–100.

17. Колесник В. Ю. Освіта як новий пріоритетний напрямок співробітництва в рамках Європейського Союзу на період до 2020 року. *Právna veda a prax v treťom tisícročí: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Košice, 27–28 február 2015) / Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice, 2015. S. 59–61.

18. Колесник В. Ю. Особливості нормативно-правових актів Європейського Союзу. *Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9–10 листопада 2012 р.). У 3-х томах. Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 2. С. 21–23.

19. Колесник В. Ю. Основні ініціативи у сфері міжнародної мобільності, передбачені освітньою програмою нового покоління «Горизонт 2020», та можливість участі в них України. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза* : материалы

Международной научно-практической конференции (г. Кишинев, 27–28 марта 2015 г.) / орг. ком.: В. Бужор. Кишинев : Тірогр "Cetatea de Sus", 2015. Ч. 2. С. 152–155.

20. Колесник В. Ю. Співробітництво Європейського Союзу та Міжнародної організації праці у сфері освіти: правові засади. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 квітня 2019 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; редкол.: М. М. Поплавський, І. О. Костиря та ін. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2019. С. 204–209.

ВІДОМОСТІ**ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності» (м. Харків, 09–10 листопада 2012 р.).
2. Четверта міжнародна наукова конференція «Міжнародні читання по міжнародному праву пам'яті П. Є. Казанського» (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р.).
3. Міжнародна науково-практична конференція «Правові реформи у пострадянських країнах: досягнення та проблеми» (м. Кишинів, Молдова, 28–29 березня 2014 р.).
4. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена ювілею академіка С.В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.).
5. Міжнародна наукова конференція «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (м. Кошице, Словацька Республіка, 27–28 лютого 2015 р.).
6. Міжнародна науково-практична конференція «Особливості адаптації законодавства Молдови та України до законодавства Європейського Союзу» (м. Кишинів, Молдова, 27–28 березня 2015 р.).
7. Міжнародна науково-практична конференція «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.).
8. Міжнародна науково-практична конференції «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 14–15 липня 2017 р.).
9. Міжнародна науково-практична конференція «Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та Європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми» (м. Київ, 18 грудня 2018 р.).

10. Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин (м. Київ, 10–11 квіт. 2019 р.).